KAVYA-SANGRAHA.

PART I.

काव्यसंग्रहः ।

प्रथमः खण्डः।

CALCUTTA.

PRINTED & PUBLISHED BY

BABU BHUVANA CHANDRA VASAKA

At the Sanbáda Jnánaratnákara Press.

No. 8 Nimtollah Ghat Street.

1878.

यन्त्रस्थित पुस्तक विवरणम् ।

पुस्तक	अग्रिम मूल्य ।
धातुमञ्जरी … …	॥)
शब्दार्णवः संस्कृताभिधानः	४)
सिद्धान्तकौमुदी …	५)
लघुकौमुदी … …	॥)
रत्नावलि सटीक …	१)
महावीरचरित " …	१)
व्याकरण भूषण… …	१)
कादम्बरी … …	२)
अनुमानचिन्तामणि …	
अनुमानदीधिति… …	२)
उणादिसूत्र … …	१)
पञ्चतन्त्र … … …	१।)
प्रसन्नराघव नाटक …	।।।)
काव्यसंग्रह … …	२)
सांख्यप्रवचन भाष्य …	२)
छान्दोग्य … … …	३)
तैत्तीरीय … …	१॥)
वृहदारण्यक, … …	६)
मालतीमाधव … …	२)
प्रबोधचन्द्रोदय… …	१)
उत्तररामचरित …	१)
महानाटक … …	१)
चैतन्यचरितामृत …	१)
व्रतार्क …	२)
कल्किपुराण …	१)
ज्योतिर्विदाभरण …	३)
वातदुत … …	१)
रामायण … …	८)
वेदान्तसूत्र … …	६)
हरिवंश … …	२)
हरिभक्तिविलास …	६)
विष्णुपुराण … …	४)

पुस्तक	अग्रिममूल्य ।
श्वेताश्वतर … …	२)
ऐतरेय … … …	१॥)
वेतालपञ्चविंशति वत्रिंशसिंहासन	।।।)
पातञ्जलदर्शन … …	२)
आत्मतत्त्वविवेक … …	१
प्रयोगचिन्तामणिवैद्यक	२
वाभट … … …	५
भैषज्यरत्नावलि … …	८
धन्वन्तरिनिघण्टु …	४
माधवनिदान, … …	२
चरक सम्पूर्ण सटीक …	२२
भावप्रकाश … … …	६
चण्डकौशिक … …	॥
मनुसंहिता … …	
काव्यप्रकाश सटीक …	
खण्डनखण्डखाद्य …	१
श्रीमद्भागवत … …	
महाभारत … …	५
भृगुसंहिता … …	२०
महाभाष्य … …	१
त्रिकाण्डशेष … …	
परिभाषा वैद्य … …	
अनर्घराघव … …	
सूत्र, ब्राह्मण संहिता सहि[illegible]	
ऋग्वेद …… यजुर्वेद…… सामवेद …… अथर्ववेद …	…२००
मिताक्षरा … …	
विंशसंहिता … …	
पर्व्वनैषध … …	

KAVYA-SANGRAHA.

PART I.

काव्यसंग्रहः।

प्रथमः खण्डः।

CALCUTTA.

PRINTED & PUBLISHED BY

BABU BHUVANA CHANDRA VASAKA

At the Sanbàda Jnànaratnàkara Press.

No. 8 Nimtollah Ghat Street

1873.

सूचीपत्रम् ।

इति काव्यसंग्रहे प्रथमखण्डे सूची सम्पूर्णम् ।

काव्यसंग्रहः ।

—∘∘—

नव रत्नानि ।

धन्वन्तरि क्षपणकामरसिंह शङ्कु
वेतालभट्ट घटकर्पर कालिदासाः ।
ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां
रत्नानि वै वररुचि नव विक्रमस्य ॥

नवरत्नम् ।

मित्रमर्थी तथा नीतिर्धर्मः कार्पण्य मूर्खकाः ।
स्त्रीणां विद्वान् तयोत्ख्यातान् नवरत्नमिदं क्रमात् ॥

मित्रं स्वच्छतया रिपुं नयबलै र्लुब्धं धनैरीश्वरं
कार्य्येण द्विजमादरेण युवतीं प्रेम्णा समैर्बान्धवान् ।
अत्युग्रं स्तुतिभिर्गुरुं प्रणतिभि र्मूर्खं कथाभि र्बुधं
विद्याभी रसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्य्याद्वशम् ॥१॥
अर्थी लाघवमुच्छ्रितो निपतनं कामातुरो लाञ्छनं
लुब्धोऽकीर्त्तिमसङ्गरः परिभवं दुष्टोऽन्यदोषे रतिम् ।
निःस्वो बन्धनमुन्मनाविकलतां शोकाकुलः संशयं
दुर्वागप्रियतां दुरोदरवशः प्राप्नोति कष्टं मुहुः ॥२॥

नीतिर्भूमिभुजां नतिर्गुणवतां ह्रीरङ्गनानां धृति
र्दम्पत्योः शिशवो गृहस्य कविता बुद्धेः प्रसादो गिराम्।
लावण्यं वपुषः स्मृतिः सुमनसां शान्तिर्द्विजस्य क्षमा
शक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वास्थ्यं सतां मण्डनम्॥२
धर्मः प्रागेव चिन्त्यः सचिवमतिगतिर्भावनीया सदैव
ज्ञेयं लोकानुवृत्तं वरचरनयनैर्मण्डलं वीक्षणीयम् ।
प्रच्छाद्यौ रागरोषौ मृदुपरुषगुणौ योजनीयौ च काले
आत्मा यत्नेन रक्ष्यो रणशिरसि पुनः सोऽपि नापेक्षणीयः॥
कार्पण्येन यशः क्रुधा गुणचयो दम्भेन सत्यं क्षुधा
मर्यादा व्यसनैर्धनानि विपदा स्थैर्यं प्रमादैर्द्विजः ।
पैशुन्येन कुलं मदेन विनयो दुश्चेष्टया पौरुषं
दारिद्र्येण जनादरो ममतया चात्मप्रकाशो हतः ॥५
मूर्खोऽशान्तस्तपस्वी क्षितिपतिरलसो मत्सरी धर्मशीलो
दुःखी मानी गृहस्थः प्रभुरतिकृपणः शास्त्रविद्धर्महीनः ।
आज्ञाहीनो नरेन्द्रः सुचिरपि सततं यः परान्नोपभोगी
वृद्धो रोगी दरिद्रः स च युवतिपतिर्धिग्विडम्बप्रकारम्॥६
स्त्रीणां यौवनमर्थिनामनुगमो राज्ञां प्रतापः सतां
सत्यं स्वल्पधनस्य सञ्चितिरसद्वृत्तस्य वाग्डम्बरः ।
आचारस्य मनोदमः परिणते र्विद्या कुलस्यैकता
सेवाया धनमुन्नतेर्गुणचयः शान्तेर्विवेको बलम् ॥७॥
विद्वान् संसदि याचकः परवशो मानी दरिद्रो गृही

वित्ताढ्यः कृपणः सुखी परवशो वृद्धो न तीर्थाश्रितः ।
राजा दुःसचिवप्रियः कुलभवो मूर्खः पुमां स्त्रीजितो
वेदान्तोहतसत्क्रियः किमपरं हास्यास्पदं भूतले ॥८॥
उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमितांश्चिन्वन्लघून्वर्द्धयन्
प्रोत्तुंगान्नमयन्नतान् समुदयन्विश्लेषयन्संहतान् ।
तीव्रान्कंटकिनोबहिर्नियमयन्ग्लानान्मुहुःसेचयन्
मालाकार इव प्रयोगनिपुणो राजा चिरं नन्दतु ॥९

इति नवरत्नं समाप्तम् ।

पञ्चरत्नम् ।

नागः पोतस्तथा वैद्यं शान्तिः शक्यं यथाक्रमम् ।
पञ्चरत्नमिदं प्रोक्तं विदुषामपि दुर्लभम् ॥

नागोभातिमदेन कं जलरुहैः पूर्णेन्दुना शर्वरी
शीलेन प्रमदा जवेन तुरगो नित्योत्सवैर्मन्दिरम् ।
वाणी व्याकरणेन हंसमिथुनैर्नद्यः सभापण्डितैः
सत्पुत्रेण कुलं नृपेण वसुधा लोकत्रयं विष्णुना ॥१॥
पोतो दुस्तरवारिराशितरणे दीपोऽन्धकारागमे
निर्वाते व्यजनं मदान्धकरिणां दर्पोपशान्त्यै सृणिः ।
इत्थं तत् भुवि नास्ति यस्य विधिनानोपायचिन्ता कृता
मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातास्ति भग्नोद्यमः ॥२॥
वैद्यं पानरतं नटं कुपठितं स्वाध्यायहीनं द्विजं
युद्धे कापुरुषं हयं गतरयं मूर्खं परिव्राजकम् ।

राजानञ्च कुमंत्रिभिः परिवृतं देशञ्च सोपद्रवं
भार्य्यां यौवनगर्व्वितां पररतां मुञ्चन्तुशीघ्रं बुधाः॥३
चांतिश्चेत्कवचेन किं किमरिभिःक्रोधोऽस्तिचेद्देहिनां
ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद्दिव्यौषधैः किं फलं
किं सर्पैर्यदिदुर्जनः किमु धनै र्विद्यानवद्या यदि
व्रीडाचेत्किमुभूषणेन कविताय्द्यस्तिराज्येन किम्॥४
शक्यं वारयितुं जलेन हुतभुक् छत्रेण सूर्य्यातपः
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन चपलौ दण्डेन गोगर्द्दभौ
व्याधि र्वैद्यकभेषजैरनुदिनं मन्त्रप्रभावाद् विषं
सर्व्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्यनास्त्यौषधम्॥५॥

इति पञ्चरत्नं समाप्तम ।

षड्रत्नम् ।

शास्त्रं कार्यां स्तथा मूर्खा दानं दुर्म्मन्त्रिणां तथा ।
लोभोप्यस्तीति विज्ञेयं क्रमात् षड्रत्नमीरितम् ।

शास्त्रं सुचिन्तितमथो परिचिन्तनीयम्
आराधितोपि नृपतिः परिशङ्कनीयः ।
अङ्के स्थितापि युवती परिरक्षणीया
शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतो वशित्वम् ॥१॥
कोर्थान् प्राप्य न गर्वितो विषयिनःकस्यापदोनागताः
स्त्रीभिःकस्य न खण्डितं भुविमनःकोनामराज्ञांप्रियः।
कः कालस्य न गोचरान्तरगतः कोर्थी गतो गौरवं

किं वा दुर्जनवाग्रसे प्रपतितः क्षेमेण यातः पुमान्॥२॥

मूर्खो द्विजातिःस्थविरो गृहस्थः
कामी दरिद्रो धनवान् तपस्वी।
वेश्या कुरूपा नृपतिः कदर्य्यः
लोके षडेतानि विडम्बितानि॥३॥

दानंदरिद्रस्यप्रभोश्चशान्तिर्यूनांतपोज्ञानवतांचमौनम्।
इच्छानिवृत्तिश्चसुखासितानांदयाचभूतेषुदिवंनयन्ति॥४

दुर्म्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः
सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः।
कं श्रीर्न दर्पयति कं न निहन्ति मृत्युः
कं स्त्रीकृता न विषया ननु तापयन्ति॥५॥

लोभोप्यस्ति गुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सौजन्यं यदि किं परैःसुमहिमायद्यस्ति किं मण्डनैः।
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचिमनो यद्यस्ति तीर्थेन किं
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्तिकिं मृत्युना॥६॥

इति षड्रत्नं समाप्तम्।

सप्तरत्नम्।

वाञ्छा राजा तथा क्षेदो वृत्तं वित्तेन किं तथा।
स्वर्गौ धनेन किं ज्ञेयं सप्तरत्नमिदं क्रमात्॥

वाञ्छा सज्जनसङ्गमे परगुणे प्रीति र्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम्।

भक्तिश्चक्रिणि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
एते यत्र वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥१॥
राजा धर्मविना द्विजः शुचिविना ज्ञानं विना योगिनः
कान्ता सत्यविनाहयोगतिविना भूषा च ज्योतिर्विना ।
योद्धा शूरविना तपो व्रतविना छन्दो विना गीयते
भ्राता स्नेहविना नरो हरिविना मुञ्चन्ति शीघ्रं बुधाः ॥२॥
छेदश्चंदनचूतचम्पकवने रक्षास्ति साकोटके
हिंसा हंसमयूरकोकिलकुले काकेषु नित्यादरः ।
मातङ्गेन खरक्रयः समतुला कर्पूरकार्पासयोः
एषा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय तस्मै नमः ॥३॥
वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः
पुष्पं पर्य्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टश्रियं मन्त्रिणः
सर्वे कार्यवशाज्जनोभिरमते कस्यास्ति को वल्लभः ॥४॥
वित्तेन किं वितरणं यदि नास्ति दीने
किं सेवया यदि परोपकृतौ न यत्नः ।
किं सङ्गमेन तनयो यदि नेक्षणीयः
किं यौवनेन विरहो यदि वल्लभायाः ॥५॥
स्वर्गः किं यदि वल्लभा निजवधूः किं वा विभूषा विधिः
लावण्यं यदि किं सुधाकरकरैः शृङ्गारगर्भा गिरः ।
मृत्युः किं यदि दुर्जनेष्ववनतिः किं धिक् यदि प्रार्थना
प्राप्तेष्टः करिकेतनो यदि भवेत् किं कल्पभूमीरुहैः ॥

धनेन किं यो न ददाति याचके
बलेन किं यश्च रिपून्न बाधते ।
श्रुतेन किं यो नच धर्ममाचरेत्
किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत् ॥७॥

इति सप्तरत्नं समाप्तम् ।

अष्टरत्नम् ।

अर्थो व्योम तथा नित्यं भल्ला भागे शशिन्यपि ।
शशी निःस्वश्च विज्ञेयमष्टरत्नमिदं क्रमात् ॥

अर्थागमो नित्यमरोगिता च
प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च ।
वश्यश्च पुत्रोऽर्थकरी च विद्या
षड्जीवलोकेषु सुखानि तात ॥१॥

व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः संप्राप्नुवंत्यापदं
बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलात् मत्स्याः समुद्रादपि ।
दुर्नीते हि विधौ कुतः सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः
कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥२॥

नित्यं छेदस्तृणानां क्षितिनखलिखनं पादयोरल्पपूजा
दन्तानामल्पशौचं वसनमलिनता रूक्षता मूर्द्धजानाम् ।
द्वे सन्ध्ये चापि निद्राविवसनशयनं ग्रासहासातिरेकः
स्वांगे पीठे च वाद्यं हरति धनपतेः केशवस्यापि लक्ष्मीः ॥३

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने न्यस्तो महासङ्कटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिरटनं भिक्षाटनं कारितः
सूर्य्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगणे तस्मै नमः कर्मणे ॥४॥

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं
माने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे तरुण्या भयम्
शास्त्रे वादिभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं
सर्व्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥५॥

शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकं पद्मनाले
युवतिकुचनिपातः पक्वता केशजाले
जलधिजलमपेयं पण्डिते निर्धनत्वं
वयसि धनविवेको निर्व्विवेको विधाता ॥६॥

शशीदिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥७॥

निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो
लक्षेशः क्षितिपालतां क्षितिपतिश्चक्रेशतां वाञ्छति।
चक्रेशः पुनरिन्द्रतां सुरपतिर्ब्राह्मं पदं वाञ्छति
ब्रह्मा शैवपदं शिवोहरिपदम् आशावधिं कोगतः॥८

इत्यष्टरत्नं समाप्तम् ।

छन्दसां लक्षणं येन श्रुतमात्रेण बुध्यते ।
तमहं सम्प्रवक्ष्यामि श्रुतबोधमविस्तरम् ॥१॥
संयुक्ताद्यं दीर्घं सानुस्वारं विसर्गसंमिश्रम् ।
विज्ञेयमक्षरं गुरु पादान्तस्थं विकल्पेन ॥२॥
एकमात्रो भवेद् ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ।
त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम् ॥३॥
यस्याः पादे प्रथमे द्वादश मात्रास्तथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पञ्चदश सार्य्या ॥४॥
आर्य्यापूर्वार्द्धसमं द्वितीयमपि भवति यत्र हंसगते ।
छन्दोविदस्तदानीं गीतिं तामम्टतवाणि भाषन्ते ॥५॥
आर्य्योत्तरार्द्धतुल्यं प्रथमार्द्धमपि प्रयुक्तं चेत् ।
कामिनि तामुपगीतिं प्रतिभाषन्ते महाकवयः ॥५॥
आद्यचतुर्थं पञ्चमकं चेत् ।
यत्र गुरु स्यात् साक्षरपंक्तिः ॥७॥
अगुरुचतुष्कं भवति गुरू द्वौ ।
घनकुचयुग्मे शशिवदनासौ ॥८॥
तुर्य्यं पञ्चमकं चेद् यत्र स्याल्लघु बाले ।
विद्वद्भि र्मृगनेत्रे प्रोक्ता सा मदलेखा ॥९॥
श्लोके षष्ठं गुरु ज्ञेयं सर्वत्र लघु पञ्चमम् ।
द्विचतुःपादयोर्ह्रस्वं सप्तमं दीर्घमन्ययोः ॥१०॥
आदिगतं तुर्य्यगतं पञ्चमकं चान्त्यगतम् ।

स्यात् गुरु चेत् सङ्कथितं मानवकाक्रीडमिदम्॥११॥
द्विचतुर्थषष्ठमष्टमं गुरु प्रयोजितं यदा।
तदा निवेदयन्ति तां बुधा नगस्वरूपिणीम्॥१२॥
सर्वे वर्णा दीर्घा यस्यां विश्रामः स्याद्वेदैर्वेदैः।
विद्वद्वृन्दैर्वीणावाणि व्याख्याता सा विद्युन्माला॥१३॥
तन्वि गुरु स्यादाद्यचतुर्थं पञ्चमषष्ठं चान्त्यमुपान्त्यम्।
इन्द्रियबाणैर्यत्र विरामः सा कथनीया चम्पकमाला॥१४॥
चम्पकमाला यत्र भवेद् अन्त्यविहीना प्रेमनिधे।
छन्दसि दक्षा ये कवयस् तन्मणिमध्यं ते ब्रुवते॥१५॥
मन्दाक्रान्तान्त्ययतिरहिता सालङ्कारे यदि भवति या
सा विद्वद्भिर्ध्रुवमभिहिता ज्ञेया हंसी कमलवदने॥१६
ह्रस्वो वर्णो जायते यत्र षष्ठः कम्बुग्रीवे तद्वदेवाष्टमान्त्यः। विश्रामः स्यात् तन्वि वेदैस्तुरङ्गैः तां भाषन्ते शालिनीं छान्दसीयाः॥१७॥
आद्यचतुर्थमहीननितम्बे सप्तमकं दशमञ्च तथान्त्यम्।
यत्र गुरुप्रकटस्मरसारे तत्कथितं ननु दोधकवृत्तम्॥१८
यस्यास्त्रिषट्सप्तममक्षरं स्यात् ह्रस्वं सुजङ्घे नवमं च तद्वत्। गत्या विलज्जीकृतहंसकान्ते तामिन्द्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्राः॥१९॥
यदीन्द्रवज्राचरणेषु पूर्वे भवन्ति वर्णा लघवः सुवर्णे।
अमन्दमाद्यन्मदने तदानीमुपेन्द्रवज्रा कथिता कवीन्द्रैः॥२०॥

यत्र द्वयोरप्यनयोस्तु पादा भवन्ति सीमन्तिनि चन्द्रकान्ते। विद्वद्भिराद्यैः परिकीर्त्तिता सा प्रयुज्यतामित्यु९जातिरेषा ॥२१॥

आख्यानकी सा प्रकटीकृतार्थे यदीन्द्रवज्राचरणः पुरस्तात्। उपेन्द्रवज्राचरणास्त्रयोऽन्ये मनीषिणोक्ता विपरीत पूर्वा ॥२२॥

आद्यमक्षरमतस्तृतीयकं सप्तमञ्च नवमं तथान्तिमम्। दीर्घमिन्दुमुखि यत्र जायते तां वदन्ति कवयो रथोद्धताम् ॥ २३ ॥

अक्षरञ्च नवमं दशमञ्च व्यत्ययाद्भवति यत्र विनीते। प्राक्तनैः सुनयने यदि सैव स्वागतेति कविभिः कथिता सा ॥ २४ ॥

सतृतीयकषष्ठमनङ्गरते नवमं विरतिप्रभवं गुरु चेत्। घनपीनपयोधरभारनते ननु तोटकवृत्तमिदं कथितम् ॥ २५ ॥

यदि तोटकस्य गुरु पञ्चमकं विहितं विलासिनि तदक्षरकम्। रससंख्याकं गुरु न चेदबले प्रमिताक्षरेति कविभिः कथिता ॥२६॥

यदाद्यं चतुर्थं तथा सप्तमं स्यात्तथैवाक्षरं ह्रस्वमेवादशाद्यम्। शरच्चन्द्रविद्वेषिवक्त्रारविन्दे तदुक्तं कवीन्द्रैर्भुजङ्गप्रयातम् ॥२७॥

अयि कृशोदरि यत्र चतुर्थकं गुरु च सप्तमकं दशमं

तथा । विरतिगश्च तथैव सुमध्यमे द्रुतविलम्बितमित्युपदिश्यते ॥२८॥

प्रथमाक्षरमाद्यतृतीययो द्रुतविलम्बितकस्य हि पादयोः । यदि नास्ति तदा कमलेक्षणे भवति सुन्दरि सा हरिणीप्लुता ॥२९॥

उपेन्द्रवज्राचरणेषु सन्ति चेद् उपान्त्यवर्णा लघवः परे कृताः । मदोल्लसद्भ्रूजित काममार्मुके वदन्ति वंशस्थविलं बुधा स्तदा ॥ ३०॥

यस्यामशोकाङ्कुरपाणिपल्लवे वंशस्थपादा गुरुपूर्ववर्णकाः । तारुण्यहेलारतिरङ्गलालसे तामिन्द्रवंशां कवयः प्रचक्षते ॥ ३१ ॥

यस्यां प्रिये प्रथमकमक्षरद्वयं तुर्यं तथा गुरुनवमं दशान्तिमम् । सान्तं भवेद्यतिरपि चेद्युपग्रहैः सा लक्ष्यतामलकवते प्रभावती ॥३२॥

आद्यं चेत् त्रितयमथाष्टमं नवान्त्यं
द्वावन्त्यौ गुरुविरतौ सुभाषिते स्यात् ।
त्र्याशो भवति महेशनेत्रदिग्भिर्
विज्ञेया ननु सुदति प्रहर्षिणी सा ॥३३॥

आद्यं द्वितीयमपि चेद्गुरु तच्चतुर्थं
यत्राष्टमञ्च दशमान्त्यमुपान्त्यमन्त्यम् ।
अष्टाभिरिन्दुवदने विरतिश्च षड्भिः
कान्ते वसन्ततिलकं किल तं वदन्ति ॥३४॥

प्रथममगुरु षट्कं विद्यते यत्र कान्ते
तदनु च दशमं चेदक्षरं द्वादशान्त्यम् ।
गिरिभिरथ तुरङ्गैर्यत्र कान्ते विरामः
सुकविजनमनोज्ञा मालिनी सा प्रसिद्धा ॥३५॥
सुमुखि लघवः पञ्च प्राच्यास्ततो दशमान्तिमः
तदनु ललितालापे वर्णौ तृतीयचतुर्थकौ ।
प्रभवति पुनर्यत्रोपान्त्यः स्फुरत्कनकप्रभे
यतिरपि रसैर्वेदैरश्वैः स्मृता हरिणीति सा ॥३६॥
यदि प्राच्यो ह्रस्वस्तुलितकमले पञ्च गुरवस्
ततो वर्णाः पञ्च प्रकृतिसुकुमाराङ्गि लघवः
त्रयोऽन्ये चोपान्त्याः सुतनुजघने भोगसुभगे
रसैरीशैर्यस्यां भवति विरतिः सा शिखरिणी ॥३७॥
द्वितीयमयि कुन्तले गुरु षडष्टमद्वादशं
चतुर्दशमथ प्रिये गुरु गंभीरनाभीह्रदे ।
सपञ्चदशमान्तिमं तदनु यत्र कान्ते यतिर्
गिरिन्द्रफणभृत्कुलैर्भवति सुभ्रु पृथ्वीति सा ॥३८॥
चत्वारः प्राक् सुतनु गुरवो द्वौ दशैकादशौ चेत्
मुग्धे वर्णौ तदनु कुमुदामोदिनि द्वादशान्त्यौ ।
तद्वद्वान्त्यौ युगरसहयैर्यत्र कान्ते विरामो
मन्दाक्रान्तां प्रवरकवयस्तन्वि तां सङ्गिरन्ते ॥३९॥
आद्यं यत्र गुरुत्रयं प्रियतमे षष्ठं ततश्चाष्टमं
सन्त्येकादशतस्त्रयस्तदनु चेदष्टादशाद्यान्तिमाः ।

मार्तण्डैर्मुनिभिश्च यत्र विरतिः पूर्णेन्दुबिम्बानने
तद्वृत्तं प्रवदन्ति काव्यरसिकाः शार्दूलविक्रीडितम् ॥ ४०
चत्वारो यत्र वर्णाः प्रथममलघवः षष्ठकः सप्तमोऽपि
द्वौ तद्वत् षोडशाद्यौ न्दगमदतिलके षोडशांत्यात्तथांत्यौ ।
रम्भास्तम्भोरुकान्ते मुनिमुनिमुनिभिर्दृश्यते चेद्विरामो
बाले वंद्यैः कवीन्द्रैः सुतनु निगदिता स्रग्धरा सा प्रसिद्धा ॥

इति कालिदासविरचितः श्रुतबोधः सम्पूर्णः ।

शृङ्गारतिलकम् ।

बाहू द्वौ च मृणालमास्यकमलं लावण्यलीला जलं
श्रोणी तीर्थशिला च नेत्र सफरं धम्मिल्लशैवालकम् ।
कान्तायास्तनचक्रवाकयुगलं कन्दर्पबाणानलैर्
दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो निर्मितम् ॥ १ ॥
आयाता मधुयामिनी यदि पुन र्नायात एव प्रभुः
प्राणा यान्तु विभावसौ यदि पुनर्जन्मग्रहं प्रार्थये
व्याधः कोकिलबन्धने विधुपरिध्वंसे च राहुग्रहः
कन्दर्पे हरनेत्रदीधितिरियं प्राणेश्वरे मन्मथः ॥ २ ॥
इन्दीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन
कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।

अङ्गानि चम्पकदलैः स विधाय धाता
कान्ते कथं घटितवानुपलेन चेतः ॥३॥
एकोऽपि खञ्जनवरो नलिनीदलस्थो
दृष्टः करोति चतुरङ्गबलाधिपत्यम्।
किं मे करिष्यति भवद्वदनारविन्दे
जानासि नो नयनखञ्जनयुग्ममेतत् ॥४॥
ये ये खञ्जनमेकमेव कमले पश्यन्ति दैवात् क्वचित्।
ते सर्वे मनुजा भवन्ति सुतरां प्रख्यातभूमीभुजः।
त्वद्वक्त्राम्बुजनेत्रखञ्जनयुगं पश्यन्ति ये ये जनाम्
ते ते मन्मथवाणजालविकला मुग्धे किमित्यद्भुतम्॥५॥
झटिति प्रविश गेहं मा वहिस्तिष्ठ कान्ते
ग्रहणसमयवेला वर्त्तते शीतरश्मेः।
अयि सुविमलकान्तिं वीक्ष्य नूनं स राहु
ग्रसति तव मुखेन्दुं पूर्णचन्द्रं विहाय ॥६॥
कस्तूरीवरपत्रभङ्गनिकरो भ्रष्टो न गण्डस्थले
नो लुप्तं सखि चन्दनं स्तनतटे धौतं न नेत्रां जनम्।
रागो न स्खलितस्तवाधरपुटे ताम्बुलसम्बर्द्धितः
किं रुष्टासि गजेन्द्रमन्दगमने किम्बाशिशुस्ते पतिः॥७
समायाते कान्ते कथमपि च कालेन बहुना
कथाभिर्देशानां सखि रजनिरर्द्धं गतवती।
ततो यावल्लीलाकलहकुपितास्मि प्रियतमे

सपत्नीव प्राची दिगियमभवत् तावदरुणा ॥८॥

क्वायं नीरसकाष्ठताडनशतं क्वाप्यः प्रचण्डातपः
क्लेशः क्वाप्यतरः सुपङ्कनिचयैः क्वाप्योतिदाहोनलैः ।
यत्कान्ताकुचपार्श्वबाहुलतिकाहिल्लोललीलासुखं
लब्धं कुम्भकर त्वया नहि सुखं दुःखैर्विना लभ्यते ॥६॥

किं मे वक्त्रमुपेत्य चुम्बसि बलात् निर्लज्ज लज्जा नते
वस्त्रान्तं शठ मुञ्चमुञ्च शपथैः किं धूर्त निर्वञ्चसे
खीनाहं तव रात्रिजागरवशात् तामेव याहि प्रियां
निर्माल्योज्झितपुष्पदामनिकरे काषट्पदानां रतिः ॥१०

वाणिज्येन गतः स मे गृहपति र्वार्त्तापि न श्रूयते
प्रातस्तज्जननी प्रसूततनया जामातृगेहं गता ।
बालाहं नवयौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मद्गृहे
सायं सम्प्रतिवर्त्ततेपथिकहे स्थानान्तरं गम्यताम्॥११

यामिन्येषा बहुलजलदैर्बद्धभीमान्धकारा
निद्रां यातो मम पतिरसौ क्लेशितः कर्मदुःखी ।
बाला चाहं मनसिजभयात् प्राप्तगाढप्रकम्पा
ग्रामश्चौरैरयमुपहतः पान्थ निद्रां जहीहि ॥१२॥

क्व भ्रातश्चलितोसि वैद्यकगृहं
किन्त्वव शान्त्यै रुजाम् ।
किन्ते नास्ति सखे गृहे प्रियतमा
सर्वं गदं हन्ति या ॥ १४ ॥

दृष्टिं देहि पुनर्बाले कमलायतलोचने ।
श्रूयते हि पुरा लोके विषस्य विषमौषधम् ॥१५॥

अन्तर्गता मदनवह्निशिखावलीया
नो बाध्यते किमपि चन्दनलेपनेन ।
यत्कुम्भकारपवनोपरिपक्कलेपस्
तापाय केवलमसौ न तु तापशान्त्यै ॥१६॥

दृष्ट्वा यासां नयनसुभगं वङ्गवाराङ्गनानां
देशत्यागः परमकृतिभिः कृष्णसारैरकारि ।
तासामेव स्तनयुगजिता दन्तिनः सन्ति मत्ताः
प्रायो मूर्खः परिभवविधौ नाभिमानं तनोति ।

अपूर्वो दृश्यते वह्निः कामिन्याः स्तनमण्डले ।
दूरतो दहते गात्रं हृदि लग्नस्तु शीतलः ॥१८॥

कुसुमे कुसुमोत्पत्तिः श्रूयते न च दृश्यते ।
बाले तव मुखाम्भोजे नयनेन्दीवरद्वयम् ॥१९॥

अयि मन्मथचूतमञ्जरि प्रिये श्रवणायतलोचने ।
अपहृत्य मनश्च यासि मे किमराजकमत्र राजते॥२०

कोपस्तया हृदि कृतो मयि पङ्कजाक्षि
सोऽस्तु प्रियं तव किमत्र विधेयमन्यत् ।
आश्लेषमर्पय मदर्पितपूर्वमुच्चैः उच्चैः
समर्पयमदर्पितरचुम्बनञ्च ॥२१॥

इति कालिदासकृतं शृङ्गारतिलकं समाप्तम् ।

कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारप्रमत्तः
शापेनास्तङ्गमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्त्तुः ।
यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्य्याश्रमेषु ॥१॥

तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान् कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः
आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानु
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श ॥२॥

तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः केतकाधानहेतो
रन्तर्वाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः
कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे ॥३॥

प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थं
जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन् प्रवृत्तिम् ।
स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै
प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार ॥४॥

धूमज्योतिःसलिलमरुतां सन्निपातः क्व मेघः
सन्देशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः
इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे
कामार्त्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु ॥५॥

जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्त्तकानां
जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः ।
तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद् दूरबन्धुर्गतोऽहं
याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा ॥६॥

सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत्पयोद प्रियायाः
सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ।
गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां
बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या ॥७॥

त्वामारूढं पवनपदवीमुद्गृहीतालकान्ताः
प्रेक्षिष्यन्ते पथिकवनिताः प्रत्ययादाश्वसत्यः ।
कः सन्नद्धे विरहविधुरां त्वय्युपेक्षेत जायां
न स्यादन्योऽप्यहमिव जनो यः पराधीनवृत्तिः ॥८॥

मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वां
वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगर्वः ।
गर्भाधानक्षमपरिचयं नूनमावद्धमालाः
सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः ॥९॥

तांश्चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीम्
अव्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातृजायाम् ।
आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां
सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि ॥१०॥

कर्त्तुं यच्च प्रभवति महीमुच्छिलीन्ध्रामवन्ध्यां
तत् श्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः ।

आ कैलासाद्विसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः
सम्पत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः ॥११॥
आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलं
वन्द्यैः पुंसां रघुपतिपदैरङ्कितं मेखलासु ।
काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य
स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम् ॥१२॥
मार्गं तावत् शृणु कथयतस्त्वत्प्रयाणानुरूपं
सन्देशं मे तदनु जलद श्रोष्यसि श्रोत्रपेयम् ।
खिन्नः खिन्नः शिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र
क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोपयुज्य ॥१३
अद्रेः शृङ्गं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभिर्
दृष्टोत्साहश्चकितचकितं मुग्धसिद्धाङ्गनाभिः ।
स्थानादस्मात् सरसनिचुलादुत्पतोदङ्मुखः खं
दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान् ॥१४
रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत्पुरस्तात्
वल्मीकाग्रात प्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य ।
येन श्यामं वपुरतितरां कान्तिमापत्स्यते ते
बर्हेणेव स्फुरितरुचिना गोपवेशस्य विष्णोः ॥१५॥
त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविकारानभिज्ञैः
प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः
सद्यः सीरोत्कषणसुरभिक्षेत्रमारुह्य मालं
किञ्चित्पश्चात् व्रजलघुगतिः किञ्चिदेवोत्तरेण ॥१६॥

अध्वक्लान्तं प्रतिमुखगतं सानुमांश्चित्रकूट
स्तुङ्गेन त्वां जलद शिरसा वक्ष्यति श्लाघमानः ।
आसारेण त्वमपि शमयेस्तस्य नैदाघमग्निं
सद्भावार्द्रः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु ॥१७॥

त्वामासारप्रशमितवनोपप्लवं साधु मूर्ध्ना
वक्ष्यत्यध्वश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूटः ।
न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय
प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः ॥१८॥

छन्नोपान्तः परिणतफलद्योतिभिः काननाम्रैस्
त्वय्यारूढे शिखरमचलः स्निग्धवेणीसवर्णे
नूनं यास्यत्यमरमिथुनप्रेक्षणीयामवस्थां
मध्ये श्यामः स्तनइव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः ॥१९॥

स्थित्वा तस्मिन् वनचरवधूभुक्तकुञ्जे मुहूर्त्तं
तोयोत्सर्गाद् द्रुततरगतिस्तत्परं वर्त्म तीर्णः ।
रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णां
भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य

तस्यास्तिक्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिर्
जम्बूकुञ्ज प्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः ।
अन्तःसारं घन तुलयितुं नानिलः शक्ष्यति त्वां
रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय ॥२१॥

नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केशरैरर्द्धरूढैर्
आविर्भूतप्रथममुकुलाः कन्दलीश्चानुकच्छम् ।

दग्धारण्येष्वधिकसुरभिं गन्धमाघ्राय चोर्व्याः
सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम् ॥२२॥

अम्भोविन्दुग्रहणरतकामसांश्चान् वीक्षमाणाः
श्रेणीभूताः परिगणनया निर्दिशन्तो बलाकाः ।
त्वामासाद्य स्तनितसमये मानयिष्यन्ति सिद्धाः
सोत्कम्पानि प्रियसहचरीसंभ्रमालिङ्गितानि ॥२३॥

उत्पश्यामि द्रुतमपि सखे मत्प्रियार्थं यियासोः
कालक्षेपं ककुभसुरभौ पर्वते पर्वते ते ।
शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः
प्रत्युद्यातः कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्येत् ॥२४॥

पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभिन्नैर्
नीडारम्भै गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः ।
त्वय्यासन्ने फलपरिणतिश्यामजम्बूवनान्ताः
सम्पत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः ॥२५॥

तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं
गत्वा सद्यः फलमतिमहत् कामुकस्यत्वस्य लब्धा ।
तीरोपान्तस्तनितसुभगं पास्यसि स्वादुयुक्तं
सभ्रुभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्म्मिं ॥२६॥

नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतोस्
त्वत्सम्पर्कात् पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः ।
यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणाम्
उद्दामानि प्रथयति शिलावेश्मभि र्यौवनानि ॥२७॥

विश्रान्तः सन् व्रज नगनदीतीरजातानि सिञ्चन्
उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि ।
गण्डस्वेदापनयनरुजा क्लान्तकर्णोत्पलानां
छायादानक्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम् ।
वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशां
सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा च भूरुज्जयिन्याः ।
विद्युद्दामस्फुरितचकितैस्तत्र पौराङ्गनानां
लोलापाङ्गैर्यदि न रमसे लोचनैर्वञ्चितोसि ॥२९॥
वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः
संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्त्तनाभेः ।
निर्विन्ध्यायाः पथि भव रसाभ्यन्तरं सन्निपत्य
स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु ॥३०॥
वेणीभूतप्रतनुसलिला तामतीतस्य सिन्धुः
पाण्डुच्छायातटरुहतरुभ्रंशिभिः शीर्णपर्णैः
सौभाग्यन्ते सुभग विरहावस्थया व्यन्जयन्ती
कार्श्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्य ॥३१॥
प्राप्यावन्तीमुदयनकथाकोविदग्रामवृद्धां
पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम् ।
स्वल्पीभूते सुचरितफले स्वर्गिणां गां गतानां
शेषैः पुण्यैर्हृतमिव दिवःकान्तिमत्खण्डमेकम् ॥३२॥
दीर्घीकुर्वन् पटुमदकलं कूजितं सारसानां
प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः ।

तत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमङ्गानुकूल:
सिप्रावात: प्रियतमइव प्रार्थनाचाटुकार: ॥३३॥
जालोद्गीर्णैरुपचितवपु: केशसंस्कारधूपैर्
बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहार: ।
हर्म्येष्वस्या: कुसुमसुरभिष्वध्वखिन्नान्तरात्मा
त्यक्त्वा खेदं ललितवनितापादरागाङ्कितेषु ॥ ३४॥
भर्त्तु: कण्ठच्छविरितिगणै: सादरं वीक्ष्यमाण:
पुण्यं याया स्त्रिभुवनगुरो र्धाम चण्डेश्वरस्य ।
धूतोद्यानं कुवलयरजो गन्धिभिर्गन्धवत्या
स्तोयक्रीडानिरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्भि: ॥ ३५॥
अप्यन्यस्मिन् जलधर महाकालमासाद्य काले
स्थातव्यं ते नयनविषयं तावदत्येति भानु: ।
कुर्वन् सन्ध्याबलिपटहतां शूलिन: श्लाघनीया
मामन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम् ॥ ३६
पादन्यासक्वणितरसनास्तत्र लीलावधूतै
रत्नच्छायाखचितवलिभिश्चामरै: क्लान्तहस्ता: ।
वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान् प्राप्य वर्षाग्रबिन्दून्
आमोक्ष्यन्ति त्वयिमधुकरश्रेणिदीर्घान्कटाक्षान् ॥ ३
पश्चादुच्चै र्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीन:
सान्ध्यं तेज: प्रतिनवजवापुष्परक्तं दधान: ।
नृत्यारम्भे हर पशुपतेरार्द्रनागाजिनेच्छां
शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्या: ॥३८॥

गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं
रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः ।
सौदामिन्यां कनकनिकषच्छायया दर्शयोर्वीं
तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा च भूर्विक्लवास्ताः ॥३९॥

तां कस्याञ्चिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायां
नीत्वा रात्रिं चिरविलसनात् खिन्नविद्युत्कलत्रः ।
दृष्टे सूर्य्ये पुनरपि भवान् वाहयेदध्वशेषं
मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः ॥४०॥

तस्मिन् काले नयनसलिलं योषितां खण्डितानां
शान्तिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु ।
प्रालेयाश्रुं कमलवदनात् सोऽपि हर्त्तुं नलिन्याः
प्रत्यावृत्तस्त्वयि कररुधि स्यादनल्पाभ्यसूयः ॥४१॥

गम्भीरायाः पयसि सरितश्चेतसीव प्रसन्ने
छायात्मापि प्रकृतिसुभगो लप्स्यते ते प्रवेशम् ।
तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यर्हसि त्वं न धैर्यान्
मोघीकर्त्तुं चटुलशफरोद्वर्त्तनप्रेक्षितानि ॥४२॥

तस्याः किञ्चित् करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं
हृत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम् ।
प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि
ज्ञातास्वादः पुलिनजघनां को विहातुं समर्थः ॥४३॥

त्वन्निष्यन्दोच्छ्वसितवसुधागन्धसम्पर्कपुण्यः
स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः पीयमानः ।

नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्व्वं गिरिन्ते
शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम् ॥४४॥
तत्र स्कन्दं नियतवसतिं पुष्पमेघीकृतात्मा
पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगङ्गाजलार्द्रैः ।
रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवीनाञ्चमूनाम्
अत्यादित्यं हुतवहमुखे सम्भृतं तद्धि तेजः ॥४४॥
ज्योतिर्लेखावलयि गलितं यस्य बर्हं भवानी
पुत्रप्रेम्णा कुवलयदलप्रापि कर्णे करोति ।
धौतापाङ्गं हरशशिरुचा पावयेस्तं मयूरं
पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्त्तयेथाः ॥४६॥
आराध्यैनं शरवनभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा
सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद्वीणिभिर्दत्तमार्गः ।
व्यालम्बेथाः सुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन्
स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्त्तिम् ॥४७॥
त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचौरे
तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात्प्रवाहम्
प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टीर्
एकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम् ॥४८॥
तामुत्तीर्य्य व्रज परिचितभ्रूलताविभ्रमाणां
पक्ष्मोत्क्षेपादुपरिविलसत्कृष्णसारप्रभाणाम् ।
कुन्दक्षेपानुगमधुकरश्रीमुषामात्मबिम्बं
पात्रीकुर्वन् दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम् ॥४९॥

ब्रह्मावर्त्तं जनपदमथच्छायया गाहमानः
क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः ।
राजन्यानां शितशरशतै र्यत्र गाण्डीवधन्वा
धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यषिञ्चन्मुखानि ॥५०॥
हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्कां
बन्धुप्रीत्या समरविमुखो लाङ्गली याः सिषेवे
कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य सारस्वतीनाम्
अन्तःशुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः ॥५१॥
तस्माद्गच्छेरनुकनखलं शैलराजावतीर्णां
जह्नोः कन्यां सगरतनयस्वर्गसोपानपङ्क्तिम् ।
गौरीवक्त्रभ्रुकुटिरचनां या विहस्येव फेनैः
शम्भोः केशग्रहणमकरोदिन्दुलग्नोर्मिहस्ता ॥५२॥
तस्याः पातुं सुरगज इव व्योम्नि पूर्वार्द्धलम्बी
त्वञ्चेदच्छस्फटिकविशदं तर्कयेस्तिर्यगम्भः ।
संसर्पन्त्याः सपदि भवतः स्रोतसिच्छाययासौ
स्यादस्थानोपगतयमुनासङ्गमेनाभिरामा ॥५३॥
आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणां
तस्याएव प्रभवमचलं प्राप्तगौरं तुषारैः ।
वक्ष्यस्यध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः
शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम् ॥५४॥
तञ्चेद्वायौ सरति सरलस्कन्धसङ्घट्टजन्मा
बाधेतोल्काक्षपितचमरीवालभारो दवाग्निः ।

अर्हस्येनं शमयितुमलं वारिधारासहस्रैर्
आपन्नार्त्तिप्रशमनफलाः सम्पदो ह्युत्तमानाम् ॥५५॥
ये त्वां मुक्तध्वनिमसहनाः स्वाङ्गभङ्गाय तस्मिन्
दर्पोत्सेकादुपरि शरभा लङ्घयिष्यन्त्यलङ्घ्यम् ।
तान् कुर्वीथास्तुमुलकरकावृष्टिहासावकीर्णान्
के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः ॥५६॥
तत्र व्यक्तं दृषदि चरणन्यासमर्द्धेन्दुमौलेः
शश्वत्सिद्धैरुपचितबलिं भक्तिनम्रः परीयाः ।
यस्मिन् दृष्टे करणविगमाद्दूरमुद्धूतपापाः
कल्पन्तेऽस्य स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः ॥५७॥
शब्दायन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्य्यमाणाः
संरक्ताभिस्त्रिपुरविजयो गीयते किन्नरीभिः ।
निर्ह्रादी चेन्मुरज इव ते कन्दरेषु ध्वनिः स्यात्
सङ्गीतार्थो ननु पशुपतेस्तत्र भावी समग्रः ॥५८॥
प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान्विशेषान्
हंसद्वारं भृगुपतियशोवर्त्म यत् क्रौञ्चरंध्रम् ।
तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्य्यगायामशोभी
श्यामः पादो बलिनियमनायोद्यतस्येव विष्णोः ॥५९॥
गत्वा चोर्द्ध्वं दशमुखभुजोच्छ्वासितप्रस्थसन्धेः
कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः ।
शृङ्गोच्छ्रायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्य स्थितः खं
राशीभूतः प्रतिदिशमिव त्र्यम्बकस्याट्टहासः ॥६०॥

उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाञ्जनाभे
सद्यः कृत्तद्विरदरदनच्छेदगौरस्य तस्य ।
शोभामद्रेः स्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्रीम्
अंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव ॥६१॥
तस्मिन् हित्वा भुजगवलयं शम्भुना दत्तहस्ता
क्रीडाशैले यदि च विचरेत् पादचारेण गौरी ।
भङ्गी भक्त्या विरचितवपुस्तम्भितान्तर्जलौघः
सोपानत्वं व्रज पदसुखस्पर्शमारोहणेषु ॥६२॥
तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्घट्टनोद्गीर्णतोयं
नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधारागृहत्वम् ।
ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे घर्म्मलब्धस्य न स्यात्
क्रीडालोलाः श्रवणपरुषै र्गर्जितै र्भाययेस्ताः ॥६३॥
हेमाम्भोजप्रसवि सलिलं मानसस्याददानः
कुर्वन् कामात् क्षणमुखपटप्रीतिमैरावतस्य ।
धुन्वन् वातैः सजलपृषतैः कल्पवृक्षांशुकानि
छायाभिन्नस्फटिकविशदं निर्विशेस्तं नगेन्द्रम् ॥६४॥
तस्योत्सङ्गे प्रणयिनइव स्रस्तगङ्गादुकूलां
न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन् ।
या वः काले वहसि सलिलोद्गारमुच्चै र्विमानैर्
मुक्ताजालग्रथितमलकं कामिनीवाभ्रवृन्दम् ॥६५॥
विद्युत्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः
सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम् ।

अन्तस्तोयं मणिमयभुव स्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः
प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तै र्विशेषैः ॥६६॥
हस्ते लीलाकमलमलकं बालकुन्दानुविद्धं
नीता लोध्रप्रसवरजसा पाण्डुतामाननश्रीः ।
चूडापाशे नवकुरुवकं चारुकर्णे शिरीषं
सीमन्तेऽपि त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम् ॥६७॥
यस्यां यक्षाः सितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि
ज्योतिश्छायाकुसुमरचनान्युत्तमस्त्रीसहायाः ।
आसेवन्ते मधुरतिरसं कल्पवृक्षप्रसूतं
त्वद्गम्भीरध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥६८॥
गत्युत्कम्पादलकपतितै र्यत्र मन्दारपुष्पैः
कृत्तच्छेदैः कनककमलैः कर्णविभ्रंशिभिश्च ।
मुक्ताजालैः स्तनपरिसरच्छिन्नसूत्रैश्च हारैर्
नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम् ॥६९
नीवीबन्धोच्छ्वसितशिथिलं यत्र यक्षाङ्गनानां
वासः कामादनिभृतकरेष्वाक्षिपत्सु प्रियेषु ।
अर्चिस्तुङ्गानभिमुखगतान् प्राप्य रत्नप्रदीपान्
ह्रीमूढानां भवति विफला प्रेरणा चूर्णमुष्टिः ॥७०॥
नेत्रानीता सततगतिना ये विमानाग्रभूमीर्
आलेख्यानां सजलकणिकादोषमुत्पाद्य सद्यः ।
शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा यत्र जालैर्
धूमोद्गारानुकृतिनिपुणा जर्जरा निष्पतन्ति ॥७१॥

यस्यां मत्तभ्रमरमुखराः पादपा नित्यपुष्पा
हंसश्रेणीरचितरसना नित्यपद्मा नलिन्यः ।
केकोत्कण्ठा भवनशिखिनो नित्यभास्वत्कलापा
नित्यज्योत्स्ना प्रतिहततमोवृत्तिरम्याः प्रदोषाः ॥७२॥

यत्र स्त्रीणां प्रियतमभुजोच्छ्वासितालिङ्गितानाम्
अङ्गग्लानिं सुरतजनितां तन्तुजालावलम्बाः ।
त्वत्संरोधापगमविशदैः प्रेरिताश्चन्द्रपादैर्
व्यालुम्पन्ति स्फुटजललवस्यन्दिनश्चन्द्रकान्ताः ॥७३॥

मत्वा देवं धनपतिसखं यत्र साक्षाद्वसन्तं
प्रायश्चापं न वहति भयान्मन्मथः षट्पदज्यम् ।
सभ्रूभङ्गं प्रहितनयनैः कामिलक्ष्येष्वमोघैस्
तस्यारम्भश्चटुलवनिताविभ्रमैरेव सिद्धः ॥७४॥

तत्रागारं धनपतिगृहादुत्तरेणास्मदीयं
दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन ।
यस्योद्याने कृतकतनयः कान्तया वर्द्धितो मे
हस्तप्राप्यस्तवकनमितो बालमन्दारवृक्षः ॥७५॥

वापी चास्मिन्मरकतशिलाबद्धसोपानमार्गा
हैमैश्छन्ना कमलकुसुमैः स्निग्धवैदूर्य्यनालैः ।
यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं सन्निकृष्टं
न ध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः ॥७६॥

तस्यास्तीरे रचितशिखरः पेशलैरिन्द्रनीलैः
क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः ।

मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण
प्रेक्ष्योपान्तस्फुरिततडितं त्वां तमेव स्मरामि ॥७७॥
रक्ताशोकश्चलकिसलयः केशरस्तत्र कान्तः
प्रत्यासन्नः कुरुवकदृतेर्माधवीमण्डपस्य ।
एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी
काङ्क्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनाऽस्याः ॥७८॥
तन्मध्ये च स्फटिकफलका काञ्चनी वासयष्टिर्
मूले बद्धा मणिभिरनतिप्रौढवंशप्रकाशैः ।
तालैः शिञ्जद्वलयसुभगैर्नर्त्तितः कान्तया मे
यामध्यास्ते दिवसविगमे नीलकण्ठः सुहृद्वः ॥७९॥
एभिः साधो हृदयनिहितैर्लक्षणैर्लक्षयेथा
द्वारोपान्ते लिखितवपुषौ शङ्खपद्मौ च दृष्ट्वा ।
मन्दच्छायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनं
सूर्यापाये न खलु कमलं पुष्यति स्वामभिख्याम् ॥८०॥
गत्वा सद्यः कलभतनुतां शीघ्रसंपातहेतोः
क्रीडाशैले प्रथमकथिते रम्यसानौ निषण्णः ।
अर्हस्यन्तर्भवनपतितां कर्त्तुमल्पाल्पभासं
खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम् ॥८१॥
तन्वी श्यामा शिखरदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी
मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः ।
श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्यां
या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्यैव धातुः ॥८२॥

तां जानीयाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं
दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम् ।
गाढोत्कण्ठां गुरुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बालां
जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम् ॥८३

नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियायाः
निश्वासानामशिशिरतया भिन्नवर्णाधरोष्ठम् ।
हस्ते न्यस्तं मुखमसकलव्यक्तिलम्बालकत्वाद्
इन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्त्ति ॥८४॥

आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा
मत्सादृश्यं विरहतनु वा भावगम्यं लिखन्ती ।
पृच्छन्ती वा मधुरवचनां सारिकां पञ्जरस्थां
कच्चिद्भर्त्तुः स्मरसि निभृते त्वं हि तस्य प्रियेति॥८५॥

उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य निक्षिप्य वीणां
मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा ।
तन्त्रीरार्द्रा नयनसलिलैः सारयित्वा कथञ्चित्
भूयो भूयः स्वयमपि कृतां मूर्छनां विस्मरन्ती ॥८६॥

शेषान्मासान् गमनदिवसस्थापितस्यावधेर्वा
विन्यस्यन्ती भुवि गणनया देहलीमुक्तपुष्पैः ।
संयोगं वा हृदयनिहितारम्भमासादयन्ती
प्रायेणैते रमणविरहे ह्यङ्गनानां विनोदाः ॥८७॥

सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः
शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीन्ते ।

मत्सन्देशैः सुखयितुमलं पश्य साध्वीं निशीथे
तामुन्निद्रामवनिशयनासन्नवातायनस्थः ॥८८॥

आधिक्षामां विरहशयने सन्निकीर्णैकपार्श्वां
प्राचीमूले तनुमिव कलामात्रशेषां हिमांशोः ।
नीता रात्रिः क्षणमिव मया सार्द्धमिच्छारतैर्या
तामेवोष्णैर्विरहजनितैरश्रुभिर्यापयन्तीम् ॥८९॥

स्निग्धाः सख्यः क्षणमपि दिवा तां न मोक्ष्यन्ति तन्वी
एकप्रेक्ष्या भवति हि जगत्यङ्गनानां प्रवृत्तिः ।
स त्वं रात्रौ जलद शयनासन्नवातायनस्थः
कान्तां सुप्ते सति परिजने वीतनिद्रामुपेयाः ॥९०॥

निश्वासेनाधरकिसलयक्लेशिना विक्षिपन्तीं
शुद्धस्नानात्परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम् ।
मत्संयोगः कथमपि भवेत् स्वप्नजोऽपीति निद्राम्
आकाङ्क्षन्तीं नयनसलिलोत्पीडरुद्धावकाशाम् ॥९१॥

आद्ये बद्धा विरहदिवसे या शिखादाम हित्वा
शापस्यान्ते विगलितशुचा सा मयोद्वेष्टनीया ।
स्पर्शक्लिष्टामयमितनखेनासकृत् सारयन्तीं
गण्डाभोगात् कठिनविषमामेकवेणीं करेण ॥९२॥

पादानिन्दोरमृतशिशिरान् जालमार्गप्रविष्टान्
पूर्वप्रीत्या गतमभिमुखं सन्निवृत्तं तथैव ।
चक्षुः खेदात् सलिलगुरुभिः पक्ष्मभिश्छादयन्तीं
साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम् ॥९३

सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती
शय्योत्सङ्गे निहितमसकृत् दुःखदुःखेन गात्रम् ।
त्वामप्यस्रं नवजलमयं मोचयिष्यत्यवश्यं
प्रायः सर्व्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा ॥६४॥

जाने सख्यास्तव मयि मनः सम्भृतस्नेहमस्माद्
इत्यम्भूतां प्रथमविरहे तामहं तर्कयामि ।
वाचालं मां न खलु सुभगं मन्यभावः करोति
प्रत्यक्षं ते निखिलमचिराद् भ्रातरुक्तं मया यत् ॥६५॥

रुद्धापाङ्गप्रसरमलकैरञ्जनस्नेहशून्यं
प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम् ।
त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्याः
मीनक्षोभाकुलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति ॥६६॥

वामश्चास्याः कररुहपदैः मुच्यमानो मदीयैर्
मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या ।
सम्भोगान्ते मम समुचितो हस्तसम्बाहनानां
यास्यत्यूरुः कनककदलीस्तम्भगौरश्चलत्वम् ॥६७॥

तस्मिन् काले जलद यदि सा लब्धनिद्रासुखा स्यात्
तत्रा न स्तनितविमुखो याममात्रं सहेथाः ।
मा भूदस्याः प्रणयिनि मयि स्वप्नलब्धे कथञ्चित्
सद्यः कण्ठच्युतभुजलता ग्रन्थिमाढोपगूढम् ॥६८॥

तामुत्थाप्य स्वजलकणिकाशीतलेनानिलेन
प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम् ।

विद्युत्कम्पस्तिमितनयनां त्वत्सनाथे गवाक्षे
वक्तुं धीरस्तनितवचनैर्मानिनीं प्रक्रमेथाः ॥९९॥

भर्त्तुर्मित्रं प्रियमविधवे विद्धि मामम्बुवाहं
त्वत्सन्देशान्मनसि निहितादागतं त्वत्समीपम् ।
यो वृन्दानि त्वरयति पथि श्राम्यतां प्रोषितानां
मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणिमोक्षोत्सुकानि ॥१०१॥

इत्याख्याते पवनतनये मैथिलीवोन्मुखी सा
त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य सम्भाव्य चैवम् ।
श्रोष्यत्यस्मात् परमवहिता सौम्य सीमन्तिनीनां
कान्तोदन्तः सुहृदुपनतः संगमात् किञ्चिदूनः ॥१०१

तामायुष्मन्मम च वचनादात्मनश्चोपकर्त्तुं
ब्रूया एवं तव सहचरो रामगिर्याश्रमस्थः ।
अव्यापन्नः कुशलमबले पृच्छति त्वां वियुक्तां
भूतानां हि क्षयिषु करणेष्वाद्यमाश्वास्यमेतत् ॥१०२॥

अङ्गेनाङ्गं सुतनु तनुना गाढतप्तेन तप्तं
साश्रेणाश्रुद्रुतमविरतोत्कण्ठमुत्कण्ठितेन
दीर्घोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्त्ती
सङ्कल्पैस्ते विशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः ॥१०३॥

शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्
कर्णे लोलः कथयितुमभूदाननस्पर्शलोभात् ।
सोऽतिक्रान्तः श्रवणविषयं लोचनाभ्यामदृष्टस्
तामुत्कण्ठविरचितपदं मन्मुखेनेदमाह ॥१०४॥

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षिते दृष्टिपातान्
गण्डच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभावेषु केशान् ।
उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्
हन्तैकस्थं क्वचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति ॥ १०५
धारासिक्तस्थलसुरभिणस्त्वन्मुखस्यास्य बाले
दूरीभूतं प्रतनुमपि मां पञ्चबाणः क्षिणोति ।
घर्म्मान्ते मे विगणय कथं वासराणि व्रजेयुः
दिक्संसक्तप्रविततघनव्यस्तसूर्य्यातपानि ॥१०६॥
त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायाम्
आत्मानान्ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्त्तुम् ।
अस्रैस्तावन्मुहुरुपचितै र्दृष्टिरालुप्यते मे
क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते सङ्गमं नौ कृतान्तः ॥१०७॥
मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतोर्
लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसन्दर्शनेषु ।
पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थली देवतानां
मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति ॥१०८॥
भित्वा सद्यः किसलयपुटान् देवदारुद्रुमाणां
ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः ।
आलिङ्ग्यन्ते गुणवति मया ते तुषाराद्रिवाताः
पूर्व्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥१०९॥
संक्षिप्येत क्षणमिव कथं दीर्घयामा त्रियामा
सर्वावस्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात् ।

इत्थं चेतश्चटुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे
गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः ॥११०॥
न त्वात्मानं बहुविगणयन्नात्मना नावलम्बे
तत्कल्याणि त्वमपि सुतरां मा गमः कातरत्वम् ।
कस्यात्यन्तं सुखमुपगतं दुःखमेकान्ततो वा
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥१११॥
शापान्तो मे भुजगशयनादुत्थिते शार्ङ्गपाणौ
मासानेतान् गमय चतुरो लोचने मीलयित्वा ।
पश्चादावां विरहगणितं तं तमात्माभिलाषं
निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु ॥११२॥
भूयश्चापि त्वमपि शयने कण्ठलग्ना पुरा मे
निद्रां गत्वा किमपि रुदती सत्वरं विप्रबुद्धा ।
सान्तर्हासं कथितमसकृत् पृच्छतश्च त्वया मे
दृष्टः स्वप्ने कितव रमयन् कामपि त्वं मयेति ॥११३॥
एतस्मान्मां कुशलिनमभिज्ञानदानाद्विदित्वा
मा कौलीनादसितनयने मय्यविश्वासिनी भूः ।
स्नेहानाहुः किमपि विरहव्यापदस्ते ह्यभोग्या
दृष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशी भवन्ति ॥११४॥
कच्चित् सौम्य व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे
प्रत्यादेशान् न खलु भवतो धीरतां तर्कयामि ।
निःशब्दोऽपि प्रदिशति जलं याचितश्चातकेभ्यः
प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव ॥११५॥

आश्वस्यैनां प्रथमविरहादुग्रशोकां सखीं ते
शैलादस्मात् त्रिनयनवृषोत्खातकूटान्निवृत्तः ।
साभिज्ञानप्रहितकुशलैस्त्वद्वचोभिर्ममापि
प्रातःकुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः ॥११६॥
एतत् कृत्वा प्रियसमुचितं प्रार्थनं चेतसो मे
सौहार्दाद्वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोशबुद्ध्या ।
इष्टान् देशान् विचर जलद प्रावृषा संभृतश्रीर्
मा भूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः ॥११७॥
श्रुत्वा वार्त्तां जलदकथितां तां धनेशोऽपि सद्यः
शापस्यान्ते सदयहृदयः संविधायास्तकोपः ।
संयोज्यैतौ विगलितशुचौ दम्पती हृष्टचित्तौ
भोगानिष्टामविरलसुखं भोजयामास शश्वत् ॥११८॥

इति कालिदासकृतं मेघदूताख्यं काव्यं
समाप्तम् ।

ग्रीष्मवर्णना।

प्रचण्डसूर्य्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः
सदावगाहक्षतवारिसञ्चयः।
दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो
निदाघकालः समुपागतः प्रिये ॥१॥
निशाः शशाङ्कक्षतनीलराजयः
क्वचिद्विचित्रं जलयन्त्रमन्दिरम्।
मणिप्रकाराः सरसञ्च चन्दनं
शुचौ प्रिये यान्ति जनस्य सेव्यताम् ॥२॥
सुवासितं हर्म्यतलं मनोरमं
प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु।
सुतन्त्रिगीतं मदनस्य दीपनं
शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥३॥
नितम्बबिम्बैः सुदुकूलमेखलैः
स्तनैः सहाराभरणैः सचन्दनैः।
शिरोरुहैः स्नानकषायवासितैः
स्त्रियो निदाघं शमयन्ति कामिनाम् ॥४॥
नितान्तलाक्षारससरागलोहितैर्
नितम्बिनीनां चरणैः सनूपुरैः।

पदे पदे हंसरुतानुकारिभिर्
जनस्य चित्तं क्रियते समन्मथम् ॥५॥
पयोधराश्चन्दनपङ्कशीतलास्
तुषारगौरार्पितहारशेखराः।
नितम्बदेशाश्च सहेममेखलाः
प्रकुर्वते कस्य मनो न सोत्सुकम् ॥६॥
समुद्गतस्वेदचिताङ्गसन्धयो
विमुच्य वासांसि गुरूणि साम्प्रतम्।
स्तनेषु तन्वंशुकमुन्नतस्तना
निवेशयन्ते प्रमदाः सयौवनाः ॥७॥
सचन्दनाम्बुव्यजनोद्भवानिलैः
सहारयष्टिस्तनमण्डलार्पणैः।
सवल्लकीकाकलिगीतनिस्वनैः
प्रबुध्यते सुप्त इवाद्य मन्मथः ॥८॥
सितेषु हर्म्येषु निशासु योषितां
सुखप्रसुप्तानि मुखानि चन्द्रमाः।
विलोक्य निर्यन्त्रणमुत्सुकश्चिरं
निशाक्षये याति ह्रियैव पाण्डुताम् ॥९॥
असह्यवातोद्धतरेणुमण्डला
प्रचण्डसूर्यातपतापिता मही।
न शक्यते द्रष्टुमपि प्रवासिभिः
प्रियावियोगानलदग्धमानसैः ॥१०॥

मृगाः प्रचण्डातपतापिता भृशं
तृषा महत्या परिशुष्कतालवः ।
वनान्तरे तोयमिति प्रधाविता
निरीक्ष्य भिन्नाञ्जनसन्निभं नभः ॥११॥

सविभ्रमैः सस्मितजिह्मवीक्षितैर्
विलासवत्यो मनसि प्रवासिनाम् ।
अनङ्गसन्दीपनमाशु कुर्व्वते
यथा प्रदोषाः शशिचारुभूषणाः ॥ १२ ॥

रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं
विदह्यमानः पथि तप्तपांशुभिः ।
अवाङ्मुखो जिह्मगतिः श्वसन्मुहुः
फणी मयूरस्य तले निषीदति ॥१३॥

तृषा महत्या हतविक्रमोद्यमः
श्वसन्मुहुर्भूरि विदारिताननः ।
न हन्त्यदूरेऽपि गजान्मृगाधिपो
विलोलजिह्वश्चलिताग्रकेशरः ॥ १४ ॥

विशुष्ककण्ठोद्गतशीकराम्भसो
गभस्तिभिर्भानुमतोऽभितापिताः
प्रवृद्धतृष्णोपहता जलार्थिनो
न दन्तिनः केशरिणोऽपि विभ्यति ॥१५॥

हुताग्निकल्पैः सवितुर्मरीचिभिः
कलापिनः क्लान्तशरीरचेतसः ।

न भोगिनं घ्नन्ति समीपवर्त्तिनं
कलापचक्रेषु निवेशिताननम् ॥ १६ ॥
सुभद्रमुस्तं परिशुष्ककर्द्दमं
सरः खनन्नायतपोत्रमण्डलैः ।
प्रदीप्तभासा रविणाभितापितो
वराहयूथो विशतीव भूतलम् ॥ १७ ॥
विवस्वता तीक्ष्णतरांशुमालिना
सपङ्कतोयात् सरसोऽभितापितः ।
उत्प्लुत्य भेकस्तृषितस्य भोगिनः
फणातपत्रस्य तले निषीदति ॥ १८ ॥
समुद्धृताशेषमृणालजालकं
विपन्नमीनं द्रुतभीतसारसम् ।
परस्परोत्पीडनसंहतैर्गजैः
कृतं सरः सान्द्रविमर्द्दकर्द्दमम् ॥ १९ ॥
रविप्रभोद्भिन्नशिरोमणिप्रभो
विलोलजिह्वाद्वयलीढमारुतः ।
विषाग्निसूर्य्यातपतापितः फणी
न हन्ति मण्डूककुलं तृषाकुलः ॥ २० ॥
सफेनलालावृतवक्त्रसम्पुटं
विनिर्गतालोहितजिह्वमुन्मुखम् ।
तृषाकुलं निःसृतमद्रिगह्वराद
गवेषमाणं महिषीकुलं जलम् ॥ २१ ॥

पटुतरवनदाहात् प्लुष्टशस्यप्ररोहाः
परुषपवनवेगात् क्षिप्तसंशुष्कपर्णाः ।
दिनकरपरितापात् क्षीणतोयाः समन्तात्
विदधति भयमुच्चैर्वीक्ष्यमाणा वनान्ताः ॥२२॥

श्वसिति विहगवर्गः शीर्णपर्णद्रुमस्थः
कपिकुलमुपयाति क्लान्तमद्रेर्निकुञ्जम् ।
भ्रमति गवययूथः सर्वतस्तोयमिच्छन्
शरभकुलमजिह्मं प्रोद्धरत्यम्बु कूपात् ॥२३॥

विकचनवकुसुम्भस्वच्छसिन्दूरभासा
परुषपवनवेगोद्भूतवेगेन तूर्णम् ।
तरुविटपलताग्रालिङ्गनव्याकुलेन
दिशि दिशि परिदग्धा भूमयः पावकेन ॥ २४ ॥

ध्वनति पवनविद्धः पर्वतानां दरीषु
स्फुटति पटुनिनादः शुष्कवंशस्थलीषु ।
प्रसरति तृणमध्ये लब्धवृद्धिः क्षणेन
क्षपयति मृगयूथं प्रान्तलग्नो दवाग्निः ॥२५॥

बहुतर इव जातः शाल्मलीनां वनेषु
स्फुटति कनकगौरः कोटरेषु द्रुमाणाम् ।
परिणतदलशाखादुत्पतत्याशु वृक्षात्
भ्रमति पवनधूतः सर्वतोऽग्निर्वनान्ते ॥ २६ ॥

गजगवयमृगेन्द्रा वह्निसन्तप्तदेहाः
सुहृद इव समेता द्वन्द्वभावं विहाय ।

उज्झतवह्निपरिखेदादाशु निर्गत्य कक्षाद्
विपुलपुलिनदेशान्निम्नगाम् आश्रयन्ते ॥२७॥
कमलवनचिताम्बुः पाटलामोदरम्यः
सुखसलिलनिषेकः सेव्यचन्द्रांशुजालः ।
व्रजतु तव निदाघः कामिनीभिः समेतो
निशि सुललितगीततैर्हर्म्यपृष्ठे सुखेन ॥२८॥

इति कालिदासकृताऋतुसंहार काव्ये
ग्रीष्मवर्णना समाप्ता ।

वर्षावर्णना ।

ससीकराम्भोधरमत्तकुञ्जर
स्तडित् पताको ऽशनिशब्दमर्दनः ।
समागतो राजवदुन्नतध्वनिर्
घनागमः कामिजनप्रियः प्रिये ॥ १ ॥
नितान्तनीलोत्पलपत्रकान्तिभिः
क्वचित् प्रभिन्नाञ्जनराशिसन्निभैः
क्वचित् सगर्भप्रमदास्तनप्रभैः
समाचितं व्योम घनैः समन्ततः ॥ २ ॥
तृषाकुलैश्चातकपक्षिणां कुलैः
प्रयाचितास्तोयभरावलम्बिनः ।
प्रयान्ति मन्दं नववारिवर्षिणो
बलाहकाः श्रोत्रमनोहरस्वनाः ॥ ३ ॥

बलाहकाश्चाशनिशब्दमर्दलाः
सुरेन्द्रचापं दधतस्तडिद्गुणम् ।
सुतीक्ष्णधारापतनोग्रसायका
स्तुदन्ति चेतो ध्वनिभिः प्रवासिनाम् ॥४॥
प्रभिन्नवैदूर्य्यनिभैस्तृणाङ्कुरैः
समाचिता प्रोत्थितकन्दलीदलैः
विभाति शुक्लेतररत्नभूषिता
वराङ्गनेव क्षितिरिन्द्रगोपकैः ॥५॥
सदा मनोज्ञाम्बुदनादसोत्सुकं
विभातिविस्तीर्णकलापशोभितम् ।
सविभ्रमालिङ्गनचुम्बनाकुलं
प्रवृत्तनृत्यं कुलमद्य बर्हिणाम् ॥ ६ ॥
विपाटयन्त्यः पतितस्तथद्रुमान्
प्रवृद्धवेगैः सलिलैरनिर्मलैः ।
स्त्रियः प्रकामा इव जातिविभ्रमाः
प्रयान्ति नद्यस्त्वरितं पयोनिधिम् ॥ ७ ॥
तृणोद्गमैरुद्गतकोमलाङ्कुरैर्
चितानि नीलैर्हरिणीमुखक्षतैः ।
वनानि रम्याणि हरन्ति मानसं
विभूषितान्युद्गतपल्लवद्रुमैः ॥ ८ ॥
विलोलनेत्रोत्पलशोभिताननैर्
मृगैः समन्तादुपजातसाध्वसैः ।

समाचिता सैकतिनी वनस्थली
समुत्सुकत्वं प्रकरोति चेतसः ॥९॥
सुतीक्ष्णमुच्चैर्ध्वनतां पयोमुचां
घनान्धकारावृतशर्वरीष्वपि।
तडित्प्रभादर्शितमार्गभूमयः
प्रयान्ति रागादभिसारिकाः स्त्रियः ॥१०॥
पयोधरैर्भीमगभीरनिस्वनैर्
ध्वनद्भिरुद्वेजितचेतसो भृशम्
कृतापराधानपि योषितः प्रियान्
परिष्वजन्ते शयने निरन्तरम् ॥११॥
विलोचनेन्दीवरवारिबिन्दुभिर्
निषिक्तबिम्बाधरचारुपल्लवाः।
निरस्तमाल्याभरणानुलेपनाः
स्थिता निराशाः प्रमदाः प्रवासिनाम् ॥१२॥
विपाण्डुरं कीटरजस्तृणान्वितं
भुजङ्गवद्वक्रगतिप्रसर्पितम्।
ससाध्वसैर्भेककुलैर्विलोकितं
प्रयाति निम्नाभिमुखं नवोदकम् ॥१३॥
प्रफुल्लपत्रां नलिनीं समुत्सुका
विहाय भृङ्गाः श्रुतिहारिनिस्वनाः।
पतन्ति मूढाः शिखिनां प्रनृत्यतां
कलापचक्रेषु नवोत्पलाशया ॥१४॥

वनद्विपानां नवतोयदस्वनैर्
मदान्वितानां स्वनतां मुहुर्मुहुः ।
कपोलदेशा विमलोत्पलप्रभाः
सभृङ्गयूथैर्मदवारिभिः श्रिताः ॥ १५ ॥

सतोयनम्राम्बुदचुम्बितोपलाः
समाचिताः प्रस्रवणैः समन्ततः ।
प्रवृत्तनृत्यैः शिखिभिः समाकुलाः
समुत्सुकत्वं जनयन्ति भूधराः ॥ १६ ॥

कदम्बसर्ज्जार्जुननीपकेतकीर्
विकम्पयंस्तत्कुसुमाधिवासितः ।
सशीकराम्भोधरसङ्गशीतलः
समीरणः कं न करोति सोत्सुकम् ॥ २७ ॥

शिरोरुहैः श्रोणितटावलम्बिभिः
कृतावतंसैः कुसुमैः सुगन्धिभिः ।
स्तनैः सुपीनैर्वदनैः सशीधुभिः
स्त्रियो रतिं सञ्जनयन्ति कामिनाम् ॥ २८ ॥

तडिल्लताः शक्रधनुर्विभूषिताः
पयोधरास्तोयभरावलम्बिनः ।
स्त्रियश्च काञ्चीमणिमेखलोज्ज्वला
हरन्ति चेतो युगपत् प्रवासिनाम् ॥ १६ ॥

मालाः कदम्बनवकेशरकेतकीभिर्
आयोजिताः शिरसि बिभ्रति योषितोद्य ।

कर्णान्तरेषु ककुभद्रुममञ्जरीभिः
श्रोत्रानुकूलरचितानवतंसकांश्च ॥२०॥
कालागुरुप्रचुरचन्दनचर्च्चिताङ्गाः
पुष्पावतंससुरभीकृतकेशपाशाः।
श्रुत्वा ध्वनिं जलमुचां त्वरितं प्रदोषे
शय्यागृहं गुरुगृहात् प्रविशन्ति नार्य्यः ॥२१॥
कुवलयदलनीलैरुन्नतैस्तोयनम्रैर्
मृदुपवनविधूतैर्मन्दमन्दं चलद्भिः।
अपहृतमिव चेतस्तोयदैः सेन्द्रचापैः
पथिकजनवधूनां तद्वियोगक्षतानाम् ॥२२॥
मुदितइव कदम्बैः जातपुष्पैः समन्तात्
पवनचलितशाखैः शाखिभिर्नृत्यतीव।
हसितमिव विधत्ते सूचिभिः केतकीनां
नवसलिलनिषेकाच्छान्ततापो वनान्तः ॥२३॥
शिरसि वकुलमालां मालतीभिः समेतां
विकसितनवपुष्पैर्यूथिकाकुड्मलैश्च।
विकचनवकदम्बैः कर्णपूरं वधूनां
रचयति जलदौघः कान्तवत्काल एषः ॥२४॥
दधति कुचयुगाग्रैरुन्नतैर्हारयष्टिं
प्रतनुसितदुकूलान्यायतैः श्रोणिबिम्बैः।
नवजलकणसेकादुद्गतां रोमराजीं
त्रिवलिवलिविभागैर्मध्यदेशैश्च नार्य्यः ॥२५॥

नवजलकणसेकाच्छीततामादधानः
कुसुमभरनतानां लासकः पादपानाम्
जनितसुरभिगन्धः केतकीनां रजोभिर्
अपहरति नभस्वान् प्रोषितानां मनांसि ॥२६॥
जलभरनमितानामाश्रयोऽस्माकमुच्चैर्
अयमिति जलसेकैस्तोयदास्तोयनम्राः।
अतिभयपरुषाभिर्ग्रीष्मवह्नेः शिखाभिः
समुपजनिततापं ह्लादयन्तीव विन्ध्यम् ॥२७॥
बहुगुणरमणीयो योषितां चित्तहारी
तरुविटपलतानां बान्धवो निर्विकारः।
जलदसमय एष प्राणिनां प्राणहेतुर्
दिशतु तव हितानि प्रायशो वाञ्छितानि ॥२८॥

इति कालिदासकृतावृतुसंहारे वर्षावर्णना समाप्ता।

शरद्वर्णना।

काशांशुका विकचपद्ममनोज्ञवक्त्रा
सोन्मादहंसरवनूपुरनादरम्या।
आपक्वशालिललितातनुगात्रयष्टिः
प्राप्ता शरन्नववधूरिव रम्यरूपा ॥१॥
काशैर्मही शिशिरदीधितिना रजन्यो
हंसैर्जलानि सरितां कुमुदैः सरांसि।

सप्तच्छदैः कुसुमभारनतै र्वनान्ताः
शुक्लीकृतान्युपवनानि च मालतीभिः ॥ २ ॥

चञ्चन्मनोज्ञसफरीरसनाकलापाः
पर्य्यन्तसंस्थितसिताण्डजपंक्तिहाराः ।
नद्यो विशालपुलिनोरुनितम्बबिम्बा
मन्दं प्रयान्ति प्रमदाः प्रमदा इवाद्य ॥ ३ ॥

व्योम क्वचिद्रजतशङ्खमृणालगौरैर्
त्यक्ताम्बुभि र्लघुतया शतशः प्रयातैः ।
उत्प्रेक्ष्यते पवनवेगचलैः पयोदै
राजेव चामरशतैरभिवीज्यमानः ॥ ४ ॥

भिन्नाञ्जनप्रचयकान्ति नभो मनोज्ञं
बन्धूकपुष्परजसा रुणिता च भूमिः ।
वप्राश्च पक्वकलमावृतभूमिभागा
उत्कण्ठयन्ति न मनो भुवि कस्य यूनः ॥५॥

मन्दानिलाकुलितचारुविशालशाखः
पुष्पोद्गमप्रचयकोमलपल्लवाग्रः ।
मत्तद्विरेफपरिपीतमधुप्रसेकम्
चित्तं विदारयति कस्य न कोविदारः ।

तारागणप्रचुरभूषणमुद्वहन्ती
मेघोपरोधपरिमुक्तशशाङ्कवक्त्रा ॥६॥
ज्योत्स्नादुकूलममलं रजनी दधाना
वृद्धिं प्रयात्यनुदिनं प्रमदेव बाला ॥ ७ ॥

कारण्डवाननविघट्टितवीचिमालाः
कादम्बसारसकुलाकुलतीरदेशाः ।
कुर्वन्ति हंसविरुतैः परितो जनस्य
प्रीतिं सरोरुहरजोरुणितास्तु नद्यः ॥ ८ ॥

नेत्रोत्सवो हृदयहारिमरीचिमालः
प्रह्लादकः शिशिरशीकरवारिवर्षी ।
पत्युर्वियोगविषदिग्धशरक्षतानां
चन्द्रो दहत्यनुदिनं तनुमङ्गनानाम् ॥ ९ ॥

आकम्पयन् फलभरानतशालिजालान्
आनर्त्तयन् कुरुवकान् कुसुमावनम्रान् ।
प्रोत्फुल्लपङ्कजवनां नलिनीं विधुन्वन्
यूनां मनो मदयति प्रसभं नभस्वान् ॥ १० ॥

सोन्मादहंसमिथुनैरुपशोभितानि
स्वच्छानि फुल्लकमलोत्पलभूषितानि ।
मन्दप्रचारपवनोद्गतवीचिमालान्य
उत्कण्ठयन्ति हृदयं सहसा सरांसि ॥ ११ ॥

नष्टं धनुर्बलभिदो जलदोदरेषु
सौदामिनी स्फुरति नाद्य वियत्पताका ।
धुन्वन्ति पक्षपवनै र्न नभो बलाकाः
पश्यन्ति नोन्नतमुखा गगनं मयूराः ॥ १२ ॥

नृत्यप्रयोगरहितान् शिखिनो विहाय
हंसानुपैति मदनो मधुरप्रगीतान् ।

त्यक्त्वा कदम्बकुटजार्जुनसर्जनीपान्
सप्तच्छदानुपगता कुसुमोद्गमश्रीः ॥ १३ ॥
शेफालिकाकुसुमगन्धमनोहराणि
स्वच्छस्थिताण्डजगणप्रतिनादितानि ।
पर्य्यन्तसंस्थितमृगीनयनोत्पलानि
प्रोत्कण्ठयन्त्युपवनानि मनांसि पुंसाम् ॥१४॥
कह्लारपद्मकुसुमानि मुहुर्विधुन्वन्
तत्सङ्गमादधिकशीतलतामुपेत्य ।
सोत्कां करोति वनितां पवनः प्रभाते
पत्रान्तलग्नतुहिनानि हरं स्तरूणाम् ॥ १५ ॥
सम्पन्नशालिनिचयावृतभूतलानि
सुस्थस्थितप्रचुरगोकुलशोभितानि ।
हंसैश्च सारसकुलैः प्रतिनादितानि
सीमान्तराणि जनयन्ति जनप्रमोदम् ॥ १६ ॥
हंसैर्जिता सुललिता गतिरङ्गनानाम्
अम्भोरुहै र्विकसितै र्मुखचन्द्रकान्तिः ।
नीलोत्पलै र्मदचलानि विलोचनानि
भ्रूविभ्रमाश्च सरितां तनुभिस्तरङ्गैः ॥ १७ ॥
श्यामा लताः कुसुमभारनतप्रबालाः
स्त्रीणां हरन्ति धृतभूषणबाहुकान्तिम् ।
दन्तावभासविशदस्मितवक्त्रकान्तिं
बन्धूकपुष्परचिता नवमालती च ॥ १८ ॥

केशान्नितान्तघननीलविकुञ्चिताग्रान्
आपूरयन्ति वनिता नवमालतीभिः।
कर्णेषु च प्रचलकाञ्चनकुण्डलेषु
नीलोत्पलानि विकचानि निवेशयन्ते ॥ १९ ॥

हारैः सचन्दनरसैः स्तनमण्डलानि
श्रोणीतटं सुविपुलं रसनाकलापैः।
पादाम्बुजानि वरनूपुरशेखरैश्च
नार्य्यः प्रहृष्टमनसोऽद्य विभूषयन्ति ॥ २० ॥

स्फुटकुमुदचितानां राजहंसाश्रितानां
मरकतमणिभासा वारिणा भूषितानाम्।
श्रियमतिशयरूपां व्योमतोयाशयानां
वहति विगतमेघञ्चन्द्रतारावकीर्णम् ॥ २१ ॥

दिवसकरमयूखैर्बोध्यमानं प्रभाते
वरयुवतिमुखाभं पङ्कजं जृम्भतेऽद्य।
कुमुदमपि गतेऽस्तं लीयते चन्द्रबिम्बे
हसितमिव वधूनां प्रोषितेषु प्रियेषु ॥ २२ ॥

शरदि कुमुदसङ्गाद्वायवो वान्ति शीता
विगतजलदवृन्दा दिग्विभागा मनोज्ञाः।
विगतकलुषमम्भः शालिपङ्का धरित्री
विमलकिरणचन्द्रं व्योम ताराविचित्रम् ॥२३॥

असितनयनलक्ष्मीं लक्षयित्वोत्पलेषु
क्वणितकनककाञ्चीं मत्तहंसस्वनेषु।

अधररुचिरशोभां बन्धुजीवे प्रियायाः
पथिकजन इदानीं रोदिति भ्रान्तचित्तः ॥२४॥
स्त्रीणां निधाय वदनेषु शशाङ्कलक्ष्मीं
हास्ये विशुद्धवदने कुमुदाकरश्रीम् ।
बन्धूककान्तिमधरेषु मनोहरेषु
क्वापि प्रयाति सुभगा शरदागमश्रीः ॥२५॥
विकचकमलवक्त्रा फुल्लनीलोत्पलाक्षी
कुसुमितनवकाशा व्याकुलालम्बिवासा ।
कुमुदरुचिरहासा कामिनीवोन्मदेयं
उपदिशतु शरद्वश्चेतसः प्रीतिमग्र्याम् ॥२६॥

इति कालिदासकृताऋतुसंहारे शरद्वर्णना
समाप्ता ।

हेमन्तवर्णना ।

नवप्रवालोद्गमपुष्परम्यः
प्रफुल्ललोध्रः परिपक्वशालिः ।
विलीनपद्मः प्रपतत्तुषारो
हेमन्तकालः समुपागतः प्रिये ॥ १ ॥
मनोहरैश्चन्दनरागगौरैर्
तुषारकुन्देन्दुनिभैश्च हारैः ।
विलासिनीनां स्तनशालिनीनां
नालं क्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥ २ ॥

न बाहुयुग्मेषु विलासिनीनां
प्रयान्ति सक्तं वलयाङ्गदानि।
नितम्बबिम्बेषु नवं दुकूलं
तन्वंशुकं पीनपयोधरेषु॥ ३॥
काञ्चीगुणैः काञ्चनरत्नचित्रैर्
न भूषयन्ति प्रमदा नितम्बान्।
न नूपुरैर्हंसरुतं भजद्भिः
पादाम्बुजान्यम्बुजकान्ति भाञ्जि॥ ४॥
गात्राणि कालीयकचर्च्चितानि
सपत्रलेखानि मुखाम्बुजानि।
शिरांसि कालागुरुधूपितानि
कुर्वन्ति नार्यः सुरतोत्सवाय॥ ५॥
रतिश्रमक्षामविपाण्डुवक्त्राः
प्राप्तेऽपि हर्षाभ्युदये तरुण्यः।
हसन्ति नोच्चैर्दशनाग्रभिन्नान्
प्रभिन्नरागानधरानवेक्ष्य॥ ६॥
पीनस्तनोरुस्थलभागशोभाम्
आपाद्य तत्पीडनजातखेदः।
तृणाग्रलग्नैस्तुहिनैः पतद्भिर्
आक्रन्दतीवोषसि शीतकालः॥ ७॥
प्रभूतशालिप्रसवश्चितानि
मृगाङ्गनायूथविभूषितानि।

मनोहरक्रौञ्चनिनादितानि
सीमान्तराण्युत्सुकयन्ति चेतः॥ ८॥
प्रफुल्लनीलोत्पलशोभितानि
शरारिकादम्बविघट्टितानि।
प्रसन्नतोयानि सशैवलानि
सरांसि चेतांसि हरन्ति यूनाम्॥९॥
मार्गं समीक्ष्यातिनिरस्तनीरं
प्रवासखिन्नं पतिमुद्वहन्त्यः।
प्रवेक्ष्यमाणा हरिणेक्षणाक्ष्यः
प्रबोधयन्तीव मनोरथानि॥ १०॥
पाकं व्रजन्ती हिमसङ्गशीतैर्
आधूयमाना सततं मरुद्भिः।
प्रिये प्रियङ्गुप्रियविप्रयुक्ता
विपाण्डुतां याति विलासिनीव॥ ११॥
पुष्पासवामोदसुगन्धिवक्त्रो
निश्वासवातैः सुरभीकृताङ्गः।
परस्पराङ्गव्यतिसङ्गशायी
शेते जनः कामशरानुविद्धः॥ १२॥
दन्तच्छदैर्दन्तविघातचिह्नैः
स्तनैश्च पाण्यग्रकृताभिलेखैः।
संसूच्यते निर्दयमङ्गनानां
रतोपभोगो नवयौवनानाम्॥ १३॥

काचिद्विभूषयति दर्पण सक्तहस्ता
बालातपेषु वनिता वदनारविन्दम् ।
दन्तच्छदं प्रियतमेन निपीतसारं
दन्ताग्रभिन्नमपकृष्य निरीक्षते च ॥ १४ ॥

अन्याः प्रकामसुरतश्रमखिन्नदेहा
नक्तं प्रजागरविपाटलनेत्रपद्माः ।
शय्यान्तदेशलुलिताकुलकेशपाशाः
निद्रां प्रयान्ति मृदुसूर्यकराभितप्ताः ॥ १५ ॥

निर्माल्यदाम परिभुक्तमनोज्ञगन्धं
मूर्ध्नोपनीय घननीलशिरोरुहान्ताः ।
पीनोन्नतस्तनभरानतगात्रयष्ट्यः
कुर्वन्ति केशरचनामपरास्तरुण्यः ॥ १६ ॥

अन्या प्रियेण परिभुक्तमवेक्ष्य गात्रं
हर्षान्विता विरचिताधरगण्डशोभा ।
रक्तांशुकं प्रविदधाति नवं नताङ्गी
व्यालम्बिनी विलुलितालककुञ्चिताक्षी ॥ १७ ॥

अन्याश्चिरं सुरतकेलिपरिश्रमेण
खेदं गताः प्रशिथिलीकृतगात्रयष्ट्यः ।
सम्पीड्यमानविपुलोरुपयोधरार्त्ता
अभ्यञ्जनं विदधति प्रमदाः सुशोभाः ॥ १८ ॥

बहुगुणरमणीयो योषितां चित्तहारी
परिणतबहुशालिव्याकुलग्रामसीमः ।

विनिपतिततुषारः क्रौञ्चनादोपगीतः
प्रदिशतु हिमयुक्तः काल एष प्रियं वः ॥ १६ ॥

इति कालिदासकृतऋतुसंहारकाव्ये
हेमन्तवर्णना समाप्ता।

शिशिरवर्णना।

प्ररूढशालीक्षुचयावृतक्षितिं
क्वचित्स्थितक्रौञ्चनिनादशोभितम्।
प्रकामकामं प्रमदाजनप्रियं
वरोरु कालं शिशिराह्वयं शृणु ॥ १ ॥

निरुद्धवातायनमन्दिरोदरं
हुताशनो भानुमतो गभस्तयः।
गुरूणि वासांस्यबलाः सयौवनाः
प्रयान्ति कालेऽत्र जनस्य सेव्यताम् ॥ २ ॥

न चन्दनं चन्द्रमरीचिशीतलं
न हर्म्यपृष्ठं शरदिन्दुनिर्मलम्।
न वायवः सान्द्रतुषारशीतला
जनस्य चित्तं रमयन्ति साम्प्रतम् ॥ ३ ॥

तुषारसङ्घातनिपातशीतलाः
शशाङ्कभाभिः शिशिरीकृताः पुनः।
विपाण्डुताराागणचारुभूषणा
जनस्य सेव्या न भवन्ति रात्रयः ॥ ४ ॥

गृहीतताम्बूलविलेपनस्रजः
पुष्पासवामोदितवक्त्रपङ्कजाः ।
प्रकामकालागुरुधूपवासितं
विशन्ति शय्यागृहमुत्सुकाः स्त्रियः ॥ ५ ॥

कृतापराधान् बहुशोऽभितर्जितान्
सवेपथून् साध्वसमन्दचेतसः ।
निरीक्ष्य भर्तॄन् सुरताभिलाषिणः
स्त्रियोऽपराधान् समदा विसस्मरुः ॥ ६ ॥

प्रकामकामैः युवभिः सुनिर्दयं
निशासु दीर्घास्वभिभाविताश्चिरम् ।
भ्रमन्ति मन्दं श्रमखेदितोरवः
क्षपावसाने नवयौवनाः स्त्रियः ॥ ७ ॥

पयोधरैः कुङ्कुमरागपिञ्जरैः
सुखोपसेव्यैर्नवयौवनोत्सवः ।
विलासिनीनां परिपीडितोरसः
स्वपन्ति शीतं परिभूय कामिनः ॥ ८ ॥

मनोज्ञकूर्पासकपीडितस्तनाः
सरागकौशेयविभूषितोरवः ।
निवेशितान्तःकुसुमैः शिरोरुहैर्
विभूषयन्तीव हिमागमं स्त्रियः ॥ ९ ॥

सुगन्धिनिःश्वासविकम्पितोत्पलं
मनोहरं कामरतिप्रबोधनम् ।

निशासु हृष्टाः सह कामिभिः स्त्रियः
पिबन्ति मद्यं मदनीयमुत्तमम् ॥१०॥
अपगतमदरागा योषिदेका प्रभाते
कृतविनतकुचाग्रा पत्युरालिङ्गनेन।
प्रियतमपरिभुक्तं वीक्ष्यमाणा स्वदेहं
व्रजति शयनवासाद्वासमन्यं हसन्ती ॥११॥
अगुरुसुरभिधूपा मोदितं केशपाशं
गलितकुसुममालं कुञ्चिताग्रं वहन्ती।
त्यजति गुरुनितम्बा निम्ननाभिः सुमध्या
उषसि शयनवासं कामिनी कामशोभा ॥१२॥
कनककमलकान्तैः सद्यएवाम्बुधौतैः
श्रवणतटनिषक्तैः पाटलोपान्तनेत्रैः।
उषसि वदनबिम्बैरंसंसंयुक्तकेशैः।
श्रिय इव गृहमध्ये संस्थिता योषितोऽद्य ॥१३॥
पृथुजघनभरार्त्ताः किञ्चिदानम्रमध्याः
स्तनभरपरिखेदान्मन्दमन्दं व्रजन्त्यः।
सुरतशयनवेशं नैशमन्यत् प्रहाय
दधति दिवसयोग्यं वेषमेतास्तरुण्यः ॥ १४ ॥
नखपदक्षतभङ्गान् वीक्षमाणाः स्तनान्तान्
अधरकिसलयाग्रं दन्तभिन्नं स्पृशन्त्यः।
अभिमतरतवेशं नन्दयन्त्यस्तरुण्यः
सवितुरुदयकाले भूषयन्त्याननानि ॥ १५ ॥

प्रचुरगुडविकारस्स्वादुशालीक्षुरम्यः
प्रबलसुरतकेलिर्जातकन्दर्पदर्पः ।
प्रियजनरहितानां चित्तसन्तापहेतुः
शिशिरसमय एष श्रेयसे वोऽस्तु नित्यम् ॥ १६ ॥

इति कालिदासकृतावृतुसंहारे शिशिर-
वर्णना समाप्ता ।

वसन्तवर्णना ।

प्रफुल्लचूताङ्कुरतीक्ष्णसायको
द्विरेफमालाविलसद्धनुर्गुणः ।
मनांसि भेत्तुं सुरतप्रसङ्गिनां
वसन्तयोधः समुपागतः प्रिये ॥ १ ॥

द्रुमाः सपुष्पाः सलिलं सपद्मं
स्त्रियः सकामाः पवनः सुगन्धिः ।
सुखाः प्रदोषा दिवसाश्च रम्याः
सर्व्वं प्रिये चारुतरं वसन्ते ॥ २ ॥

ईषत्तुषारैः कृतशीतहर्म्यः
सुवासितं चारु शिरः सचम्पकैः ।
कुर्व्वन्ति नार्य्योऽपि वसन्तकाले
स्तनं सहारं कुसुमैर्मनोहरैः ॥ ३ ॥

वापीजलानां मणिमेखलानां
शशाङ्कभासां प्रमदाजनानाम् ।

चूतद्रुमाणां कुसुमान्वितानां
ददाति सौरभ्यमयं वसन्तः ॥ ४ ॥
स्तनेषु हाराः सितचन्दनार्द्रा
भुजेषु कम्बूवलयाङ्गदानि ।
प्रयान्ति निःशङ्कमनङ्गसौख्यं
नितम्बिनीनां जघनेषु काञ्च्यः ॥ ५ ॥
कुसुम्भरागारुणितै र्दुकूलैर्
नितम्बबिम्बानि विलासिनीनाम् ।
तन्वंशुकैः कुङ्कुमरागगौरैर्
अलं क्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥६॥
कर्णेषु योग्यं नवकर्णिकारं
स्तनेषु हारा अलकेष्वशोकः ।
शिखासु माला नवमल्लिकायाः
प्रयान्ति शोभां प्रमदाजनस्य ॥ ७ ॥
सपत्रलेखेषु विलासिनीनां
वक्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु
स्तनान्तरे मौक्तिकसङ्गजातः
स्वेदोद्गमो विस्तरतामुपैति ॥ ८ ॥
उच्छ्वासयन्त्यः श्लथबन्धनानि
गात्राणि कन्दर्पसमाकुलानि ।
समीपवर्त्तिष्वपि कामुकेषु
समुत्सुका एव भवन्ति नार्यः ॥ ९ ॥

तनूनि पाण्डूनि मदालसानि
मुहुर्मुहुर्जृम्भणतत्पराणि ।
अङ्गान्यनङ्गः प्रमदाजनस्य
करोति लावण्यरसोत्सुकानि ॥ १० ॥
नेत्रेष्वलोलो मदिरालसेषु
गण्डेषु पाण्डुः कठिनः स्तनेषु ।
मध्येषु नम्रो जघनेषु पीनः
स्त्रीणामनङ्गो बहुधा स्थितोऽद्य ॥ ११ ॥
अङ्गानि निद्रालसविह्वलानि
वाक्यानि किञ्चिन्मदिरालसानि ।
भ्रूक्षेपजिह्मानि च वीक्षितानि
चकार कामः प्रमदाजनानाम् ॥ १२ ॥
प्रियङ्गुकालीयककुङ्कुमानि
स्तनाङ्गरागेषु विसर्ज्जितानि
आलिप्यते चन्दनमङ्गनाभिर्
मदालसाभिर्म्मृगनाभियुक्तम् ॥ १३ ॥
गुरूणि वासांसि विहाय तूर्णं
तनूनि लाक्षारसरञ्जितानि ।
सुगन्धिकालागुरुधूपितानि
धत्ते जनः कामशरानुविद्धः ॥ १४ ॥
पुंस्कोकिलश्चूतरसेन मत्तः
प्रियामुखं चुम्बति सादरोऽयम् ।

गुञ्जन् द्विरेफोऽप्ययमम्बुजस्थः
प्रियं प्रियायाः प्रकरोति चाटुम् ॥ १५ ॥

ताम्रप्रबालस्तबकावनम्राश्
चूतद्रुमाः पुष्पितचारुशाखाः ।
कुर्वन्ति कान्ते पवनावधूताः
समुत्सुकम्मानसमङ्गनानाम् ॥१६॥

आमूलतो विद्रुमरागताम्राः
सपल्लवं पुष्पचयं दधानाः ।
कुर्वन्त्यशोका हृदयं सशोकं
निरीक्ष्यमाणा नवयौवनानाम् ॥१७॥

मत्तद्विरेफपरिचारुचुम्बितपुष्पा
मन्दानिलाकुलितचारुमृदुप्रबालाः ।
कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं
बालातिमुक्तलतिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥१८॥

कान्ताननद्युतिमुषामचिरोद्गतानां
शोभां परां कुरबकद्रुममञ्जरीणाम् ।
दृष्ट्वा प्रिये हि पथिकस्य भवेन्तकस्य
कन्दर्पबाणनिकरैर्व्यथितं हि चेतः ॥ १९ ॥

आदीप्तवह्निसदृशैर्मरुतावधूतैः
सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः
सद्यो वसन्तसमये समुपागते हि
रक्तांशुका नवबधूरिव भाति भूमिः ॥२०॥

किं किंशुकैः शुकमुखच्छविभि र्न दग्धं
किं कर्णिकारकुसुमै र्न हृतं मनोज्ञैः।
यत्कोकिलाः पुनरमी मधुरैर्वचोभिर्
यूनां मनः सुवदने नियतं हरन्ति ॥२१॥

पुंस्कोकिलैः कलरवैः समुपात्तहर्षैः
कूजद्भिरुन्मदकराणि वचांसि धीरम्।
लज्जान्वितं सविनयं हृदयं क्षणेन
पर्य्याकुलं कुलगृहेऽपि कृतं वधूनाम् ॥२२॥

आकम्पयन् कुसुमिताः सहकारशाखा
विस्तारयन् परभृतस्य वचांसि दिक्षु।
वायुर्विवाति हृदयानि हरन् वधूनां
नीहारपातविगमात् सुभगो वसन्ते ॥२३॥

कुन्दैः सविभ्रमवधूहसितावदातैर्
उद्योतितान्युपवनानि मनोहराणि।
चित्तं मुनेरपि हरन्तिनिवृत्तरागं
प्रायेण रागचलितानि मनांसि पुंसाम् ॥२४॥

आलम्बिहेमरसना स्तनसक्तहाराः
कन्दर्पदर्पशिथिलीकृतगात्रयष्ट्यः।
मासे मधौ मधुरकोकिलभृङ्गनादैः
रामा हरन्ति हृदयं प्रसभं नराणाम् ॥२५॥

नानामनोज्ञकुसुमद्रुमभूषिताग्रान्
हृष्टान्यपुष्टनिनदाकुलसानुदेशान्।

शैलेयजालपरिणद्धशिलागुहान्तान्
दृष्ट्वा जनः क्षितिभृतो मुदमेति सर्व्वः ॥ २६ ॥
नेत्रे निमीलयति रोदिति याति मोहं
घ्राणं करेण विरुणद्धि विरौति चोच्चैः।
कान्तावियोगपरिखेदितचित्तवृत्तिर्
दृष्ट्वाध्वगः कुसुमितान् सहकारवृक्षान् ॥२७॥
समदमधुकराणां कोकिलानाञ्च नादैः
कुसुमितसहकारैः कर्णिकारैश्च रम्यैः।
इषुभिरिव सुतीक्ष्णै र्मानसं मानिनीनां
तुदति कुसुमवाणो मन्मथोद्दीपनाय ॥ २८ ॥
रुचिरकनककान्तीन् मुञ्चतः पुष्पराशीन्
मृदुपवनविधूतान् पुष्पितांश्चूतवृक्षान्।
अभिमुखमभिवीक्ष्य क्षामदेहोऽपि मार्गे
मदनशरनिघातै र्मोहमेति प्रवासी ॥ २९ ॥
परभृतकलगीतै र्ह्लादिभिः सद्वचांसि
स्मितदशनमयूखान् कुन्दपुष्पप्रभाभिः।
करकिसलयकान्तिं पल्लवैर्विद्रुमाभैर्
उपहसति वसन्तः कामिनीनामिदानीम् ॥ ३० ॥
कनककमलकान्तैराननैः पाण्डुगण्डैर्
उपरिनिहितहारैश्चन्दनार्द्रैः स्तनान्तैः।
मदनजनितविलासै र्दृष्टिपातै र्मुनीन्द्रान्
स्तनभरनतनार्य्यः कामयन्ति प्रशान्तान् ॥ ३१ ॥

मधुसुरभिमुखाब्जं लोचने लोध्रताम्रे
नवकुरवकपूर्णः केशपाशो मनोज्ञः।
गुरुतरकुचयुग्मं श्रोणिबिम्बं तथैव
न भवति किमिदानीं योषितां मन्मथाय ॥३२॥
आकम्पितानि हृदयानि मनस्विनीनां
वातैः प्रफुल्लसहकारकृताधिवासैः।
सम्बाधितं परभृतस्य मदाकुलस्य
श्रोत्रप्रियैर्मधुकरस्य च गीतनादैः ॥ ३३ ॥
रम्यः प्रदोषसमयः स्फुटचन्द्रभासः
पुंस्कोकिलस्य विरुतं पवनः सुगन्धिः।
मत्तालियूथविरुतं निशि शीधुपानं
सर्व्वं रसायनमिदं कुसुमायुधस्य ॥ २४ ॥
छायां जनो समभिवाञ्छति पादपानां
नक्तं तथेच्छति पुनः किरणं सुधांशोः।
हर्म्यंप्रयाति शयितुं सुखशीतलञ्च
कान्ताञ्च गाढमुपगूहति शीतलत्वात् ॥३५॥
मलयपवनविद्धः कोकिलेनाभिरम्यो
सुरभिमधुनिषेकाल्लब्धगन्धप्रबन्धः।
विविधमधुपयूथैर्वेष्ट्यमानः समन्तात्
भवतु तव वसन्तः श्रेष्टकालः सुखाय ॥ ३६ ॥

इति कालिदासकृतावृतुसंहारे वसन्त
वर्णना समाप्ता।

गीतगोविन्द।

सामोददामोदरः।

मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्
नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय।
इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं
राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहः केलयः ॥१॥

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा
पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्त्ती।
श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतम्
एतं करोति जयदेवकविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

यदि हरिस्मरणे सरसं मनो
यदि विलासकलासु कुतूहलम्।
मधुरकोमलकान्तपदावलीं
शृणु तदा जयदेवसरस्वतीम् ॥ ३ ॥

वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः सन्दर्भशुद्धिं गिरां
जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहद्रुते।
शृङ्गारोत्तरसत्प्रमेयरचनैर् आचार्य्यगोवर्द्धनः
स्पर्द्धी कोऽपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोयीकविक्ष्मापतिः॥

मालवगौडरागेण रूपकतालेन गीयते ।

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदम् ।
विहितवहित्रचरित्रमखेदम् ॥
केशव धृतमीनशरीर जय जगदीश हरे । ध्रुवम् ॥ १ ॥
क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ।
धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥
केशव धृतकच्छपरूप जय जगदीश हरे ॥ २ ॥
वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना
शशिनि कलङ्ककलेवनिमग्ना ॥
केशव धृतशूकररूप जय जगदीश हरे ॥ ३ ॥
तव करकमलवरे नखमद्भुतशृङ्गम् ।
दलितहिरण्यकशिपुतनुभृङ्गम् ॥
केशव धृतनरहरिरूप जय जगदीश हरे ॥ ४ ॥
छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन ।
पदनखनीरजनितजनपावन ॥
केशव धृतवामनरूप जय जगदीश हरे ॥ ५ ॥
क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापम् ।
स्नपयसि पयसि शमितभवतापम् ॥
केशव धृतभृगुपतिरूप जय जगदीश हरे ॥ ६ ॥
वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयम् ।
दशमुखमौलि बलिं रमणीयम् ॥

केशव धृतरामशरीर जय जगदीश हरे ॥७॥
वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभम्।
हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम्॥
केशव धृतहलधररूप जय जगदीश हरे ॥८॥
निन्दसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातम्।
सदयहृदय दर्शितपशुघातम्॥
केशव धृतबुद्धशरीर जय जगदीश हरे ॥९॥
म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालम्।
धूमकेतुमिव किमपि करालम्॥
केशव धृतकल्किशरीर जय जगदीश हरे ॥१०॥
श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारम्।
शृणु शुभदं सुखदं भवसारम्॥
केशव धृतदशविधरूप जय जगदीश हरे ॥११॥
वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते
दैत्यन्दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते।
पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते
म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यन्नमः॥१२॥

गुर्जरीरागनिःसारतालाभ्यां गीयते।

श्रितकमलाकुचमण्डल धृतकुण्डल ए।
कलितललितवनमाल जय जय देव हरे। ध्रुं ॥१॥
दिनमणिमण्डलमण्डन भवखण्डन ए।

मुनिजनमानसहंस जय जय देव हरे ॥२॥
कालियविषधरगञ्जन जनरञ्जन ए ।
यदुकुलनलिनदिनेश जय जय देव हरे ॥३॥
मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ए ।
सुरकुलकेलिनिदान जय जय देव हरे ॥४॥
अमलकमलदललोचन भवमोचन ए ।
त्रिभुवनभवननिधान जय जय देव हरे ॥५॥
जनकसुताकृतभूषण जितदूषण ए ।
समरशमितदशकण्ठ जय जय देव हरे ॥६॥
अभिनवजलधरसुन्दर धृतमन्दर ए ।
श्रीमुखचन्द्रचकोर जय जय देव हरे ॥७॥
तव चरणे प्रणता वयमिति भावय ए ॥
कुरु कुशलं प्रणतेषु जय जय देव हरे ॥८॥
श्रीयजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदम् ए ।
मङ्गलमुज्ज्वलगीति जय जय देव हरे ॥९॥
पद्मापयोधरतटीपरिरम्भलग्न
काश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य
व्यक्तानुरागमिव खेलदनङ्गखेद
स्वेदाम्बुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥ १० ॥

वसन्ते वासन्तीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्
भ्रमन्तीं कान्तारे बहुविहितकृष्णानुसरणाम् ।

अमन्दं कन्दर्पज्वरजनितचिन्ताकुलतया
वलद्वाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी ॥१॥

वसन्तरागयतितालाभ्यां गीयते।

ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे।
मधुकरनिकरकरम्बितकोकिलकूजितकुञ्जकुटीरे॥
विहरति हरिरिह सरसवसन्ते। नृत्यति युवति
जनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरन्ते॥ध्रुं०॥२॥
उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे।
अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलवकुलकलापे॥वि
मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले।
युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले॥
मदनमहीपतिकनकदण्डरुचिकेशरकुसुमविकासे।
मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे॥
विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे।
विरहिनिकृन्तनकुन्तमुखाकृतिकेतकिदन्तुरिताशे॥
माधविकापरिमलललिते नवमालिकयातिसुगन्धौ।
मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारणबन्धौ॥
स्फुरदतिमुक्तलतापरिरम्भणमुकुलितपुलकितचूते।
वृन्दावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते॥वि०
श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृतिसारम्।
सरसवसन्तसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारम्॥वि०
दरविदलितमल्लीवल्लिचञ्चत्पराग

प्रकटितपटवासैर्वासयन् काननानि ।
इह हि दहति चेतः केतकीगन्धबन्धः
प्रसरदसमबाणप्राणवद्गन्धवाहः ॥ १० ॥
उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधुपव्याधूतचूताङ्कुर
क्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः ।
नीयन्ते पथिकैः कथं कथमपि ध्यानावधानक्षण
प्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमी वासराः ॥११
अनेकनारीपरिरम्भसंभ्रम
स्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् ।
मुरारिमारादुपदर्शयन्त्यसौ
सखी समक्षं पुनराह राधिकाम् ॥१॥
रामकिरीरागयतितालाभ्यां गीयते ॥
चन्दनचर्च्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली ।
केलिचलन्मणिकुण्डलमण्डितगण्डयुगस्मितशाली ॥
हरिरिह मुग्धवधूनिकरे ।
विलासिनि विलसति केलिपरे ॥ ध्रु ॥ २॥
पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागम् ।
गोपवधूरनुगायति काचिदुदञ्चितपञ्चमरागम् ॥ ३
कापि विलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोज
ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजम् ॥
कापि कपोलतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले
चारु चुचुम्ब नितम्बवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले।
मञ्जुलवञ्जुलकुञ्जगतं विचकर्ष करेण दुकूले ॥ह०॥६॥
करतलतालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे।
रासरसे सहनृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे ॥ह०७॥
श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि कामपि रमयति रामाम्।
पश्यति सस्मितचारुपरामपरामनुगच्छति वामाम् ॥
श्रीजयदेवभणितमिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यम्।
वृन्दावनविपिने ललितं वितनोतु शुभानि यशस्यम् ॥
विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन्नानन्दमिन्दीवर
श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नङ्गैरनङ्गोत्सवम्।
स्वच्छन्दं व्रजसुन्दरीभिरभितः प्रत्यङ्गमालिङ्गितः
शृङ्गारः सखिमूर्त्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति॥
अद्योत्सङ्गवसद्भुजङ्गकवलक्लेशादिवेशाचलं
प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखण्डशैलानिलः।
किञ्चस्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदयाद्
उन्मीलयन्ति कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः॥
रासोल्लासभरेण विभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवाम्
अभ्यर्णे परिरभ्य निर्भरमुरः प्रेमान्धया राधया।
साधुत्वद्वदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुति
व्याजादुद्भटचुम्बितः स्मितमनोहारी हरिः पातु वः॥१२

इति श्रीगीतगोविन्दे सामोददामोदरो नाम
प्रथमः सर्गः।

अक्लेशकेशवः ।

विहरति वने राधा साधारणप्रणये हरौ
विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गतान्यतः ।
क्वचिदपि लताकुञ्जे गुञ्जन्मधुव्रतमण्डली
मुखरशिखरे लीना दीनाप्युवाच रहः सखीम् ॥१॥

गुर्जरीरागेण यतितालेन च गीयते ॥

सञ्चरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशम् ।
चलितदृगञ्चलचञ्चलमौलिकपोलविलोलवतंसम् ॥
रासे हरिमिह विहितविलासम् ।
स्मरति मनो मम कृतपरिहासम् ॥ ध्रुं ॥२॥
चन्द्रकचारुमयूरशिखण्डकमण्डलवलयितकेशम् ।
प्रचुरपुरन्दरधनुरनुरञ्जितमेदुरमुदिरसुवेशम् ॥३॥
गोपकदम्बनितम्बवतीमुखचुम्बनलम्भितलोभम् ॥
बन्धुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभम् ॥रा०
विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लवयुवतिसहस्रम् ॥
करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रम्
जलदपटलचलदिन्दुविनिन्दकचन्दनतिलकललाटम् ।
पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटम् ॥६॥
मणिमयमकरमनोहरकुण्डलमण्डितगण्डमुदारम्
पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारम् ।
विशदकदम्बतले मिलितं कलिकलुषभयं शमयन्तम्

मामपि किमपि तरङ्गदनङ्गदृशा मनसा रमयन्तम्।
श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम्।
हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनुरूपम्॥
राधे०॥ ८॥

गणयति गुणग्रामं भामं भ्रमादपि नेहते
वहति च परितोषं दोषं विमुञ्चति दूरतः।
युवतिषु वलत्तृष्णे कृष्णे विहारिणि मां विना
पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किम्॥१॥

मालवगौडरागेण एकतालीतालेन च गीयते॥

निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि
रहसि निलीय वसन्तम्।
चकितविलोकितसकलदिशा
रतिरभसभरेण हसन्तम्॥
सखि हे केशिमथनमुदारम्। रमय मया सह
मदनमनोरथभावितया सविकारम्॥ ध्रु०॥ २॥
प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलम्।
मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलम्॥
किशलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानम्।
कृतपरिरम्भणचुम्बनया परिरभ्य कृताधरपानम्॥
अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिललितकपोलम्
श्रमजलसिक्तकलेवरया वरमदनमदादतिलोलम्॥
कोकिलकलरवकूजितया जितमनसिजतन्त्रविचारम्।

स्लथकुसुमाकुलकुन्तलया नखलिखितघनस्तनभारम् ॥
चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतवितानम् ।
मुखरविशृङ्खलमेखलया सकचग्रहचुम्बनदानम् ॥
रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजम् ।
निःसहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजम् ॥
श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम्
सुखमुत्कण्ठितगोपवधूकथितं वितनोतु सलीलम् ॥

सखि हे० ॥ ८ ॥

हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूवल्लिमद्बल्लवी
वृन्दोत्सारिदृगन्तवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगण्डस्थलम् ।
मामुद्वीक्ष्य विलज्जितस्मितसुधामुग्धाननं कानने
गोविन्दं व्रजसुन्दरीगणवृतं पश्यामि हृष्यामि च ॥ १० ॥
दुरालोकस्तोकस्तबकनवकाशोकलतिका
विकाशः कासारोपवनपवनोऽपि व्यथयति ।
अपि भ्राम्यद्भृङ्गीरणितरमणीया न मुकुल ॥
प्रसूतिश्चूतानां सखि शिखरिणीयं सुखयति ॥ ११ ॥
साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिल्लमुल्लासित
भ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभुजामूलार्द्धदृष्टस्तनम् ।
गोपीनां निभृतं निरीक्ष्य दयिताकांक्षश्चिरं चिन्तयन्
अन्तर्मुग्धमनोहरो हरतु वः क्लेशं नवः केशवः ॥ १२ ॥

इति श्रीगीतगोविन्दे ऽक्लेशकेशवो नाम
द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

मुग्धमधुसूदनः।

कंसारिरपि संसारवासनाबन्धशृङ्खलाम्।
राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुन्दरीः॥१॥

इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिकाम्
अनङ्गवाणव्रणखिन्नमानसः।
कृतानुतापः स कलिन्दनन्दिनी
तटान्तकुञ्जे निषसाद माधवः॥२॥

गुर्जरीरागेन यतितालेन च गीयते॥

मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिचयेन।
सापराधतया मयापि न वारितातिभयेन॥
हरि हरि हतादरतया गता सा कुपितेव॥ध्रुं॥३॥
किं करिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण।
किं धनेन जनेन किं मम जीवितेन गृहेण॥
चिन्तयामि तदाननं कुटिलभ्रु कोपभरेण।
शोणपद्ममिवोपरिभ्रमताकुलं भ्रमरेण॥
तामहं हृदि सङ्गतामनिशं भृशं रमयामि।
किं वनेऽनुसरामि तामिह किं वृथा विलयामि॥
तन्वि खिन्नमसूयया हृदयं तवाकलयामि।
तन्न वेद्मि कुतो गतासि न तेन तेऽनुनयामि॥
दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मे विदधासि।
किं पुरेव ससंभ्रमं परिरम्भणं न ददासि॥
क्षम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि।

देहि सुन्दरि दर्शनं मम मन्मथेन दुनोमि ॥
हरि हरि० ॥६॥

वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रवणेन ।
केन्दुविल्वसमुद्रसम्भवरोहिणीरमणेन ॥

हृदि बिषलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः
कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सागरलद्युतिः ।
मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि
प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग क्रुधा किमु धावसि ॥११॥

पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय
क्रीडानिर्जितविश्व मूर्छितजनाघातेन किं पौरुषम् ।
तस्या एव मृगीदृशो मनसिज प्रेङ्खत्कटाक्षाशुग
श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनोनाद्यापि सन्धुक्षते ॥१२॥

भ्रूपल्लवं धनुरपाङ्गतरङ्गितानि
बाणा गुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण ।
तस्यामनङ्गजयजङ्गमदेवतायाम्
अस्त्राणि निर्जितजगन्ति किमर्पितानि ॥१३॥

भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां
श्यामात्मा कुटिलः करोतु कबरीभारोऽपिमारोद्यमम्
मोहं तावदयञ्च तन्वि तनुतां विम्बाधरो रागवान्
सद्वृत्तस्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥१४॥

तानिस्पर्शसुखानि तेच तरलाः स्निग्धा दृशोविभ्रमा
तद्वक्त्राम्बुजसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां वक्रिमा ।

सा विम्बाधरमाधुरीति विषयासङ्गेऽपि चेन्मानसं
तस्यां लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधिः कथं वर्त्तते॥१५॥
तिर्य्यक्कण्ठविलोलमौलितरलोत्तंसस्य वंशोच्चरद्
गीतस्थानकृतावधानललनालक्षैर्न संलक्षिताः ।
संमुग्धं मधुसूदनस्य मधुरे राधामुखेन्दौ मृदु
स्पन्दं कन्दलिताश्चिरं दधतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः॥१६॥

इति श्रीगीतगोविन्दे मुग्धमधुसूदनो नाम
तृतीयः सर्गः॥३॥

स्निग्धमधुसूदनः ।

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जे मन्दमास्थितम् ।
प्राह प्रेमभरोद्भ्रान्तं माधवं राधिकासखी ॥१॥

कर्णाटरागेकतालीतालाभ्यां गीयते ॥

निन्दति चन्दनमिन्दुकिरणमनुविन्दति खेदमधीरम् ।
व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयसमीरम्
सा विरहे तव दीना । माधव मनसिजविशिख
भयादिव भावनया त्वयि लीना ॥ ध्रु० ॥ २॥
अविरलनिपतितमदनशरादिव भवदवनाय विशालम्।
स्वहृदयमर्म्मणि वर्म्म करोति सजलनलिनीदलजालम्॥
कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयम्।
व्रतमिव तव परिरम्भसुखाय करोति कुसुमशयनीयम् ॥
वहति च वलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारम्।

विधुमिव विकटविधुन्तुददन्तदलनगलिताङ्कतधारम्॥
विलिखति रहसि कुरङ्गमदेन भवन्तमसमशरभूतम्।
प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नवचूतम्॥
प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहम्॥
त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते

तनुदाहम्॥ सा विरहे ॥७॥

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवन्तमतीव दुरापम्।
विलपति हसति विषीदति रोदिति चञ्चति मुञ्चति

तापम्॥ सा विरहे ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयम्।
हरिविरहाकुलबल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयम्॥९

आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते।
तापोऽपि श्वसितेन दावदहनज्वालाकलापायते॥
साऽपि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथम्।
कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितम्॥१

देशागरागैकतालीतालाभ्यां गीयते॥

स्तनविनिहितमपि हारमुदारम्।
सा मनुते कृशतनुरिव भारम्॥
राधिका तव विरहे केशव॥ ध्रु ॥११॥
सरसमसृणमपि मलयजपङ्कम्।
पश्यति विषमिव वपुषि सशङ्कम्॥ राधिका॥१२॥
श्वसितपवनमनुपमपरिणाहम्।

मदनदहनमिव वहति सदाहम् ॥ राधिका ॥१२॥
दिशि दिशि किरति सजलकणजालम् ।
नयननलिनमिव विगलितनालम् ॥ राधिका ॥१३॥
नयनविषयमपि किशलयतल्पम्
गणयति विहितहुताशविकल्पम् ॥ राधिका ॥ १५॥
त्यजति न पाणितलेन कपोलम् ।
बालशशिनमिव सायमलोलम् ॥ राधिका ॥१६॥
हरिरिति हरिरिति जपति सकामम् ।
विरहविहितमरणेव निकामम् ॥ राधिका ॥१७॥
श्रीजयदेवभणितमिति गीतम् ।
सुखयतु केशवपदमुपनीतम् ॥ राधिका ॥१८॥
सा रोमाञ्चति सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ताम्यति
ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि ।
एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्न किं ते रसात्
स्वर्वैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्यक्तोऽन्यथा हस्तकः॥१९
स्मरातुरां दैवतवैद्यहृद्य
त्वदङ्गसङ्गामृतमात्रसाध्याम्
विमुक्तबाधां कुरुषे न राधाम्
उपेन्द्रवज्रादपि दारुणोऽसि ॥२०॥
कन्दर्पज्वरसंज्वरातुरतनोराश्चर्यमस्याश्चिरं
चेतश्चन्दनचन्द्रमःकमलिनीचिन्तासु संताम्यति ।
किन्तु क्षान्तिवशेन शीतलतनुं त्वामेकमेव प्रियं

ध्यायन्तीरहसिस्थिताकथमपिक्षीणाक्षणं प्राणिति॥२१
क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे ।
नयननिमीलनखिन्नया यया ते ॥
श्वसिति कथमसौ रसालशाखाम् ।
चिरविरहेण विलोक्य पुष्पिताग्राम् ॥२२॥
दृष्टिव्याकुलगोकुलावनवशादुद्धृत्य गोवर्द्धनं
विभ्रद्वल्लववल्लभाभिरधिकानन्दाच्चिरं चुम्बतः ।
दर्पेणैव तदर्पिताधरतटीसिन्दूरमुद्राङ्कितो
बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः ॥२३॥

इति श्रीगीतगोविन्दे स्निग्धमधुसूदनो नाम
चतुर्थः सर्गः ॥४॥

साकांक्षपुण्डरीकाक्षः ।

अहमिह निवसामि याहि राधां
अनुनय मद्वचनेन चानयेथाः ।
इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता
स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधाम् ॥१॥

देशीवराडीरागेण रूपकतालेन गीयते ॥

वहतिमलयसमीरे मदनमुपनिधाय ।
स्फुटति कुसुमनिकरे विरहिहृदयदलनाय ॥
तव विरहे वनमाली सखी सीदति ॥ ध्रु ं २॥
दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति ।

मदनविशिखे विलपत विकलतरोऽति ॥ तव० ३ ॥
ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति ।
मनसि वलितविरहे निशिनिशि रुजमुपयाति ॥ तव४ ॥
वसति विपिनविताने त्यजति ललितधाम ।
लुठति धरणिशयने बहुविलपति तव नाम ॥ तव५ ॥
भणति कवि जयदेवे विरहिविलसितेन ।
मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन ॥ तव६ ॥
पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धयस्
तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ।
ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलीं
भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ॥ ७ ॥

गुर्जरीरागेण एकतालीतालेन गीयते ॥

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशम् ।
न कुरु नितम्बिनि गमनविलम्बनमनुसर तं हृदयेशम् ॥
धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ॥ ध्रुवं ॥
नामसमेतं कृतसङ्केतं वादयते मृदु वेणुम् ॥
बहुमनते तनुते तनुसङ्गतपवनचलितमपि रेणुम् ॥
पतति पतत्रे विचलति पत्रे शङ्कितभवदुपयानम् ।
रचयति शयनं सचकितनयनं पश्यति तव पन्थानम् ॥
मुखरमधीरं त्यज मञ्जीरं रिपुमिव केलिसुलोलम् ।
चल सखि कुञ्जं सतिमिरपुञ्जं शीलय नीलनिचोलम् ॥
उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलबलाके ।

तडिदिव पीते रतिविपरीते राजसि सुकृतविपाके ॥
विगलितवसनं परिहृतरसनं घटय जघनमपिधानम्
किशलयशयने पङ्कजनयने निधिमिव हर्षनिधानम् ॥
हरिरभिमानीरजनिरिदानीमियमपियातिविरामम्
कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरयमधुरिपुकामम् ॥
श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयम् ।
प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुकृतमनीयम् ॥

विकिरति मुहुः श्वासानाशाः पुरो मुहुरीक्षते
प्रविशति मुहु कुञ्जं गुञ्जन्मुहुर्बहु ताम्यति ।
रचयति मुहुः शय्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते
मदनकदनक्लान्तः कान्ते प्रियस्तव वर्त्तते ॥१६॥

त्वद्वाम्येन समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तं गतो
गोविन्दस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमः सान्द्रताम् ।
कोकानां करुणस्वनेन सदृशी दीर्घा मदभ्यर्थना ।
तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः ॥१

आश्लेषादनु चुम्बनादनु नखोल्लेखादनु स्वान्तज
प्रोद्बोधादनु संभ्रमादनु रतारम्भादनु प्रीतयोः ।
अन्यार्थं गतयोर्भ्रमान्मिलितयोः सम्भाषणैर्जानतोर्
दम्पत्योरिह को न को न तमसिव्रीडाविमिश्रोरस

सभयचकितं विन्यस्यन्तीं दृशौ तिमिरे पथि
प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मन्दं पदानि वितन्वतीम् ।
कथमपि रहः प्राप्तामङ्गैरनङ्गतरङ्गिभिः

मुमुखिसुभगः पश्यन् स त्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥१९॥
राधामुग्धमुखारविन्दमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थली
नेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारान्तकः ।
स्वच्छन्दं व्रजसुन्दरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं
कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनन्दनः ॥२०॥

इति श्रीगीतगोविन्देऽभिसारिकावर्णने
साकाङ्क्षपुण्डरीकाक्षो नाम
पञ्चमः सर्गः ॥५॥

धृष्टवैकुण्ठः ।

अथ तां गन्तुमशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा ।
तच्चरितं गोविन्दे मनसिजमन्दे सखी प्राह ॥१॥

गोण्डकिरीरागेण रूपकतालेन गीयते ॥

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवन्तम् ।
तदधरमधुरमधूनि पिबन्तम् ॥
नाथ हरे सीदति राधा वासगृहे ॥ध्रुवं २॥
त्वदभिसरणरभसेन वलन्ती ।
पतति पदानि कियन्ति चलन्ती ॥ नाथ हरे ३ ॥
विहितविशदबिसकिसलयवलया ।
जीवति परमिह तव रतिकलया ॥ नाथ हरे ४ ॥
मुहुरवलोकितमण्डललीला ।
मधुरिपुरहमिति भावनशीला ॥ नाथ हरे ५ ॥

त्वरितमुपैति न कथमभिसारम् ।
हरिरिति वदति सखीमनुवारम् ॥ नाथ हरे ६॥
श्लिष्यति चुम्बति जलधरकल्पम् ।
हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम् ॥ नाथ हरे ७ ॥
भवति विलम्बिनि विगलितलज्जा ।
विलपति रोदिति वासकसज्जा ॥ नाथ हरे ८॥
श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम् ।
रसिकजनं तनुतामतिमुदितम् ॥ नाथ हरे ९ ॥
विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमन्तर
जनितजडिम काकुव्याकुलं व्याहरन्ती ।
तव कितव विधायामन्दकन्दर्पचिन्तां
रसजलधिनिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥१०॥
अङ्गेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेऽपि सञ्चारिणि
प्राप्तं त्वां परिशङ्कते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति ।
इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासङ्कल्पलीलाशत
व्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति॥११॥
किं विश्राम्यसि कृष्णभोगिभवने भाण्डीरभूमीरुहि
भ्रातर्याहि न दृष्टिगोचरमितः सानंदनंदास्पदम् ।
राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नन्दान्तिके गोपतो
गोविन्दस्य जयन्तिसायमतिथेः प्राशस्त्यगर्भा गिरः॥१२

इति श्रीगीतगोविन्दे वासकसज्जावर्णने धृष्टवैकुण्ठ
नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

नरनारायणः ।

अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मपात
सञ्जातपातक इव स्फुटलाञ्छनश्रीः ।
वृन्दावनान्तरमदीपयदंशुजालैर
दिक्सुन्दरीवदनचन्दनविन्दुरिन्दुः ॥१॥
प्रसरति शशधरविम्बे विहितविलम्बे च माधवेविधुरा
विरचितविविधविलापं सा परितापं चकारोच्चैः॥ २॥

मालवरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

कथितसमयेऽपि हरिरहह न ययौ वनम् ।
मम विफलमिदममलरूपमपि यौवनम् ॥
यामि हे कमिह शरणम् ।
सखीजनवचनवञ्चिता ॥ ध्रु ३ ॥
यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितम् ।
तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितम् ॥ यामिहे ४॥
मम मरणमेव वरमतिवितथकेतना ।
किमिह विषहामि विरहानलमचेतना ॥या० ५॥
मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी ।
कापि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी ॥ या०६॥
अहह कलयामि वलयादिमणिभूषणम् ।
हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणम् ॥ या ७ ॥
कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ।
स्रगपि हृदि हन्ति मामतिविषमशीलया ॥ या ८॥

अहमिह निवसामि नगणितवनवेतसा ।
स्मरति मधुसूदनो मामपि न चेतसा ॥ या ९ ॥
हरिचरणशरणजयदेवकविभारती ।
वसतु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती ॥ या १०॥
तत् किं कामपि कामिनीमभिसृतः किं वा कलाकेलिभि-
र्बद्धो बन्धुभिरन्धकारिणि वनाभ्यर्णे किमुद्भ्राम्यति ।
कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः
सङ्केतीकृतमञ्जुवञ्जुललताकुञ्जेऽपि यन्नागतः ॥११॥
अथागतां माधवमन्तरेण सखीमियं वीक्ष्य विषादमूकाम्
विशङ्कमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह ।

वसन्तरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

स्मरसमरोचितविरचितवेशा ।
गलितकुसुमदरविलुलितकेशा ॥
कापि मधुरिपुणा ॥
विलसति युवतिरधिकगुणा ॥१३॥
हरिपरिरम्भणवलितविकारा ।
कुचकलशोपरितरलितहारा ॥ कापि १४ ।
विचलदलककलितराननचन्द्रा ।
तदधरपानरभसकृततन्द्रा । कापि १५ ।
चञ्चलकुण्डलदलितकपोला ।
मुखरितरसनजघनगतिलोला । कापि १६ ।
दयितविलोकितलज्जितहसिता ।

बकुलविधकूजितरतिरससरसिता॥ कापि १७॥
विपुलपुलकपृथुवेपथुभङ्गा।
श्वसितनिमीलितविकसदनङ्गा॥ कापि १८॥
श्रमजलकणभरसुभगशरीरा।
परिपतितोरसि रतिरणधीरा॥ कापि १९॥
श्रीजयदेवभणितहरिरमितम्।
कलिकलुषं जनयतु परिशमितम्॥ कापि २०॥
विरहपाण्डुमुरारिमुखाम्बुज
द्युतिरयं तिरयन्नपि वेदनाम्।
विधुरतीव तनोति मनोभुवः
सुहृदये हृदये मदनव्यथाम्॥२१॥

गुर्जरीरागैकतालीतालेन गीयते॥

समुदितमदने रमणीवदने चुम्बनवलिताधरे।
मृगमदतिलकं लिखति सपुलकं मृगमिव रजनीकरे॥
रमते यमुनापुलिनवने।
विजयी मुरारिरधुना॥ ध्रुं॥२२॥
घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरुणानने।
कुरुवककुसुमं चपलासुषमं रतिपतिमृगकानने॥र०
घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते।
मणिसरममलं तारकपटलं नखपदशशिभूषिते॥र०
जितबिसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले।
मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले॥र

रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने ।
मणिमरवसनं तोरणहसनं विकिरतिकृतवासने॥र०॥
चरणकिशलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ।
बहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदियोजिते॥र०
रमयतिसुहृशं काममिसुदृशं खलहलधरसोदरे ।
किमफलमवसं चिरमिहविरसं वदसखिविटपोदरे॥र
इह रस भणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके ।
कलियुगचरितं न वसतु दुरितं कविनृपजयदेवके ॥
रमते० ॥२९॥

नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहु वल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।
पश्याद्य प्रियसङ्गमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणैर्
उत्कण्ठार्तिभरादिवस्फुटदिदं चेतःस्वयं यास्यति॥३०

देशवराडीरागेण रूपकतालेन गीयते ॥

अनिलतरलकुवलयनयनेन ।
तपति न सा किशलयशयनेन ॥
सखि या रमिता वनमालिना ॥ ध्रुं ॥ ३१ ॥
विकसितसरसिजललितमुखेन ।
स्फुटति न सा मनसिजविशिखेन ॥ सखि या ॥३२॥
अमृतमधुरमृदुतरवचनेन ।
ज्वलति न सा मलयजपवनेन ॥ सखि या ३३ ॥
स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन ।

लुठति न सा हिमकरकिरणेन ॥ सखि या ३४॥
सजलजलदसमुदयरुचिरेण।
दलति न सा हृदि विरहभरेण ॥ सखि या ३५ ॥
कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन।
श्वसिति न सा परिजनहसनेन ॥ सखि या ३६ ॥
सकलभुवनजनवरतरुणेन।
वहति न सा रुजमतिकरुणेन ॥ सखि या ३७ ॥
श्रीजयदेवभणितवचनेन।
प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन ॥ सखि या ३८ ॥
मनोभवानन्दन चन्दनानिल
प्रसीद रे दक्षिण मुञ्च वामताम्।
क्षणं जगत्प्राण विधाय माधवं
पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥३९॥
रिपुरिव सखीसंवासोऽयं शिखीव हिमानिलो
विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन् दुनोति मनो गते।
हृदयमये तस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात्
कुवलयदृशां वामः कामो निकामनिरङ्कुशः ॥४०॥
बाधां विधेहि मलयानिल पञ्चबाण
प्राणान् गृहाण न गृहं पुनराश्रयिष्ये
किं ते कृतान्तभगिनि क्षमया तरङ्गैर्
अङ्गानि सिञ्च मम शाम्यतु देहदाहः ॥४१॥
सान्द्रानन्दपुरन्दरादिदिविषद्वृन्दैरमन्दादरात्

श्यामश्चैर्मुकुटेन्द्रनीलमणिभिः सन्दर्शितेन्दीवरम् ।
स्वच्छन्दं मकरन्दसुन्दरगलन्मन्दाकिनीमेदुरं
श्रीगोविन्दपदारविन्दमशुभस्कन्दाय वन्दामहे ॥ ४२ ॥
इति श्रीगीतगोविन्दे विप्रलब्धावर्णने नागर नारायणो
नाम सप्तमः सर्गः ॥७॥

विलक्षलक्ष्मीपतिः ।

अथ कथमपि यामिनीं विनीय
स्मरशरजर्जरितापि सा प्रभाते ॥
अनुनयवचनं वदन्तमग्रे
प्रणतमपि प्रियमाह साभ्यसूयम् ॥१॥
भैरवरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलस निमेषम् ।
वहति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशम्
हरिहरि याहिमाधवयाहि केशवमावदकैतववादम् ।
तामनुसर सरसीरुहलोचन या तवहरति विषादम् ॥
कज्जलमलिनविलोचनचुम्बनविरचितनीलिमरूपम् ।
दशनवसनमरुणं तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपम् ॥
हरिहरि याहि ॥३॥
वपुरनुहरति तव स्मरसङ्गरखरनखरक्षतरेखम् ।
मरकतसकलकलितकलधौतलिपेरिव रतिजयलेखम्
हरिहरि याहि ॥४॥

चरणकमलगलदलक्तसिक्तमिदं तव हृदयमुदारम् ।
दर्शयतीव वहिर्मदनद्रुमनवकिसलयपरिवारम्॥ ह०॥
दशनपदं भवदधरगतं मम जनयति चेतसि खेदम् ।
कथयति कथमधुनापि मया सह तव वपुरेतदभेदम् ॥
वहिरिव मलिनतरं तव कृष्ण मनोऽपि भविष्यति नूनम् ।
कथमथ वञ्चयसे जनमनुगतमसमशरज्वरदूनम् ॥ ह०
भ्रमति भवानबलाकवलाय वनेषु किमत्र विचित्रम् ।
प्रथयति पूतनिकैव वधूवधनिर्दयबालचरित्रम् ॥ ह०
श्रीजयदेवभणितरतिवञ्चितखण्डितयुवतिविलापम् ।
शृणुत सुधामधुरं विबुधा विबुधालयतोऽपि दुरापम्॥

तवेदं पश्यन्त्याः प्रसरदनुरागं वहिरिव
प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणच्छायहृदयम् ।
ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभङ्गेन कितव
त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां जनयति ॥१०॥

प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरः संवीतपीतांशुकं
राधायाश्चकितं विलोक्य हसति स्वैरं सखीमण्डले
व्रीडाचञ्चलमञ्चलं नयनयोराधाय राधानने ।
स्मेरः स्मेरमुखोऽयमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः ॥११

इति श्रीगीतगोविन्दे खण्डितावर्णने विलक्षलक्ष्मी-
पतिर् नाम ऽष्टमः सर्गः ॥८॥

मुग्धमुकुन्दः।

अथ तां मन्मथखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसम्पन्नाम्
अनुचिन्तितहरिचरितां कलहान्तरितामुवाच रहः
सखी ॥ १ ॥

रामकिरीरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

हरिरभिसरति वहति मधुपवने।
किमपरमधिकसुखं सखि भवने ॥
माधवे मा कुरु मानिनि मानमये ॥ ध्रु ं २ ॥
तालफलादपि गुरुमतिसरसम्।
किं विफलीकुरुषे कुचकलसम् ॥ माधवे ३ ॥
कति न कथितमिदमनुपदमचिरम्।
मा परिहर हरिमतिशयरुचिरम् ॥ माधवे ४ ॥
किमिति विषीदसि रोदिषि विकला।
विहसति युवतिसभा तव सकला ॥ माधवे ५ ॥
सजलनलिनिदलशीलितशयने।
हरिमवलोकय सफलय नयने ॥ माधवे ६ ॥
जनयसि मनसि किमिति गुरुखेदम्।
शृणु मम वचनमनीहितभेदम् ॥ माधवे ७ ॥
हरिरुपयातु वदतु बहुमधुरम्।
किमिति करोषि हृदयमतिविधुरम् ॥ माधवे ७ ॥
श्रीजयदेवभणितमतिललितम्।
सुखयतु रसिकजनं हरिचरितम् ॥ माधवे ८ ॥

स्निग्धे यत्परुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्रागिणि
द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां यातासि तस्मिन् प्रिये।
तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखण्डचर्चा विषं
शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो यातना॥
अन्तर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मन्दारविस्रंसन
स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामन्त्रः कुरङ्गीदृशाम्।
दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद्दुर्वारदुःखापदां
भ्रंशः कंसरिपोर्व्यपोहत स वोऽश्रेयांसि वंशीरवः॥११

इति श्रीगीतगोविन्दे कलहान्तरितावर्णने
मुग्धमुकुन्दो नाम नवमः सर्गः॥९॥

चतुरचतुर्भुजः।

अत्रान्तरे मसृणरोषवशामसीम
निःश्वासनिःसहमुखीं सुमुखीमुपेत्य।
सव्रीडमीक्षितसखीवदनां दिनान्ते
सानन्दगद्गदपदं हरिरित्युवाच॥१॥

देशवराडीरागाष्टतालाभ्यां गीतं॥

वदसि यदि किञ्चिदपि दन्तरुचिकौमुदी
हरति दरतिमिरमतिघोरम्।
स्फुरदधरसीधवे तव वदनचन्द्रमा
रोचयति लोचनचकोरम्॥
प्रिये चारुशीले मुञ्च मयि मानमनिदानम्।

सपदि मदनानलो दहति मम मानसं
देहि मुखकमलमधुपानम् ॥ ध्रुं ॥ २ ॥
सत्यमेवासि यदि सुदति मयि कोपिनी
देहि खरनयनशरघातम् ।
घटय भुजबन्धनं जनय रदखण्डनं
येन वा भवति सुखजातम् ॥ प्रिये ॥ ३ ॥
त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम जीवनं
त्वमसि मम भवजलधिरत्नम् ।
भवतु भवतीह मयि सततमनुरोधिनी
तत्र मम हृदयमतियत्नम् ॥ प्रिये ॥ ४ ॥
नीलनलिनाभमपि तन्वि तव लोचनं
धारयति कोकनदरूपम् ।
कुसुमशरबाणभावेन यदि रञ्जयसि
कृष्णमिदमेतदनुरूपम् ॥ प्रिये ॥ ५ ॥
स्फुरतु कुचकुम्भयोरुपरि मणिमञ्जरी
रञ्जयतु तव हृदयदेशम् ।
रसतु रसनापि तव घनजघनमण्डले
घोषयतु मन्मथनिदेशम् ॥ प्रिये ॥ ६ ॥
स्थलकमलगञ्जनं मम हृतयरञ्जनं
जनितरतिरङ्गपरभागम् ।
भण मसृणवाणि करवाणि चरणद्वयं
सरसलसदलक्तकरागम् ॥ प्रिये ॥ ७ ॥

स्मरगरलखण्डनं मम शिरसि मण्डनं
देहि पदपल्लवमुदारम्।
ज्वलति मयि दारुणो मदनकदनानलो
हरतु तदुपाहितविकारम्॥ प्रिये ८॥
इति चटुलचाटुपटुचारु मुरवैरिणो
राधिकामधि वचनजातम्।
जयति पद्मावतीरमणकविभारती
जयदेव भणितमतिशातम्॥ प्रिये ९॥
परिहर कृतातङ्के शङ्कां त्वया सततं घन
स्तनजघनयाक्रान्ते स्वान्ते परानवकाशिनि।
विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोऽपि ममान्तरं
स्तनभरपरीरम्भारम्भे विधेहि विधेयताम्॥१०॥
मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदन्तदंश
दोर्वल्लिबन्धनिविडस्तनपीडनानि।
चण्डि त्वमेव मुदमञ्चय पञ्चवाण
चाण्डालकाण्डदलनादसवः प्रयान्ति॥११॥
शशिमुखि तव भाति भङ्गुरभ्रू
युवजनमोहकरालकालसर्पः।
तदुदितभयभञ्जनाय यूनां
त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमन्त्रः॥१२॥
व्यथयति वृथा मौनं तन्वि प्रपञ्चय पञ्चमं
तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोदय दृष्टिभिः।

सुमुखि विमुखीभावं तावद्विमुञ्च न मञ्च मां
स्वयमतिशयस्निग्धे मुग्धे प्रियोऽहमुपस्थितः ॥१३॥
बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्
गण्डश्चण्डि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम् ।
नासाभ्येति तिलप्रसूनपदवीं कुन्दाभदन्ति प्रिये
प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पायुधः ॥१४॥
दृशौ तव मदालसे वदनमिन्दुसन्दीपकं
गतिर्जनमनोरमा विजितरम्भमूरुद्वयम् ।
रतिस्तव कलावती रुचिरचित्रलेखे भ्रुवाव्
अहो विबुधयौवतं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥१५॥
प्रीतिं वस्तनुतां हरिः कुवलयापीडेन सार्द्धं रणे
राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुम्भेन सम्भेदवान्
यत्र स्विद्यति मीलति क्षणमथ क्षिप्ते द्विपे तत्क्षणात्
कंसस्यालमभूज्जितं जितमितिव्यामोहकोलाहलः ॥१६
इति श्रीगीतगोविन्दे मानिनीवर्णने चतुरचतुर्भुजो
नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥

सानन्ददामोदर ।

सुचिरमनुनयेन प्रीणयित्वा मृगाक्षीं
गतवति कृतवेशे केशवे कुञ्जशय्याम् ।
रचितरुचिरभूषां दृष्टिमोषे प्रदोषे
स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद ॥१॥

वसन्तरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

विरचितचाटुवचनरचनं चरणे रचितप्रणिपातम्।
संप्रति मञ्जुलवञ्जुलसीमनि केलिशयनमनुयातम् ॥
मुग्धे मधुमथनमनुगतमनुसर राधिके। ध्रुं ॥२॥
घनजघनस्तनभारभरे दरमन्थरचरणविहारम्।
मुखरितमणिमञ्जीरमुपैहि विधेहि मरालविकारम् ॥
शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुरावम्।
कुसुमशरासनशासनवन्दिनि पिकनिकरे भज भावम् ॥
अनिलतरलकिशलयनिकरेण करेण लतानिकुरम्बम्
प्रेरणमिव करभोरु करोति गतिं प्रतिमुञ्च विलम्बम् ॥
स्फुरितमनङ्गतरङ्गवशादिव सूचितहरिपरिरम्भम्।
पृच्छ मनोहरहारविमलजलधारममुं कुचकुम्भम् ॥
अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि रतिरणसज्जम्
चण्डि रणितरसनारवडिण्डिममभिसर सरसमलज्जम्
स्मरशरसुभगनखेन करेण सखीमवलम्ब्य सलीलम्।
चलवलयक्वणितैरवबोधय हरिमपि निजगतिशीलम्
श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामम्।
हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु कण्ठतटीमविरामम् ॥
मुग्धे ११ ॥

सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति स्मरकथां प्रत्यङ्गमालिङ्गनैः
प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति चिन्ताकुलः।
स त्वां पश्यति कम्पते पुलकयत्यानन्दति खिद्यति

प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमःपुञ्जे निकुञ्जेप्रियः॥११॥
अक्ष्णोर्निक्षिपदञ्जनं श्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलीं
मूर्ध्नि श्यामसरोजदाम कुचयोः कस्तूरिकापत्रकम् ।
धूर्तानामभिसारसत्वरहृदां विष्वङ्निकुञ्जे सखी
ध्वान्तं नीलनिचोलचारु सुदृशां प्रत्यङ्गमालिङ्गति ॥
काश्मीरगौरवपुषामभिसारिकाणां
आबद्धरेखमभितो रुचिमञ्जरीभिः
एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्रं
तत्प्रेमहेमनिकषोपलतां तनोति ॥ १२ ॥
हारावलीतरलकाञ्चनकाञ्चिदाम
केयूरकङ्कणमणिद्युतिदीपितस्य
द्वारे निकुञ्जनिलयस्य हरिं निरीक्ष्य
व्रीडावतीमथ सखी निजगाद राधाम् ॥१३॥

वराडीरागरूपकतालाभ्यां गीयते ॥

मञ्जुतरकुञ्जतलकेलिसदने ।
प्रविश राधे माधवसमीपमिह
विलस रतिरभसहसितवदने ॥१४॥
नवभवदशोकदलशयनसारे
प्रविश राधे माधवसमीपमिह
विलस कुचकलसतरलहारे ॥१५॥
कुसुमचयरचितशुचितवासगेहे ।
प्रविश राधे माधवसमीपमिह

विलस कुसुमसुकुमारदेहे ॥१६॥
चलमलयवनपवनसुरभिशीते ।
प्रविश राधे माधवसमीपमिह
विलस रतिवलितललितगीते ॥१७॥
विततबहुवल्लिनवपल्लवघने
प्रविश राधे माधवसमीपमिह
विलस चिरमलसपीनजघने ॥१८॥
मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे
प्रविश राधे माधवसमीपमिह
विलसमदनरभसरसभावे ॥१९॥
मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखे ।
प्रविश राधे माधवसमीपमिह
विलस दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥२०॥
विहितपद्मावतीसुखसमाजे ।
कुरु मुरारे मङ्गलशतानि
भणति जयदेवकविराजराजे ॥२१॥
त्वां चित्तेन चिरं वहन्नयमिति श्रान्तो भृशं तापितः
कन्दर्पेण च पातुमिच्छति सुधासंबाधविम्बाधरम् ।
अस्याङ्कं तदलं कुरु क्षणमिह भ्रूक्षेपलक्ष्मीलव
क्रीते दासइवोपसेवितपदाम्भोजे कुतः संभ्रमः ॥२२॥
सा ससाध्वसमानन्दं गोविन्दे लोललोचना ।
सिञ्जाना मञ्जु मञ्जीरं प्रविवेश निवेशनम् ॥२३॥

वराडीरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

राधावदनविलोकनविकसितविविधविकारविभङ्गम्।
जलनिधिमिव विधुमण्डलदर्शनतरलिततुङ्गतरङ्गम् ॥
हरिमेकरसं चिरमभिलषितविलासम् ।
सा ददर्श गुरुहर्षवशम्वदवदनमनङ्गविकाशम् ॥ध्रु २४॥
हारममलतरतारमुरसि दधतं परिलम्ब्याविदूरम् ।
स्फुटतरफेनकदम्बकरम्बितमिव यमुनाजलपूरम् ॥३०॥
श्यामलमृदुलकलेवरमण्डलमधिगतगौरदुकूलम् ।
नीलनलिनमिव पीतपरागपटलभरवलयितमूलम् ॥
तरलदृगञ्चलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागम् ।
स्फुटकमलोदरखेलितखञ्जनयुगमिवशरदितडागमम्
वदनकमलपरिशीलनमिलितमिहिरसकुण्डलशोभम्॥
स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभ।
शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुदरसकुसुमकेशम् ॥
तिमिरोदितविधुमण्डलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशम
विपुलपुलकभरदन्तुरितं रतिकेलिकलाभिरधीरम् ।
मणिगणकिरणसमूहसमुज्वलभूषणसुभगशरीरम् ॥
श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारम् ।
प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं सुचिरं सुकृतोदय-
सारम् ॥ हरिमेकरसं ॥३१॥

अतिक्रम्यापाङ्गं श्रवणपथपर्य्यन्तगमन
प्रयासेनैवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतितयोः ।

इदानीं राधाया: प्रियतमसमालोकसमये
पपात स्वेदाम्बुप्रसर इव हर्षाश्रुनिकर: ॥३२॥
भजन्त्यास्तल्पान्तं कृतकपटकण्डूतिपिहित
स्मिते याते गेहाद्बहिरवहितालीपरिजने
प्रियास्यं पश्यन्त्या: स्मरशरवशाकूतसुभगं
सलज्जा लज्जापि व्यगमदिव दूरं मृगदृश: ॥३३॥
जयश्रीविन्यस्तैर्महित इव मन्दारकुसुमै:
स्वयं सिन्दूरेण द्विपरणमुदा मुद्रित इव ।
भुजापीडक्रीडाहतकुवलयापीडकरिण:
प्रकीर्णासृग्बिन्दुर्जयति भुजदण्डो मुरजित: ॥३४॥
इति श्रीगीतगोविन्दे राधिकामिलने सानन्ददामो-
दरो नाम एकादश सर्ग: ॥११॥

सुप्रितपीताम्बर: ।

गतवति सखीवृन्दे मन्दत्रपाभरनिर्भर
स्मरशरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधराम् ।
सरसमनसं दृष्ट्वा राधां मुहुर्नवपल्लव
प्रसवशयने निक्षिप्ताक्षीमुवाच हरि: प्रियाम् ॥१॥
विभासरागैकतालीतालाभ्यां गीयते ॥
किशलयशयनतले कुरु कामिनि चरणनलिनविनिवेशम
तव पदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतु सुवेशम् ॥

क्षणमधुना नारायणमनुगतमनुसर राधिके ॥ध्रु॰ २॥
करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरम्
क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरम्॥
वदनसुधानिधिगलितममृतमिव रचय वचनमनुकूलम्
विरहमिवापनयामि पयोधररोधकमुरसि दुकूलम् ॥
प्रियपरिरम्भणरभसवलितमिव पुलकितमतिदुरवापम्
मदुरसि कुचकलशं विनिवेशय शोषय मनसिजतापम्॥
अधरसुधारसमुपनय भामिनि जीवय मृतमिव दासम्
त्वयि विनिहितमनसं विरहानलदग्धवपुषमविलासम्
शशिमुखि मुखरय मणिरसनागुणमनुगुणकण्ठनिनाद
श्रुतियुगले पिकरुतविकले शमय मम चिरादवसादम्॥
मामतिविफलरुषा विकलीकृतमवलोकितुमधुनेदम् ।
मिलितलज्जितमिव नयनं तव विरम विसृज रतिखेदम्॥
श्रीजयदेवभणितमिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम्।
जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम् ॥

क्षणमधुना॰ ॥६॥

प्रत्यूहः पुलकाङ्कुरेण निविडाश्लेषे निमेषेण च
क्रीडाकूतविलोकिते ऽधरसुधापाने कथाकेलिभिः
आनन्दाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेऽपि यस्मिन्नभूद्
उद्भूतः स तयोर्बभूव सुरतारम्भः प्रियम्भावुकः ॥१०॥
दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीडितः पाणिजैर्
आविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ।

हस्तेनानमितः कचोऽधरमधुस्यन्देन सम्भावितः
कान्तः कामपि तृप्तिमाप तदहो कामस्य वामा गतिः॥

माराङ्के रतिकेलिसङ्कुलरणारम्भे तया साहस
प्रायं कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भि यत्संभ्रमात्।
निष्पन्दा जघनस्थली शिथिलिता दोर्वल्लिरुत्कम्पितं
वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिद्ध्यति॥

तस्याः पाटलपाणिजाङ्कितमुरो निद्राकषाये दृशौ
निर्धौतोऽधरशोणिमा विलुलितस्रस्तस्रजो मूर्धजाः।
काञ्चीदाम दरश्लथाञ्चलमिति प्रातर्निखातैर्दृशोर्
एभिः कामशरैस्तदद्भुतमभूत्पत्युर्मनः कीलितम् ॥१२

त्वामप्राप्य मयि स्वयम्बरपरां क्षीरोदतीरोदरे
शङ्के सुन्दरि कालकूटमपिबन्मूढो मृडानीपतिः।
इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो निक्षिप्य वासाञ्चलं
राधायाः स्तनकोरकोपरि चलन्नेत्रो हरिः पातु वः॥१४

व्यालोलः केशपाशस्तरलितमलकैः स्वेदलोलौ कपोलौ
स्पष्टा दष्टाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टिः
काञ्चीकाञ्चिद्गताशां स्तनजघनपदं पाणिनाच्छाद्य सद्यः
पश्यन्ती चात्मरूपं तदपि विलुलितस्रग्धरेयं धिनोति॥

ईषन्मीलितदृष्टि मुग्धहसितं सीत्कारधारावशाद्
अव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दन्तांशुधौताधरम्।
श्वासोन्नद्धपयोधरोपरिपरिष्वङ्गात् कुरङ्गीदृशो
हर्षोत्कर्षविमुक्तनिः सहतनोर्धन्यो धयत्याननम्॥१६

अथ सहसा सन्तुष्टं सुरतान्ते सा नितान्तखिन्नाङ्गी
राधा जगाद सादरमिदमानन्देन गोविन्दम् ॥१७॥

रामकिरीरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

कुरु यदुनन्दन चन्दनशिशिरतरेण करेण पयोधरे ।
मृगमदपत्रकमत्र मनोभवमङ्गलकलससहोदरे ॥
निजगाद सा यदुनन्दने क्रीडति हृदयानन्दने ॥१८॥
अलिकुलगञ्जनमञ्जनकं रतिनायकशायकमोचने ।
त्वदधरचुम्बनलम्बितकज्जलमुज्ज्वलय प्रिय लोचने ॥
नयनकुरङ्गतरङ्गविकाशनिरासकरे श्रुतिमण्डले ।
मनसिजपाशविलासधरे शुभवेश निवेशय कुण्डले ॥
भ्रमरचयं चयन्तमुपरि रुचिरं सुचिरं मम सन्मुखे ।
जितकमले विमले परिकर्मय नर्मजनकमलकं मुखे॥
मृगमदरसवलितं ललितं कुरु तिलकमलिकरजनीकरे
विहितकलङ्ककलं कमलानन विश्रमितश्रमशीकरे ॥
मम रुचिरे चिकुरे कुरु मानद मानसजध्वजचामरे।
रतिगलितेललितेकुसुमानिशिखण्डिशिखण्डकडामरे
सरसघने जघने मम शम्बरदारणवारणकन्दरे ।
मणिरसनावसनाभरणानि शुभाशय वासय सुन्दरे ॥
श्रीजयदेववचसि जयदे हृदयं सदयं कुरु मण्डने ।
हरिचरणस्मरणामृतकृतकलिकलुषज्वरखण्डने ॥
निजगाद सा० ॥२४॥
रचय कुचयोः पत्रं चित्रं कुरुष्व कपोलयोर्

घटय जघने काञ्चीमञ्च स्रजा कवरीभरम्।
कलय वलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुरान्
इति निगदितः प्रीतः पीताम्बरोऽपि तथाकरोत् ॥२५

पर्य्यङ्कीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनां गणे
संक्रान्तप्रतिविम्बसंवलनया विभ्रद्विभुप्रक्रियाम्।
पादाम्भोरुहधारिवारिधिसुतामक्ष्णां दिदृक्षुः शतैः
कायव्यूहमिवाचरन्नुपचितीभूतो हरिः पातु वः॥२६॥

यद्गान्धर्वकलासु कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं
यच्छृङ्गारविवेकतत्त्वमपि यत् काव्येषु लीलायितम्।
तत्सर्व्वं जयदेवपण्डितकवेः कृष्णैकतानात्मनः
सानन्दाः परिशोधयन्तु सुधियः श्रीगीतगोविन्दतः॥

श्रीभोजदेवप्रभवस्य राधादेवीसुतश्रीजयदेवकस्य।
पराशरादिप्रियवर्गकण्ठे श्रीगीतगोविन्दकवित्वमस्तु

इति श्रीगीतगोविन्दे स्वाधीनभर्तृकावर्णने
सुप्रीत पीताम्बरो नाम
द्वादशः सर्गः ॥१२॥

राधाविनोदकाव्यम् ।

मालीनोवनमालीमालीनो वनमाली ।
मालीनो बलमाली मालीनोवसुमाली ॥१॥
विधुसुत् हृद्दिरहानलपीडिता ।
विधुसुत् हृत्तरलानिलपीडिता ॥
विधुसुत् हृद्दनालिमपीडिता ।
विधुसुत् हृत्सुगिरीकिरदीडिता ॥२॥
उदयते दयते तिमिराकरै
शशिकरैरकरैस्तिमिराकरैः ।
दिशमिमाम्बरमाम्बरमारमं
कमलकोमललोललोचनम् ॥३॥
कुमुदबन्धुरबन्धुरबन्धुरः
सतनुते तनुते तनुते ततः ।
हिमकरोहिमतां हिमतां
नतां किमनुमांसदृशं सदृशं विधोः ॥४॥
कमलिनीमलिनामलिनालिना
विचलता चलतासुलताशुभाम् ।

विधुतभां विधुतां विधुभानुभिर्
नयनयोरनयोर्नयसीनयोः ॥५॥
सखि विभातिविभातिविभा
विभानसरसीसरसासरसारसैः ।
अलिकुलौ वधुताविधुताधुता
विनमदब्जमुखीविमुखीस्थिता ॥६॥
कुमुदिनीदयितो दयितो नतां
निजकरैरकरैर्दहतिस्फुटम् ।
यदयमेकपदे विपदे भवद्
विकचपुष्करिणीहरिणीदृशः ॥७॥
विधुरिता धुरिताधरिता दहन्
विधुरयं जनितो जनितोङ्कभृत्
इह तदच्चिगतेच्चिगतेऽजनीर
विमतिर्विमतिर्निमिमीलसा ॥८॥
मलयपन्नगपन्नगमण्डली
कवलितोवलितोनुवनानिलः ।
अदयमङ्गमदङ्गमदङ्गकं
दहति यद् भ्रमरं भ्रमयन्नयम् ॥९॥
अयि रसालवनीनवनीरनीर
नवनीनवनीपवनीवती ।
अलिकुलालिकुलालिकुलाकुला
प्रतिहिमामहिमामहिमाहिमा ॥१०॥

वकुलमालमालिपकरागितं
मधपरागपरागपरालिभिः ।
विशदशारदशारदशारदंश
शकलङ्ककलङ्ककलङ्कितम् ॥११॥
नवमशोकमशोकमशोकदे
सुरभितारभिताखिरतारतम् ।
सखि समाश्रयमाश्रयमाश्रय
कमलिनीमलिनीप इवागतः ॥१२॥
सखि हितासि मतासि मतात्वमां
नवमशोकमशोकमशोकिदाम् ।
तदिह मामवमामवमाममां
व्रजहरिं नवनीरदनीरदम् ॥१३॥
इति सखी गदितागदितादिता
नवनरायवरायवरायवा ।
इति गिरं कलयाकलयाकला
पटुगिराम्दुताम्दुतादुता ॥१४॥
मलयजं तनुते तनुते तनौ
सहचरीनलिनीनलिनीदलम् ।
सुनयनानलदं ज्वलदं च
सा तदपि सीदति सीदति बन्धुतान् ॥१५॥
समुदिते मुदिते सुदिते क्षणे
हिमकरे मकरे न करे श्रुती ।

पिकरवे वरवे वरवेति सा-
हरिण लाञ्छनलाञ्छनलाञ्छना ॥१६॥
न सहते सहते सहते सखी
तव वियोग वियोगमयोगत् हृत् ।
सपदितां तरुणिं सरणिं मणिं
किरतु नामनवं नवनीविजम् ॥१७॥
अयतयाकलयाकलयाशुभां
वनजदामजदामजदीप्तिभिः ।
हरिरगात्तमगात्तमगाद्वसा
मुदमतीवमतीवदृशोः स्थितम् ॥१८॥
रामचन्द्रकविनाकविनादः
पुरुषोत्तमसुतेन सुतेन ।
राधिकात् हृदयशोकदमासी
द्राधिकात् हृदयशोकदमासीत् ॥१९॥

इति श्रीपुरुषोत्तमात्मजनार्दनस्तस्य
नन्दन रामचन्द्रकविकृतं
राधाविनोदाख्यं काव्यं समाप्तम् ।

नलोदयः ।

प्रथमोल्लासः ।

हृदय सदायादवतः पादाटव्या दुरासदायादवतः ।
अरिसमुदायादवतस्त्रिजगत्यागाःस्मरेणदायादवतः ॥
योजनिनागोपीतश्चचारयोवल्लवांङ्गनागोपीतः ।
सूर्यैनागोपीतः कंसाद्यो द्वेषसेव नागोपीतः ॥
यद्दारिषु सन्नामानस्थितयो यन्नुन्नमुदलसन्नामानः ।
यत्र ससन्नामानः सुर्भवभाजश्च पठितसन्नामानः ॥
समनिन्द्दानवनाशाञ्जनताखिलकुलंयथैवदानवनाशमम्
विरदाह्वानवनाशं चगच्चलभतेयतः सदानवनाशमम्
अस्ति सराजानीते रामाख्यो यो गतीपराजानीते ।
यस्य रराजानीते रत्नानि जनः कुले धराजानीते ॥
यः सेनानावारिप्रकरनदीः शरमयं धुनानावारि ।
अतरन्नानावारि व्यसनैर यद्भुवि वनञ्च नानावारि ॥
अपि यो दायादाय जयप्रदोंऽहसि सतां यदायादायः ।
करमादायादाय श्रियोब्धिरधिराजमसिगदायादायः
अविदूरराजादित्या कृतास्पमेदैवभूः सराजादित्या ।
येन सराजादित्या विदिवात्सं युक्तनुमराजादित्या ॥

खलसेनानावेद्यः खांहोब्धौ भुविच यस्य नानावेद्यः।
स्निग्धजनानावेद्य प्रयतेस्य सुकाव्यविरचनानावेद्यः ॥
अथ निजराज्यन्तेन प्राशासि नलेन प्रवरराज्यन्तेनः
येनाराज्यन्तेन श्रियादिशो यस्य विहतिराज्यन्तेन ॥
मूर्तिं मारसमानां योदधदायुः सहस्रमारसमानाम् ।
रुद्रकुमारसमानामजयद्द्विषताम्पंक्तिमारसमानाम् ॥
साश्वनियामानयतः श्रेष्ठाविद्यास्तदाश्रयामानयतः ।
अधिकायामानयतः प्रत्रावपियस्यधीर्दयामानतः ॥
अहितानामायस्य त्राता यःशरणगामिनामायस्य ।
गतनानामायस्य सुतः पिता वीरसेननामायस्य ॥
भुव्यतनोदन्तेन द्विषतां सयशांसि शोभनोदन्तेन ।
नीतानोदन्तेन क्षितिमभजन्नहितदन्तिनोदन्तेन ॥
सचिवगिरागोपायन्नलःस्पृथिवींनिरस्तरागोपायम्।
शत्रोरागोपायं नीत्वा नेमु र्महत्तरागोपायम् ॥
योऽदम्भीमान्यायादधिकोथारिपुर्यमेत्य भीमान्यायात् ।
वैदर्भीमान्यायात्त्रिजगति कन्या बभूव भीमान्यायात् ॥
महिततमारम्भाभिर् दमयन्तीसद्गुमारमारम्भाभिः।
दधती मारम्भाभिर् ववृधे सोरुद्वये समारम्भाभिः ॥
सारत्नंनारीणांनलःश्रियामजनिनिलयनंनारीणामम्
यस्यानन्नारीणां मुकमुवमापद्वटावनं नारीणामम् ।
चकमे साराजन्यश्रेष्ठन्तन्तां स तेजसाराजन्यः ।
आत्तविसाराजन्यश्रियोऽधितययाजिताःससाराजन्यः

नार्त्तिर् नोद्यानेन प्रभाविहीनेन शोभनोद्यानेन।
स्मरजानोद्यानेनस्फुटस्मितिगतिमिहनलोतनोद्यानेन
सोऽहितहन्तापततः कांश्चिदपश्यद्धितायहन्तापततः।
स स्नेहन्तापततस्तान्यदमी तोषमावहन्तापततः॥
तन्तरसारसमानः सविहंगगणोऽब्रवीत्ससारसमानः।
गतहिंसारसमानस्तद लब्धोनिष्क्रयः स्वसारसमानः॥
त्वंभूषकेलवङ्गत्वादधिको भैम्यास्तु मोऽत्तिकेलवङ्गत्वा।
सातेङ्केलवङ्गत्वासक्ता लल तत्सकाशकेलवङ्गत्वा॥
इतिहंसारामाया निकटंयासयन्नतेव सारामाया।
जग्मुःसारामाया जगदुश्चालीभिरभिससारामाया॥
श्रीसंकाशाशस्य त्वम्भैमिनलस्य शशिनिकाशास्य।
अरिलोकाशास्य यदि भार्यास्याः कुमारिकाशास्य॥
इतिहांसेनोदितया गणेन भैम्या मुदारसेनोदिनया।
नवभासेनोदितया स्मरेण सपुनर्नलोकसेनोदितया॥
तावज्जधावाजस्य श्रेयः पुनरस्य तन्निधावायस्य।
ताञ्चनिधावायस्य व्यनुयंस्तुलनाय न विबुधावायस्य॥।
इति सविनामानितया जहे भैम्यानलोऽपि नामानितय
वारस्यंग्नामानितयाभिध्येचविचिन्तरतस्यनामानितय
अथ ससमुप्रागस्य ल्मान्तस्यालंकृतेः सरद्रागस्य।
यौवनमुद्रागस्य स्वसुतारलस्य सादमुद्रागस्य॥
दृष्ट्वा राजातनुत स्वयंवरं विधिवदिन्दिराजातनुतः।
यस्य जराजातनुतः पृथग्व्यथानौजनाद्राजातनुतः॥

तं ह्यासेनापालिः स्वयंवरं क्षितिभुजां ससेनापालिः ।
न बभासेनापालिः स्वर्गेषु यैः शिरसि यारसेनापालि॥
तां गां सेनाराजिः स्वर्गसदां यैः सदारसेना राजि ।
आयासेनाराजिज्जयितरिपौ चलति विबुधसेनाराजि
सोथ परमहस्तेन प्रापि नलेनोत्सवः परमहस्तेनः ।
स्फुरितपरमहस्तेन प्रवभौरविणेवतत्पुरं परमहस्तेन॥
क्षितिपालसन्नालीकानहितेषु मुखेन्दुतुलितसन्नालीकान्।
राज्ञः सन्नालोकान् कान्तिर्विबुधांश्चनाहसन्नालीकान्॥
अजनिकलापास्यन्तंस्व ध घोऽनिजकंमहः कलापास्यन्तम्
खलुकलापास्यन्तम्प्रेच्य नलंसुरततिः कलापास्यन्तमम्॥
स्वर्निलयानामनलंकृतमपिजेतुन्ततिः श्रियानामनलम्।
यमजेयानामनलम्प्रोचे शक्रस्तमरिचयानामनलमम् ॥
वद कामायासन्नस्त्वमस्यै यद्गुणाः श्रमयासन्नः ।
श्रेष्ठतमायासन्नस्त्वान्द्रष्टा ननु जनः स्वमायासन्नः ॥
इति सरवेकेहास्तन्यस्य समुकुलं सुरप्रवेकेहास्त ।
तामविवेकेहास्तः श्रयति स्त्रीतव पार्थिवेकेहास्त ॥
हरिपवमानयमानान्दूतोऽस्मिनलोमहारमानयमानान्।
भवतींमानयमानानस्मैमिसुरान्विद्धिमहमिमानयमानान्
तुल्येश्वरसादेहिप्रभवो मग्नाः प्रसरसादेहि ।
तानभिसरसादेहि स्वजञ्चनाकात्सुखञ्चसरसादेहि॥
इति कृतसामारवतः सुरलोकात्तन्मुखेन सामारवतः।
नरिरंसामारवत स्थलादिव नलोत्कमानसामारवतः॥

साविरराजायतयावीक्ष्य दृष्ट्वा तं स्मरातुराजायतया।
स्थितिरवाजायतयाद्युसदाञ्चाभाषिनिषधराजायतया
तस्या देवाद्यस्य प्रणम्य च ललेन धीः पदेवाद्यस्य ।
सति निनदेवाद्यस्य स्वयं प्रियाया पदं मुदेवाद्यस्य ॥
अथ तरसारङ्गेयन्नृपतिगणोऽस्थित पदेषु सारङ्गेयम् ।
चञ्चलसारङ्गेयन्दमयन्ती चाचितुलितसारङ्गेयम् ॥
व्यधुरवनामान्येषु प्रजा नृपेष्वथ निवेद्य नामान्येषु ।
स्वैर्नामान्येषु प्रकीर्त्यमान्येषु शोभनामान्येषु ॥
साङ्गेननलसमानाननलसमानानमुतकतिचित्पुरुषान्
प्रैक्षत ननलसमानाननलसमानानभून्न तेषाम्भेदः ॥
रुचिकृतनासत्यागाःस्फुरत्नुलोयदि चवर्ज्मनासत्यागा
अपि दीनासत्यागान्यायगुते नैव वर्त्मनासत्यागा ॥
यदि वाभावन्यस्य स्थितास्मि नलएव नरविभावन्यस्य।
देवसभावन्यस्य द्विपस्य वपुषो भवेद्विभावन्यस्य ॥
क्वाभावासावनितानितिभुवमैक्षत्सुरान्सुवासावनित
स्वपतिं वासावनिताचिह्नं धार्मिकजने ध्रुवासावनिता।
स्वरिरंसादेवाल्याकुलया दृष्ट्यार्थितापि सादेवाल्या ॥
वपुषि ससादेवाल्या दृष्टनलमुपस्थितं रसादेवाल्या॥
सत्सदसोमाननया रुद्रसमेयः स्वतेजसोमाननया ।
प्रष्टतः सोमाननया नलवभौ भुविगुणेन सोमाननया॥
मदरम्भावरमस्यज्ज्ञात्वायमनोगुरुप्रभावरमस्य ।
सुरदृषभावरमस्य प्रदिश्य जग्मुतर्गतप्रभावरमस्य ॥

गुरुमहिमापरमायास्लम्भी नलएषसतिमापरमायाः।
प्रियया मापरमायाः स्वपुरमगुर्यत्र तं चमापरमायाः॥
शशिना समहासमहा नगरे जनतासमहास्तमुदम्।
अतिभासुरयासुरयाव्यहरद्यतनोत्सुरयासुरयागम॥
इति श्रीकालिदासकृते नलोदये सत्काव्ये
प्रथमोल्लासः।

द्वितीयोल्लासः।

अथ रतिरेकान्तेन प्रापि नलेनावमन्दिरेकान्तेन।
ताम्पुनरेकान्तेन प्राप्तवता रिपुमदातिरेकान्तेन॥
बभौ ससारसागरश्चकाससारसार्द्रधीः।
मधुः ससारसारवस्तदा ससारसार्णवः॥
समुदधिताशालीनां करेण कणिशाग्ररुचिजिता-
शालीनाम्। दिनभर्त्ताशालीना मिवनलिनीमथ-
समुत्थिताशालीनाम्॥
कुरवापचसारसकाकुरवान् कुरवाव्यनगोपितदा-
कुरवान्। कमलंकृतवकृतपङ्कमलं कमलं नविलोम-
यितुङ्कमलम्॥
अगुरतिमहिमानीतस्ततोरविमहांसि गुरुतमहिमा
नीतः। भवनं महिमानीतःस्मरेण परितःशरा-
व्यमहिमानीतः॥
स्मरहृचितयाजगतः श्रितिसूचितयाभवद्धि चम्पकमु-

कुलम् । तदसूचितयाव्यथया निरसूचितयाययाविः
युगदम्पतिकौ ॥

विरलोद्गपलाशस्य प्रचुरम्पुष्पं बभूव चपलाशस्य ।
स्मरनोचपलाशस्य प्राप्याध्वगपिशितचारुचपलाशस्य

द्रूहललनाशोकालि प्रदेन येनात्ममदविनाशोकालि ।
कामेनाशोकालि स्वनहुंकृतिभिः सदिचुनाशोकालि॥

स्मरस्य युद्धरङ्गता रसा रसा रसा रसा ।
जिता वियोगिनः समुन्नते नते नते नते ॥

नुन्नमनामधुनानाश्रयतिम्हतिक्कोविनाङ्गनामधुनाना।
द्रूतिललनामधुनानाविभमधयतिकलतदर्थनामधुनाना॥:

पिको पिको पिको पिको वियोगिनीरभर्त्सयत् ।
वचांसि भङ्गमालपन्निता निता निता निताः ॥

श्रीरापिकलापेन प्रहृष्टद्रुमाम्नावलिषु पिकलापेन ।
नकलापिकलापेन प्रणर्त्तनमकारिवागपिकलापेन ॥

सहकारहृते समपेसहकारहणस्यके न सस्मारपदम्
सहकारसुपरिकान्तैःसहकारमणीपुरःसकलवर्णमपि

अधिगदकामधुरागा दृगमेत्य भ्रमरपटलिकामधु-
रागात् । पीत्वोत्कामधुरागाद्द्रुतमकृततः स्रियो-
धिकामधुरागात् ॥

नसमानसमानसमानसमागममापसमीच्यवसन्तनभ
भ्रमदभ्रमदभ्रमदभ्रमदभ्रमरच्छलतःखलुकामिजनः
गतमन्वचयेनगृहा दसमुत्तरतान्तरतान्तरतान्ततामः

परएव विकारइयायद्दृहत्तमसन्तमसन्तमसन्तमसन् ॥
क्रुधिकान्तवधान्तवदामसमापनयापनयापनयापनया ।
तव्रतेऽनुशयेनचतामश्मनैरवतारवतारवतारवता ॥
नभसोविवरं कुसुमेत्तणभागतरोगतरो गतरोगतरो
वदकान्तमवेच्य्ययथाद्यमधावरमेवरमेवरमेवरमे ॥
श्रितेतिगामनागतस्वबन्धुकामनागतः ।
परापनामनागतस्तताभकामनागतः ॥
काललनादिवसन्तं कुसुमशरमसोढद्युनादिवसन्तम्
अलिभिरनादिवसन्तं दृष्ट्वायनात्मनोऽर्थनादिवसन्तम्॥
स्वयमथ मन्दारितया युक्तोयुक्तन्नलः स मन्दारितया।
आरामन्दारितया मदनेन धियापदुत्तमन्दारितया ॥
अनुव्रता समाननं समानन्द भीमजा ।
तमिन्दुना समाननं समानन्दने वने ॥
इह रुचिरामावलयस्वदृशमितिपृथक्प्रियस्वरामा-
वलयः । प्राग्रामाबलयस्फुरो गिरा यदुदरेभि-
रामाबलयः ॥
नवकुसुमानमनागागन्तुं नैच्छत्परासमान मनागाः ।
अर्जनिपुणानमनागाश्रित्यससत्कुसुमदानमानमनागाः
रुपितं सखिसादमसुष्यलसत्तनुते तनुतेतनुतेतनुते।
ननवाननवाननवाननवागिहतेचरणेच्छतिमेष्यतिसः ॥
अपि चैत्यनगानवता नवता नवता नवतास्तरा

मधुना । इह सौख्यमगोचरमा चरमाचरमा-
चरमाश्रनरम्यतरा ॥
इतिलालिकयालिकयातकचैरतिकयालिकयालिक-
याकर्थिता । दयितं समयासमयाद्दपराव्यहरत्ससया
समयाचतया ॥
अतिरुचिमानस्तवकः सरस्तटो यंविचीयमानस्तवकः ।
इहखलुमानस्तवकः प्रियामितिपरोनयत्स्वमानस्तवकः
अरुणतरपरागस्य प्रसवमस्रै क्षिष्ट न पुनरपरागस्य ।
हसितैरपरागस्य स्वैस्तिष्ठन्त्यपि लवेषुसुरपरागस्य ॥
अवेक्ष्य पल्लवालयानगान् स्थितालवालया ।
लतातयेवबालयावभेऽन्यया ववालया ॥
व्रततीनामालीनां मध्येन्योव्यचिनुताङ्गनामालीनाम् ।
अप्येनामालीनांस्थिताश्वजानन् मदाश्वनामालीनाम् ॥
कश्चित्तुःकलुषाक्षिसुखार्थंनभागपरागपरागपरागपरया
स्थितिमापतथवहृतः सपुमाननयाननयाननयाननया
स्वमनेनसमायतया व्यधितागःस्वेवकस्मनसमायतया ॥
स्टनुमानसमायतया तस्मैनाक्रोधिजीवनसमायतया ॥
अभवदनेनानाविस्मयदोन्योमानिनीजनेनानावि ।
अतिसुजनेनानाविस्खलनं यदुपवनमनेनानावि ॥
जनादसौः समानतः पदाहृतिं समानतः ।
परोदधौसमानतः स्वमूर्ध्निभासमानतः ॥
तनुच्छटोत्तमालया तया भुवोत्तमालया ।

अहरि गीतमालया निलावधूतमालया ॥
श्रितलसद्दारामाभिः प्राप्येति जनोविहृतिमुदा-
रामाभिः । आरादाराभि स्फुरितसरोजं सर-
स्तदारामाभिः ॥
किमपः सरसीमायाधाम गुणान्वितप्रसरसीमायाः ।
द्रुतमिति सरसीमायात्यक्तोमैष्यानलस्य सरसीमायात्॥
गतपङ्काः सारस्य श्रियोऽस्य जहुर्मनोधिकाःसारस्यः ।
अपिकोकाःसारस्यास्थिताः कुरर्य्यश्च हंसिकाःसारस्यः
कान्तितरस्तिमिताभिः स्फुटमङ्गि र्विहृतिरस्तिमि-
ताभिः । अनतितरस्तिमिताभिः कमेत्ययदप्यङ्कि ष्ट-
र्तिभिरस्तिमिताभिः ॥
अलिर्मिलत्परागतः सरोरुहात्परागतः ।
सुखंमुदापरागत स्तदीयमापरागतः ॥
अथकामानलिनीनां स्त्रीणां संघैर्मनोरमानलिनीनाम्
विधुरतमानलिनीनाम्पंक्तिर्विततानसंभ्रमानलिनीनाम्
सरः श्रियोन्तरङ्गतः सरोजनृत्तरङ्गतः ।
भयं महत्तरङ्गत स्तनूजनस्तरङ्गतः ॥
अथनीरात्सारसतःफेनपरीताद्ययाम्बरात्सारसतः ।
अतिमुखरात्सारसतस्तोरमिताश्चोततिश्चिरात्सारसत
सचोदयावलीनतः समुत्प्रभावलीनतः ।
नयन्ययावलीनतः पदं जनावलीनतः ॥
दिग्धकामानं गेहंमन्यो मदनेषुविद्धतिमानं गेहं ।

इतिपरमानं गेहं नलःप्रियामनयदतिविमानं गेहं ॥
तरुणमहस्तेनेन प्रापि च सोजैर्गुणग्रहस्तनेन ।
भाव्यमिहस्तेनेन स्फुटमस्यहि तङ्गतेंशुहस्तेनेन ॥
यतो यतो यतो यतो रवेर्मरीचिसञ्चयः ।
महान्धकारसञ्चयस्ततस्ततस्ततस्ततः ॥
छादितरवितानेन प्रापिचकालेनसस्वरवितानेन ।
जितरुधिरवितानेनव्योम्नाच स्फुरितमुडुभिरवितानेन ।
अथाद्यतोम्बुराजतः श्रियं स्वमाप राजतः ।
यथा घटो व्यराजत स्मराग्रगः सराजतः ॥
दधतं कालंकालंकालंकालंवियोगिनीशशिनन्तं ।
अध्वगकालंकालंकालंकालं प्रसमीचिदुस्मोद्यन्तं ॥
चरत्तुषारशीकराः प्रबुद्धकैरवाकराः ।
ततोजजृम्भिरे करा जगत्सु शार्वरीकराः ॥
वधूस्तदानुनिन्यिरे नये नये नये नये ।
वशं नरोनयन्समुन्नते नते नते नते ॥
सहा सहावमादरैः सहा सहा स्मरस्य ते ॥
सुरा सुरा यथाव्हते सुरा सुरागमादधुः ॥
मधु प्रपीय चाभवन्नता नता नता नताः ॥
रमा रमा रमा रमाकुले जनेत्र हालया ॥
भ्रमरैर्गगस्तानिप्रपीय च मधूनिसानुरागस्तानि ॥
दत्तनिरागस्तानि प्रापच्छयनञ्जनस्वरागस्तानि ॥
ससमुद्रमहेलाभिस्फुरितगुणाभिस्ततः स्मरमहेलाभिः

श्रीःप्रवरमहेलाभिस्तथैव युवपंक्तिभिः परमहेलाभिः
तया दृष्टीरमायया मुदामनारमायया।
नलो विहारमाययावधःकृता रमायया॥

सार्थंकामायासीत्कृतिनी भैमीनलस्य कामायासीत्।
कामनिकामायासीद्युतिन्तद्दिष्टांसचाधिकामायासीत्
इतिनानामायानां नलः कलिभुवां बलेननानामाया-
नाम्। व्यसनानामायानान्निधिररमद्राजराजन्म-
नामायानाम्॥

स्वयम्बरादनन्तरं मही मही महीनधीः।
ररञ्ज नैषधस्तदा रराज राजराजराः॥

इति श्रीकालिदासकृते नलोदय सत्काव्ये
द्वितीयोल्लासः।

तृतीयोल्लासः।

अथसुरवृषभाःस्वरतःप्रेक्ष्यकलिंप्रस्थितामहन्नास्वरतः
यः कृतिषु शुभास्वरतः पप्रच्छुस्तद्गतिङ्घननिभाःस्वरतः
यत्नसामायामितया हृतः श्रियाभीमदुहितृमाया-
मितया। तदधिगमायामितया स्पृहयाद्यमनुष्य-
मायामितया॥

इति विकलोमायायास्तदुक्तकचेजनोऽमलोमायायाः।
शुभशीलोमायायाःस्थितोनलोऽस्यावरोऽनुलोमायायाः
वचइतिवस्यादिव्यः श्रुत्वाकलिकत्सवासवस्यादिव्यः।

मखसर्वं स्वादिभ्य स्तु कोपदोषात्समदभुवः स्वादिभ्यः॥
प्रबलतमानबलतया संयोजयनलेसुरोत्तमानवलतया।
तेनामानवलतया तद्गणैवतयाद्धृतां नमानवलनया॥
इति वलवानन्तरतः कलिः किलैतज्जगादवानन्तरतः।
अवहितवानन्तरतः सम्हिषुनलस्य विविशिवानन्तरतः
सोऽथ सदारोदरतःपुष्करविजितोनलःसदारोदरतः
व्यजाददारोदरतः स्वपुरान्निर्यातवानुदारोदरतः॥
असमानानाहारिः स्वैनं शब्दांश्च किममुनानाहारि।
अपितेनानाहारि भ्रान्तम्भूयसमपाद्य नानाहारि॥
शुचमकरोदन्यस्य भ्रमन्नलः पथिपदं सरोदन्नस्य।
नचपुनरोदन्यस्य लाणायाभूत् परस्परोदन्यस्य॥
नास्य रमानावासस्तत्र खगाजहुरर्थ्यमानावासः।
अपिमदमानावासस्वरोषजलधिन्तरन्नमानावासः॥
तापघ्रतेनवसानौद्रवेदितीभौनगाद्दतेनवसानौ।
चेलान्ते नवसानौ चेरतुरेकेन पर्वतेनवसानौ॥
तद्वासः स्वापायान्नीतिरियञ्चेति विपदिसस्वापायाम्
निजवासःस्वापायान्निहत्यताममुञ्चदिह सस्वापायाम
बभ्रामानस्तेन श्रमेण कलिना विधूयमानस्तेन।
सहिरिपुमानस्तेनःस्वभाग्यदोषाःक्व समहिमानस्तेन॥

स्वगकुलमारसदाविस्रममभितापातुरोममार-सदावि। स्फुरिततमारसदाविस्तृतानगायत्वविपिनमारसदावि॥

शोकभरोदस्तेनश्रुतःसचनलाद्द्वेतिरोदस्तेन ।
इतिमकरोदस्तेन स्वयमित्यूचेभयं पुरोदस्तेन ॥
क्व भवान् ध्वंसत्वस्यत्वापदमित्याश्रयोनुध्वंसत्वस्य ।
तन्देध्वंसत्वस्य प्राप नलः सत्वरोम्ध्वंसत्वस्य ॥
अथपवनाशमयन्तं क्वापिदवाग्नौददर्शनाशमयन्तम् ।
स्वबलेनाशमयन्तं रुजमर्जिष्टत्वमपुनरनाशमयन्तम् ॥
सचधृतनागस्तेन स्वविषेणविस्फुलितोमनागस्तेन ।
सहितोनागस्तेन प्रोक्तस्त्वात्मास्तु वेदनागस्तेन ॥
स्यात्तरसाकल्यन्ते वपुरमुनात्तेन वाससाकल्यन्ते ।
येयन्नसाकल्यन्ते गुणोदयैर्दधतिभूतिसाकल्यन्ते ॥
अपिचविनामानेनश्वयणीयःसर्तुपर्णनामानेन ।
स्वांगेनामानेन स्वविपदीनहि नणां क्व नामानेन ॥
व्रजसुखमायाहीनश्रीरित्यन्तर्हितःश्रमायाहीनः ।
स्निग्धोमायाहीनःस्याज्जनतायाः क्वनोत्तमायाहीनः ॥
प्रीतिवशादनवनतःकृत्वातद्वसनमात्मसादनवनतः ।
वव्हूमांसादनवनतः सोऽस्मादृतुपर्णमाससादनवनतः ॥
अकृतमुदायन्तारन्तमनुतसोऽध्वनोयदायन्तारम् ।
ध्वनिसमुदायन्तारन्दधतोश्वहयाश्वतन्तदायन्तारम् ॥
अथ सहसादमयन्त्या सादमयन्त्यात्मशर्मनिद्रामुमुचे ।
जीवितसादमयन्त्यासादमयन्त्यागमकृतसचयदातस्या
सान ससादारामा सीतेव वासमास्तसादारामा ।
या प्रासादारामानुपत्य भर्त्रा रतिं रसादारामा ॥

तत्र पदेव्यालीनामथ विभ्रान्तं वने च देव्यालीनां ।
तरुष्टन्देव्यालीनान्ततिन्दधाने तथास्य देव्यालीनां ॥
वेगवलापासितया वेश्या भैमीयुता ललापासितया ।
नृपसकलापासितयाहत्वारीन्बान्धवान्किलापासितय
सकथंमानवनानान्यायविदाचरसि सेव्यमानवनानाम्।
धृतसोमानवनानान्दाराणान्त्यागमनुपमानवनानाम्
परकृतमेतत्त्वेन: स्मराभियन्न स्मृतोऽसि समेतत्त्वेन ।
दोषसमेतत्वेन प्रदूषये नात्र संभ्रमेतत्त्वेन ॥
हृदयौकायस्ते न स्थीयेत यथैव पावकायस्ते न ।
यावत्कायस्ते न त्यजेरत स्वहृदि चाधिकायस्ते न ॥
यस्य पदेशङ्कमितः स्वजनोयं प्राप्यजनपदे शङ्कमितः ।
अरिष्टन्देशङ्कमितस्मित सत्वमुपागतोऽसि देशङ्कमितः॥
यद्यश्यसानुकरोदः कुहरं योद्रेष्टुरञ्जसानुकरोदः ।
अद्रेः सानुकरोदः किमाप्रदर्शयितोममेतिसानुकरोद ॥
थयकलनामानन्ते त्वयञ्जनोददति चाङ्गनामानन्ते ।
हार्दे नामानन्ते जनमेनमशोककुरुसनामानन्ते ॥
उच्चशिरोदाराबालप्येति वने सुबन्धुरोदारा वा ।
इतिमकरोदारावारुच्चं मरुतलमथोसरोदारावा ॥
मृगकुलमारव्याधिप्रचुरं विभ्रद्वनं समारव्याधि ।
वीथ्या मारव्याधिष्ठितभुजगम्भीमजेयमारव्याधि ॥
सास्यवनासारासावेगमना भीमनन्दनासारासा ।
सुनयननासारासावजगरमग्रासि चामुनासारासा ॥

अथ वरोहास्यन्तं स्वामूं स्वदसूं स्वरिपुतरोहास्यन्तम्
समधिरुरोहान्तं न्यस्यतदास्येकरोत् खरोहास्यन्तम्॥
ताम्पुनरेकामयतः क्ष्मां किरातः स्मरातिरेकामयत।
कान्तारेकामयत स्त्रियं न कांचे द्रुमह्वरेकामयतः॥
हृतघनमह्यन्तेन वातासि मया ननु त्वमह्यन्तेन।
मानिनिमह्यन्तेनप्रसीदशरणागताः क्षमह्यन्तेन॥
सुमुखनिशापेतेनः स्मरदासानिति प्रोच्यवशापेतेन।
दत्ते शापेतेन स्थितयासास्वेन चलद्दशापेतेन॥
दग्धसरागाहितयादमयन्त्याविपिनभूःपरागाहितया।
उच्चतरागाहितया दृष्ट्या घोराच कन्दरागाहितया॥
पदवा पदवा पदवा पदवारयतोद्रिवनंविखलापचसा।
तरसान्तरसान्तरसान्तरसान्वयदुःखदृशीव्यसखेमरणम्
दृककोपपुरःसरमा सरमासरमा सरमा भवताननुसा
किमतेदयितादयतोदयतोदयतोदयतोस्तिममेहसुखम्
अयि राक्षसभक्षयमांक्षुधितो नवसा नवसा नवसा-
नवसाः। रुजमुज्झजनेवचक्षेकरुणान्तरदान्तरदा
न्तरदान्तरदाम्॥
करमाकरमाकरमाकरमाकलयव्यसनंममपाहिहरे।
दरतोदरतोदरतोदरतोविरुतैर्मरुतां सुकरत्वमपि॥
त्वदरिर्निषधेश सम्यङ्डिमनारमयारमयारमयारमयाः
व्यसनन्त्वमुपैमिकदानुसभोशमनाशमनाशमनाशमन।
यमनायमनायमनायमनागभिवीक्ष्यरतन्द्रवतीह्वपरः।

सरुषोनिषधक्षितिनाथ गलन्नवमानवमानवमानवमाः
नयमानयमानयमानयमावसएत्यनिवासममुष्मवता ।
भवनीयमघायमरीनुदयान्नयतानयतानयतानयता ॥
सनयासनयासनयासनयाह्यसुहृद्दयाविपदंस्वपदम् ।
हितदेहितदेहितदेहितदेत्यलपद्गङ्गधानरदेवसुता ॥
साविधराधावन्तं रतौघं क्वापिनिरपराधावन्तम् ।
सार्थं राधावन्तं प्रैक्षिष्टापच्च सुतनु राधावन्तम् ॥
व्याकुलयेवारितयाविधेर्गतिरनेनसिद्धयेवारितया ।
अपिचवयेवारितयायथाशफर्य्याजलोच्चयेवारितया ॥
प्रतिषिद्धान्यायस्य प्रापि सुवाहोस्य राजधान्यायस्य ।
वङ्गधनधान्यायस्य प्रभुर्दन्दानिबङ्गविधान्यायस्य ॥
सञ्छन्नामालासानन्दं राज्ञोभ्रताच नामालासा ।
शोकेनामालासावत्वसद्धतदेहयापनामालासा ॥
पदा पदापरिभ्रमन्नयेनयापदा पदा ।
वना वना वनाथवत्मजीवना वनाभवत् ॥

इति श्रीकालिदासकृते नलोदये सत्काव्ये
तृतीयोल्लासः ।

चतुर्थोल्लासः ।

अथतुङ्गोपायस्य श्रवणेन नलस्य सानगोपायस्य ।
वणगा गोपायस्य स्वमनोभीमश्चिरं जुगोपायस्य ॥
निशिचदिवाचार्य्यस्य हतस्यनलविचिन्तयेयवाचार्य्यस्य

त्वग्रमेवाचार्य्यस्य द्विजोत्तमैः शिष्यकैरिवाचार्य्यस्य ॥
अथनयनेत्रासादिप्रचुरापूः केनचिज्जनेत्रासादि ।
यत्नसुनेत्रासादिग्भ्रममेणदुःखङ्गतावनेत्रासादि ॥
सहृदीनायततेनस्वगृहञ्च मैमीययेसुनायततेन ।
स्वनयेनायततेनप्राप्तैस्त्वामेवास्वशोमनायततेन ॥
वसनांशस्यस्तेनक्वासिममायं विधिर्यशस्यस्तेन ।
छन्नविशस्यस्तेनस्वजनेनभ्रूतेनभर्वासिशस्यस्तेन ॥
सजनस्तेनागादिक्वामीतिजनेनतन्मतेनागादि ।
भर्तृक्षतेनागादिस्यदैनभुविवस्तु परिहृते नागादि ॥
कोप्यूचेतनयायाः पदमेत्यनृपस्य तेषु चेतनयायाः ।
भीर्भुञ्जेतनयायादर्त्तिस्त्वांदुःसहाचचेतनयाया ॥
निजधामेतं समयान्वतुपर्णं श्रावितोऽर्थमेतं समया ।
सचिवसमेतं समयागिरोत्तरं नाजनिष्टमेतं समया ॥
दीनानायतनस्योनानायतनच्चमेऽस्य सौत्येधिकृतः ।
नानायतनकरो लोनानायतनः पथ्यु वाचाथ रहः ॥
दीनायानायतयाविलासमेऽस्मेविहीनयानायतया ।
नखलुभियानायतयाक्रोधव्यन्भर्मनिस्वयानायतया ॥
कृतकर्मानेनत्वागतोऽस्मिवचसेतितस्यमानेनत्वा ।
वेदयमानेनत्वा विप्र च धनेषु दीयमानेनत्वा ॥
तत्रापर्णायततस्वनयाद्भैमो तपस्यपर्णायतत ।
तुलितसुपर्णायततस्तस्यागमनायसर्त्तुपर्णायततः ॥
साकृतसामान्येनश्रावितवत्यसुमनन्यसामान्येन ।

स्वं रहसामान्येन स्वयम्बरं स्मरतिनाङ्गसामान्येनः ॥
रहसि तदासन्नाहस्थितः स्म स नलं युतो मुदासन्नाह ।
श्रीस्तु मदासन्नाहस्फुटं प्रयामो व्रजेदितिव्यदासन्नाहः
सा वनितावध्वानः स्वगुणैः कर्षतिके हृतास्म बध्वान ।
समहस्तावद्ध्वानः स्वद्रुतियोजनशतं मितावध्वानः ॥
तत्वरयामायामः प्रणयैर्यद्दिमानितत्नियामायामः ।
नलजायामायामस्मृत्वेत्यूचे ऽङ्ग दुर्द्दियामायामः ॥
मां भजमानाम्त्वः स्यान्नूनमसौ तत्प्रणोद्यमानाम्वःस्वां ।
इतिमतिमानाम्बस्यान्यायमनार्घां स्यविकृतिमानाम्बस्वां ॥
अथ रथमारावन्तं शस्त्राणिनलः शुभाम्बमारावन्तं ।
स जगामारावन्तं नृपतिमारोप्य च गुरुतमारावन्तं ॥
स्वांसक्तावसनस्य क्षणदूरत्वेन सङ्गतावसनस्य ।
भूभर्त्तावसनस्य व्यस्मयत रयद्रुतेर्धुतावसनस्य ॥
फलगणनादक्षस्य व्यधिततदासोम्बनोदनादक्षस्य ।
तपसि च नादक्षस्य प्रहर्षणं हृदयबोधनादक्षस्य ॥
बलजितदेवार्य्याभ्यां विद्याविनिमयो युगपदेवार्य्याभ्यां
संमर्दैवार्य्याभ्यां व्यधायि संस्पृश्य सम्पदे वार्य्याभ्यां ॥
तदनुद्रुतमक्षमतः स्वोक्त्यास्वदहनेभिकृतमक्षमतः ।
कलिरुन्नतमक्षमतः स्फुटमेव गतोनलस्तुनतमक्षमत ॥
पतितमलसमेतस्या भैम्याकपिर्विद्विमानलसमेतस्याः ।
आर्त्यंनलसमेतस्यार्थितस्य शरणप्रदोनलसमेतःस्याः
कलिमितिनानामायं नमन्तममुञ्चन्महामनातामायं ।

कीर्तिधनानामायं सदधातिहरन्तिरिपुजनानामायं॥
अथनुन्नाम्बस्तेनप्राग्स्थितराजामहात्मनोम्बस्तेन।
मालनाम्बस्तेनस्यादितिहसताविरोधिनाम्बस्तेन॥
सोयमनेनायततामिष्ट इति नलःसमन्वनेनायततां।
वहति दिनेनायततांपुरीम्प्रियेणाश्रिताञ्जनेनायततां॥
कर्तुम्मानन्तेनश्च मद्दूतिनीलोभुवोऽयमानन्तेनः।
स्वन्धामानन्तेन प्रेम्णाभीमेन जितविमानन्तेन॥
सज्जनतामहितस्य व्यग्रेतरलोकहृचितामहितस्य।
सद्विषतामहितस्य इतं पुरस्येच्चणात्ततामहितस्य॥
प्रथिततमायामायां शुचिरथवसतावनुत्तमायामायां।
चारुतमायामायान्नलःस्मरन्वासमसुसमायामायां॥
तं स्वनयानन्तरसान्निध्यगतमवेत्यनुन्नयानन्तरसा।
अभ्युदयानन्तरसावधितमुदानैषधप्रियानन्तरसा॥
तन्नुन्नालीकेन स्वीयतद्दूत्यव सुमुखनालीकेन।
किंहीनालीकेनस्वकमित्राक्तर्त्तारिपुजनालीकेन॥
तंसाम्नामानयतः परीच्च्य बहुधागुणाभिरामानयतः।
स्वजनगिरामानयतःस्ववयस्यावसतिमपिपरामानयत
तरसैवासावासस्वांविक्षतिमहेबहन्सुवासावासः।
स्थिरभावासावासद्विरधस्वारंस्तनृपतिवासावासः॥
नृपधामनिशान्तेनव्यतीत्य भैमीसमागमनिशान्तेन।
द्विषतामनिशान्तेन श्वशुरोद्दिष्टःस्थितोत्तमनिशान्तेन॥
धृतजडिमानेहासीद्दवपर्णापिप्रहश्यमानेहासी।

आत्मसमानेहासीदभिपूज्यैनं नलोरिमानेहासी ॥
सामुसमासामासस्वयमत्र पुरे नलोयमासामास ।
स्त्रीणामासामासश्च ममसुनानार्थि सुमुखमासामासः ॥
अयमहदाराजितया स्वपुरञ्चस्वानलस्तदाराजितया ।
मासिगदाराजितया पुष्करमभ्यधादुदाराजितया ॥
मयिगहनामायासि त्वया मनोनात्ममानिनामायासि ।
धनुरवनामायासि द्यूतायालं क्वचेततमायासि ॥
इत्युक्तोदैवनतःसोऽर्थत्रभवत्पुष्करःप्रमादैवनतः ।
येनसर्वविभिदेवनतःपुरावनेश्रममपिप्रपेदेवनतः ॥
सचराजायततेनद्यूतेऽसुपर्णेजितोव्यजायततेन ।
निर्व्याजायततेनत्यक्त्वागमस्सुगतरजायततेन ॥
अयिभवनैलायस्वस्वभुवं पुष्करमुदञ्चनेलायस्व ।
युगवलनेलायस्वस्नेहायपुरेव विमलनेलायस्वः ॥
हरिपवनयमानस्यःस्ववलादितितुलयतोनुनयमानस्य ।
स्नेहानयमानस्य प्रणतिमधात्पुष्करःसुनयमानस्य ॥
अरिसेनानाशस्याश्रितवत्सलतेऽस्तु चेतनानाशस्या ।
पूरितनानाशस्यास्तोकयशोभिः कदापिनानाशःस्याः ॥
इतिसननामनलस्यप्रणतोंघ्रीफुल्लवक्त्रनामनलस्य ।
अहितानामनलस्य प्रययौ सार्द्धं तेननामनलस्य ॥
मुदममुनामुक्तेन प्राप्य सुराज्यं महात्मनामुक्तेन ।
धृतनानामुक्तेन राज्यञ्चिरमाशासिविघट्टनामुक्तेन ॥

अरिसंहतिरथ्य वनेषु शुचाम्पदमापदमापदमापदमा
सुखदञ्च यथैव जनायहरिं यतमायतमायतमायतमा
नलेन पुर्य्यता यता यता यता पुरेवसा।
सदायमुन्महा महा महा महा स्तसम्पदम्॥

इति श्रीकालिदासकृते नलोदये सत्काव्ये
चतुर्थोल्लासः समाप्तः।

घटकर्पर।

निचितं खमुपेत्य नीरदैः।
प्रियहीना हृदयावनीरदैः॥
सलिलैर्निहितं रजः क्षितौ।
रविचन्द्रावपि नोपलक्षितौ॥१॥
हंसा नदन्मेघभयाद् द्रवन्ति।
निशामुखान्यद्यनचन्द्रवन्ति॥
नवाम्बुमत्ताः शिखिनो नदन्ति।
मेघागमे कुन्दसमानदन्ति॥२॥
मेघावृतं निशि न भाति नभो वितारम्।
निद्राभ्युपैति च हरिं सुखसेवितारम्॥
सेन्द्रायुधश्च जलदोधरसन्निभानाम्।
संरम्भमावहति भूधरसन्निभानाम्॥३॥

सतडिज्जलदार्पितं नगेषु।
स्वनदम्भोधरभीतपन्नगेषु॥
परिधीररवं जलं दरीषु।
प्रपतत्यद्भुतरूपसुन्दरीषु॥४॥
क्षिप्रं प्रसादयति संप्रति कोपितानि।
कान्तामुखानि रतिविग्रहकोपितानि॥
उत्कण्ठयन्ति पथिकान् जलदाः स्वनन्तः।
शोकः समुद्भवति तद्वनितास्वनन्तः॥५॥
छादिते दिनकरस्य भावने।
खाज्जले पतति शोकभावने॥
मन्मथे च हृदि हन्तुमुद्यते।
प्रोषितप्रमदयेदमुद्यते॥६॥
सर्वकालमवलंघ्य तोयदा।
आगता स्थ दयितो गतो यदा॥
निर्घृणेन परदेशसेविना।
मारयिष्यथ हतेन मां विना॥७॥
ब्रूत तं पथिकपांशुलं घनाः।
यूयमेव पथि शीघ्रलंघनाः॥
अन्यदेशरतिरद्य मुच्यताम्।
साथ वा तव वधूः किमुच्यताम्॥८॥
हंसपंक्तिरपि नाथ संप्रति॥
प्रस्थिता वियति मानसं प्रति॥

चातकोऽपि तृषितोऽम्बु याचते।
दुःखिता पथिक सा प्रिया च ते ॥९॥
नीलशष्पमभिभाति कोमलम्।
वारि विन्दति च चातकोऽमलम् ॥
अम्बुदैः शिखिगणो विनाद्यते।
का रतिर्दयितया विनाद्य ते ॥१०॥
मेघशब्दमुदिताः कलापिनः।
प्रोषिताहृदयशोककलापिनः ॥
तोयदागमकृशापि साद्य ते।
दुर्धरेण मदनेन साद्यते ॥११॥
किं कृपापि तव नास्ति कान्तया।
पाण्डुगण्डपतितालकान्तया ॥
शोकसागरजलेऽद्य पातिताम्।
त्वद्गुणस्मरणमेव पाति ताम् ॥१२॥
कुसुमितकुटजेषु काननेषु।
प्रियरहितेषु समुत्सुकाननेषु ॥
वहति च कलुषे जले नदीनाम्।
किमिति च मां समवेक्षसे न दीनाम् ॥१३॥
मार्गेषु मेघसलिलेन विनाशितेषु।
कामे धनुः स्पृशति तेन विनाशितेषु ॥
गम्भीरमेघरसितव्यथिता कदाहम्।
जह्यां सखि प्रियवियोगजशोकदाहम् ॥१४॥

सुसुगन्धतया वनेजितानाम् ।
स्वनदम्भोधरवायुवीजितानाम् ॥
मदनस्य कृते निकेतकानाम् ।
प्रतिभान्त्यद्य वनानि केतकानाम् ॥१५॥
तत् साधु यत् त्वां सुतरं ससर्ज ।
प्रजापतिः कामनिवास सर्ज ॥
त्वं मञ्जरीभिः प्रवरो वनानाम् ।
नेत्रोत्सवश्चासि सयौवनानाम् ॥१६॥
नवकदम्ब शिरोवनतास्मि ते ।
वसति यन्मदनः कुसुमस्मिते ॥
कुटज किं कुसुमैरुपहस्यते ।
निपतितास्मि सुदुःप्रसहस्य ते ॥१७॥
तरुवर विनतास्मि ते सदाहम् ।
हृदयं मे प्रकरोषि किं सदाहम् ॥
तव कुसुमनिरीक्षणे पदेहम् ।
विसृजेयं सहसैव नीपदेहम् ॥१८॥
कुसुमैरुपशोभितां सितैर् ।
घनमुक्ताम्बुलवप्रकाशितैः ॥
मधुनः समवेक्ष्य कालताम् ।
भ्रमरश्चुम्बति यूथिकालताम् ॥१९॥
तासामृतुः सफल एव हि या दिनेषु ।
सेन्द्रायुधाम्बुधरगर्जितदुर्दिनेषु ॥

रत्युत्सवं प्रियतमैः सह मानयन्ति।
मेघागमे प्रियसखीश्च समानयन्ति ॥२०॥
एतन्निशम्य विरहानलपीडितायास्।
तस्या वचः खलु दयालुरपीडितायाः॥
खं स्वारवेण कथितं जलदैरमोघैः।
प्रत्याययौ स गृहमनदिनैरमोघैः॥२१॥
आलम्ब्य चाम्बु तृषितः करकोषपेयम्।
भावानुरक्तवनितासुरतैः शपेयम्॥
जीयेय येन कविना यमकैः परेण।
तस्मै वहेयमुदकं घटकर्परेण ॥२२॥

इति श्रीघटकर्परकविकृतं यमककाव्यं
समाप्तम्॥

अमरुशतकम्।

ज्याकृष्टिबद्धखटकामुखपाणिपृष्ठ
प्रेङ्खन्नखांशुचयसम्वलितोऽम्बिकायाः।
त्वां पातु मञ्जरितपल्लवकर्णपूर
लोभभ्रमद्भ्रमरविभ्रमभृत्कटाक्षः॥१॥
चिप्तो हस्तावलग्नः प्रसभमभिहतोऽप्याददानोंशुकान्तं
गृह्णन् केशेष्वपास्तश्चरणनिपतितो नेक्षितः संभ्रमेण।

आलिङ्गन्योऽवधूतस्त्रिपुरयुवतिभिःसाश्रुनेत्रोत्पलाभिः
कामीवार्द्रापराधःसदहतुदुरितं शाम्भवोवःशराग्निः॥२
आलोलामलकावलीं विलुलितां विभ्रच्चलत्कुण्डलं
किञ्चिन्मृष्टविशेषकं तनुतरैः स्वेदाम्भसः शीकरैः ।
तन्व्या यत् सुरतान्ततान्तनयनं वक्त्रं रतिव्यत्यये
तत् त्वां पातुचिराह किं हरिहरब्रह्मादिभिर्दैवतैः॥३
अलसवलितैः प्रेमार्द्रार्द्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः
क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलै र्निमेषपराङ्मुखैः ।
हृदयनिहितं भावाकूतं वमद्भिरिवेक्षणैः
कथय सुकृती कोऽयं मुग्धे त्वयाद्य विलोक्यते ॥४॥
दत्तोऽस्याः प्रणयस्त्वयैव भवता चेयं चिरं लालिता
दैवादद्य किलत्वमेव कृतवानस्या नवं विप्रियम् ।
मन्युर्दुःसहएष यात्युपशमं नो शान्तवादैः स्फुटं
हे निस्त्रिंश विमुक्तकण्ठकरुणं तावत् सखीरोदितु॥५॥
लिखन्नास्ते भूमिं वहिरवनतः प्राणदयितो
निराहाराः सख्यः सततरुदितोच्छूननयनाः ।
परित्यक्तं सर्वं हसितपठितं पञ्जरशुकैस्
तवावस्था चेयं विसृज कठिने मानमधुना ॥६॥
नार्यस्तन्वि हठाद्धरन्ति रमणं तिष्ठन्ति नो वारितास्
तत् किं ताम्यसि किञ्चरोदिषिमुधातासां प्रियंमाकृथा
कान्तः केलिरुचिर्युवा सहृदयस्तादृक् पतिः कातरे
किन्नो वर्करकर्करैः प्रियशतैराक्रम्य विक्रीयते॥ ७॥

कोपात् कोमललोलबाहुलतिकापाशेन बद्ध्वा दृढं
नीत्वा केलिनिकेतनं दयितया सायं सखीनां पुरः ।
भूयोऽप्येवमिति स्खलन् मृदुगिरा संसूच्य दुश्चेष्टितं
धन्यो हन्यत एव निह्नुतिपरः प्रेयान् रुदत्याहसन् ॥ ८

प्रहरविरतौ मध्ये वाह्नस्ततोऽपि परेऽथवा
किमुत सकले जाते वाह्नि प्रिय त्वमेष्यसि ।
इति दिनशतप्राप्यं देशं प्रियस्य यियासतो
हरति गमनं बालालापैः सवाष्पगलज्जलैः ॥ ९ ॥

याताः किन्न मिलन्ति सुन्दरि पुनश्चिन्तात्वया मत्कृते
नो कार्या नितरां कृशासि कथयत्येवं सवाष्पे मयि ।
लज्जामन्थरतारकेण निपतद्धाराश्रुणा चक्षुषा
दृष्ट्वा मां हसितेन भाविमरणोत्साहस्तया सूचितः ॥ १०

धीरं वारिधरस्य वारिकिरतः श्रुत्वा निशीथे ध्वनिं
दीर्घोच्छ्वाससमुदश्रुणा विरहिणीं बालां चिरं ध्यायता
अध्वन्येन विमुक्तकण्ठमखिलां रात्रिं तथा क्रन्दितं
ग्रामीणैर्व्रजतो जनस्य वसतिर्ग्रामे निषिद्धा यथा ॥ ११

कथमपि सखि क्रीडाकोपाद् व्रजेति मयोदिते
कठिनहृदयस्त्यक्त्वा शय्यां बलाद्गत एव सः ।
इति सरभसं ध्वस्तप्रेम्णि व्यपेतघृणे जने
पुनरपि हतव्रीडं चेतः प्रयाति करोमि किम् ॥ १२ ॥

दम्पत्योर्निशि जल्पतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वचस्
तत् प्रातर्गुरुसन्निधौ निगदतस्तस्योपहारं वधूः ।

कर्णालङ्कृतिपद्मरागशकलं विन्यस्य चञ्चूपुटे
क्रीडार्थं प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम्॥१३

अज्ञानेन पराङ्मुखीं परिभवादाश्लिष्य मां दुःखितां
किं लब्धं चटुल त्वयेह नयता सौभाग्यमेतां दशाम्।
पश्यैतद्दयिता कुचव्यतिकरोन्मृष्टाङ्गरागारुणं
वक्षस्ते मलतैलपङ्कशबलैर्वेणीपदैरङ्कितम्॥१४॥

एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाद्दूरतस्
ताम्बूलानयनच्छलेन रभसाश्लेषोऽपि संविघ्नितः।
आलापोऽपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्यान्तिके
कान्तं प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः॥१५

दृष्ट्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादराद्
एकस्या नयने पिधाय विहितक्रीडानुबन्धच्छलः।
ईषद्वक्रिमकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसाम्
अन्तर्हासलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति॥१६॥

चरणपतनप्रत्याख्यानात् प्रसादपराङ्मुखे
निभृतकितवाचारेत्युक्त्वा रुषा परुषीकृते।
व्रजति रमणे निःश्वस्योच्चैः स्तनस्थितहस्तया
नयनसलिलच्छन्नाद् दृष्टिः सखीषु निवेशिता॥१७॥

काञ्च्या गाढतरावरुद्धवसनप्रान्ता किमर्थं पुनर्
मुग्धाक्षी स्वपितीति तत्परिजनं स्वैरं प्रिये पृच्छति।
मातः सुप्तमपीह वारयति मामित्याहितक्रोधया
पर्यस्य स्वपितिच्छलेन शयने दत्तोऽवकाशस्तया॥१८॥

एकस्मिन् शयने पराङ्मुखतया वीतोत्तरं ताम्यतोर्
अन्योन्यस्य हृदि स्थितेप्यनुनये संरक्षतो गौरवम् ।
दम्पत्योः शनकैरपाङ्गवलनान् मिश्रीभवच्चक्षुषोर्
भग्नो मानकलिः सहासरभसं व्यासक्तकण्ठग्रहम्॥१९

पश्यामो मयि किं प्रपद्यत इति स्थैर्यं मयालम्बितं
किं मामालपतीत्ययं खलु शठः कोपस्तयाप्याश्रितः ।
इत्यन्योन्यविलक्षदृष्टिचतुरे तस्मिन्नवस्थान्तरे
सव्याजं हसितं मया धृतिहरो वाष्पस्तु मुक्तस्तया॥२०॥

परिम्लाने माने मुखशशिनि तस्याः करधृते
मयि क्षीणोपाये प्रणिपतनमात्रैकशरणे ।
तया पक्ष्मप्रान्तव्रजपुटनिरुद्धेन सहसा
प्रसादो वाष्पेन स्तनतटविशीर्णेन कथितः ॥२१॥

तस्याः सान्द्रविलेपनस्तनतटप्रश्लेषमुद्राङ्कितं
किं वक्षश्चरणानतिव्यतिकरव्याजेन गोपाय्यते ॥
इत्युक्ते क्व तदित्युदीर्य सहसा तत् संप्रमार्ष्टुं मया
साश्लिष्टा रभसेन तत्सुखवशात् तन्व्यापि तद्विस्मृतम्

त्वं मुग्धाक्षि विनैव कञ्चुलिकया धत्से मनोहारिणीं
लक्ष्मीमित्यभिधायिनि प्रियतमे तद्वीटिकां संस्पृशि ।
शय्योपान्तनिविष्टसस्मितसखीनेत्रोत्सवानन्दितो
निर्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमाली जनः ॥२३॥

भ्रूभङ्गे रचितेपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्वीक्षते
कार्कश्यं गमितेपि चेतसि तनूरोमाञ्चमालम्बते ।

कण्ठायामपि वाचि संस्मृतमिदं दग्धाननं जायते
दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन्जने॥ २४॥

कान्ते कत्यपि वासराणि गमय त्वं मीलयित्वा दृशौ
स्वस्ति स्वस्ति निमीलयामि नयने यावन्न शून्यादिशः।
आयाता वयमागमिष्यति सुहृद्वर्गस्य भाग्योदयैः
सन्देशो वद कस्तवाभिलषितस्तीर्थेषु तोयाञ्जलिः॥ २५॥

सा पत्युः प्रथमापराधसमये सख्योपदेशं विना
नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावक्रोक्तिसंसूचनम् ।
स्वच्छैरच्छकपोलमूलगलितैः पर्य्यस्तनेत्रोत्पला
बाला केवलमेव रोदिति लुठल्लोलालकैरश्रुभिः॥ २६॥

भवतु विदितं भव्यालापैरलं खलु गम्यतां
तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः ।
तव यदि तथा भूतं प्रेमप्रपन्नमिमां दशां
प्रकृतितरले का नः पीडा गते हतजीविते ॥ २७॥

उरसि निहितस्तारो हारः कृता जघने घने
कलकलवती काञ्ची पादौ क्वणन्मणिनूपुरौ ।
प्रियमभिसरसि मुग्धे त्वं समाहतडिण्डिमा
यदि किमधिकत्रासोत्कम्पं दिशः समुदीक्षसे ॥ २८॥

प्रातः प्रातरुपागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषोर्
मन्दायां मयि गौरवव्यपगमादुत्पादितं लाघवम् ।
किं मुग्धे न मया कृतं रमणधीर्मुक्ता त्वया गम्यतां
दुःखं तिष्ठसि यच्च पथ्यमधुना कर्तास्मि तत

सा बाला वयमप्रगल्भमनसः सा स्त्री वयं कातराः
सा पीनोन्नतिमत् पयोधरयुगं धत्ते सखेदा वयम् ।
साक्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं
दोषैरन्यजनाश्रितैरपटवो जाताः स्म इत्यद्भुतम् ॥ ३० ॥

प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैरस्रैरजस्रं गतं
धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरः ।
यातुं निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता
गन्तव्ये सति जीवितप्रियसुहृत्सार्थः किमुत्यज्यते ॥ ३१

सन्दष्टाधरपल्लवा सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती
मामामुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्त्तितभ्रूलता ।
शीत्काराञ्चितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी
प्राप्तं तैरमृतं सुधैव मथितो मूढैःसुरैः सागरः ॥ ३२ ॥

सुप्तोयं सखि सुप्यतामिति गताः सख्यस्ततोऽनन्तरं
प्रेमावासितया मया सरलया न्यस्तं मुखं तन्मुखे ।
ज्ञातेऽलीकनिमीलने नयनयो धूर्त्तस्य रोमाञ्चतो
लज्जासीन्मम तेन साप्यपहृता तत्कालयोग्यैःक्रमैः ॥ ३३

कोपो यत्र भ्रुकुटिरचना निग्रहो यत्र मौनं
यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो यत्र दृष्टिः प्रसादः ।
तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैषमं पश्य जातं
त्वं पादान्ते लुठसि नहि मे मन्युमोक्षःखलायाः ॥ ३४ ॥

सुतनु जहिहि कोपं पश्य पादानतं मां
न खलु तव कदाचित् कोप एवम्विधोऽभत् ।

इति निगदति नाथे तिर्य्यगामीलिताक्ष्या
नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित् ॥३५॥

गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्भिन्नरोमोद्गमा
सान्द्रस्नेहरसातिरेकविगलत् श्रीमन्नितम्बाम्बरा ।
मामामानद मातिमामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी
सुप्ता किन्नु मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु
[किम् ॥३६॥

पटालग्ने पत्यौ नमयति मुखं जातविनया
हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि निभृतम् ।
न शक्नोत्याख्यातुं स्मितमुखसखीदत्तनयना
ह्रिया ताम्यत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधूः ॥३७॥

गते प्रेमाबन्धे प्रणयबहुमाने विगलिते
निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छति पुरः ।
तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च दिवसान्
न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥३८॥

चिरविरहिणोरुत्कण्ठार्तिश्लथीकृतगात्रयोर्
नवमिव जगज्जातं भूयश्चिरादभिनन्दतोः ।
कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरूढयोः
प्रसरति कथा बह्वी यूनोर्यथा न तथा रतिः ॥३९॥

दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्ट्यैव नेन्दीवरैः
पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः
दत्तः स्वेदमुचा पयोधरयुगे नार्घ्यो न कुम्भाम्भसा
स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥४०॥

कान्ते सागसि शायिते प्रियसखीवेषं विधायागते
भ्रान्त्यालिङ्ग्य मया रहस्यमुदितं तत्सङ्गमाकाङ्क्षया ।
मुग्धे दुष्करमेतदित्यतितरामुक्त्वा सहासं बलाद्
आलिङ्ग्य छलितास्मि तेन कितवेनाद्य प्रदोषागमे ॥४१

आशङ्क्य प्रणतिं पटान्तपिहितौ पादौ करोत्यादरात्
व्याजेनागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्वीक्षते ।
मय्यालापवति प्रतीपवचनं सख्या सहाभाषते
तस्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रणयिता मानोऽपि रम्योदयः ॥४२

सा यावन्ति पदान्यलीकवचनैरालीजनैः शिक्षिता
तावन्त्येव कृतागसो द्रुततरं व्याहृत्य पत्युः पुरः ।
प्रारब्धा पुरतो यथा मनसिजस्याज्ञा तथा वर्त्तितुं
प्रेम्णो मौग्ध्यविभूषणस्य सहजः कोऽप्येष कान्तः क्रमः ॥

दूरादुत्सुकमागते विवलितं सम्भाषिणि स्फारितं
संश्लिष्यत्यरुणं गृहीतवसने किञ्चिन्नतभ्रूलतम् ।
मानिन्याश्चरणानतिव्यतिकरे वाष्पाम्बुपूर्णेक्षणं
चक्षुर्जातमहो प्रपञ्चचतुरं जातागसि प्रेयसि ॥४४॥

अङ्गानामतितानवं कथमिदं कम्पश्च कस्मात् कुतो
मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे पृच्छति ।
तन्व्या सर्वमिदं स्वभावजमिति व्याहृत्य पक्ष्मान्तर
व्यापी वाष्पभरस्तया चलितया निःश्वस्य मुक्तोऽन्यतः ॥

पुरस्तन्व्या गोत्रस्खलनचकितोऽहं नतमुखः
प्रवृत्तो वलक्ष्यात् किमपि लिखितुं दैवहतकः ।

स्फुटो रेखान्यासः कथमपि स तादृक् परिणतो
गता येन व्यक्तं पुनरवयवैः सैव तरुणी ॥४६॥

कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्तिं व्यलीककथाश्रितां
पिशुनवचनैर्दुःखं नेतुं न युक्तमिमं जनम् ।
किमिदमथवा सत्यं मुग्धे तया विनिश्चितं
यदभिरुचितं तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥४७॥

मन्दं मुद्रितपांशवः परिपतज्झङ्कारझंझामरुद्
वेगध्वस्तकुटीरकान्तरगतच्छिद्रेषु लब्धान्तराः ।
कर्मव्यग्रकुटुम्बिनीकुचतटस्वेदच्छिदः प्रावृषः
प्रारम्भे निपतन्ति कन्दलदलोल्लासाः पयोबिन्दवः ॥

पीतस्तुषारकिरणो मधुनैव सार्द्धम्
अन्तः प्रविश्य चषके प्रतिबिम्बवर्त्ती ।
मानान्धकारमपि मानवतीजनस्य
नूनं बिभेद यदसौ प्रससाद सद्यः ॥४८॥

नभसि जलदलक्ष्मीं संभृतां वीक्ष्य दृष्ट्या
प्रसरसि यदि कान्तेत्यर्द्धमुक्त्वा कथञ्चित् ।
मम पटमवलम्ब्य प्रोल्लिखन्ती धरित्रीं
तदनुकृतवती सा यत्र वाचो निवृत्ताः ॥५०॥

इयमसौ तरलायतलोचना
गुरुसमुन्नतपीनपयोधरा ।
पृथुनितम्बभरालसगामिनी
प्रियतमा मम जीवितहारिणी ॥५१॥

सालक्तकेन नवपल्लवकोमलेन
पादेन नूपुरवता मदनालसेन ।
यस्ताड्यते दयितया प्रणयापराधात्
सोऽङ्गीकृतो भगवता मकरध्वजेन ॥५२॥
बालेनाथ विमुञ्च मानिनि रुषं रोषान्मया किं कृतं
खेदोऽस्मासु न मेऽपराध्यति भवान् सर्वेऽपराधा मयि ।
तत् किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते
नन्वेतन् मम का तवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते॥
नीत्वोच्चैर्विक्षिपन्तः कृततुहिनकणासारसङ्गान्परागान्
कौन्दानानन्दिताली नतितरसुरभीन्भूरिशो दिङ्मुखेषु
एते ते कुङ्कुमाक्तस्तनकलसभरास्फालनादुच्छलन्तः
पीत्वा शीत्कारिवक्त्रं शिशुहरिणदृशां हैमना वान्ति वाताः
श्रुत्वा तन्व्या निशीथे नवघनरसितं विश्लथाङ्गं पतित्वा
शय्यायां भूमिपृष्ठे करतलधृतया दुःखितालीजनेन ।
सोत्कण्ठं मुक्तकण्ठं कठिनकुचतटाघातशीर्णाश्रुबिन्दु
श्रुत्वा प्रियस्य स्खलितमृदुवचो रुद्यते पान्थवध्वा॥५॥
स्मृत्वा प्रियस्य स्खलितमृदुवचो ...
श्लिष्टः कण्ठे किमिति न मया मूढया प्राणनाथ-
श्चुम्बत्यस्मिन् वदनविधुतिः किं कृता किन्न दृष्टः ।
नोक्तः कस्मादिति नववधूचेष्टितं चिन्तयन्ती
पश्चात्तापं वहति तरुणी प्रेम्णि जाते रसज्ञा ॥५६॥
पश्चात्तापं वहति तरुणी प्रेमणि जाते रसज्ञा ॥५६॥
...
श्रुत्वा नामापि यस्य स्फुटघनपुलकं जायतेऽङ्गं समन्तात्

दृष्ट्वा यस्याननेन्दुं भवति वपुरिदं चन्द्रकान्तानुकारि।
तस्मिन्नागत्य कण्ठग्रहणसरभसस्थायिनि प्राणनाथे
भग्नामानस्य चिन्ताभवतिममपुनर्वज्रमय्याः कदानु॥५७॥

रामाणां रमणीयवक्त्रशशिनः स्वेदोदबिंदुप्लुते
व्यालोलालकवल्लरीं प्रचलयन्धुन्वन् नितम्बाम्बरम् ।
प्रातर्वाति मधौ प्रकामविकसद्राजीवराजीरजो
जालामोदमनोहरो रतिरसग्लानिं हरन्मारुतः॥५८

अङ्गं चन्दनपाण्डुपल्लवमृदुस्ताम्बूलताम्राधरो
धारायन्त्रजलाभिषेककलुषे धौताञ्जने लोचने।
अन्तःपुष्पसुगन्धिराद्रकवरी सर्वाङ्गलग्नाम्बरं
रामाणां रमणीयतां विदधति ग्रीष्मापराह्णागमे॥५९

वरमसौदिवसोनपुनर्निशा ननुनिशैव वरंनपुनर्दिवा।
उभयमेतदुपैत्वथवा क्षयं प्रियजनेन न यत्र समागमः

लोलैर्लोचनवारिभिः सशपथैः पादप्रणामैः प्रिय
रन्यास्ता विनिवारयन्ति कृपणाः प्राणेश्वरं प्रस्थितम्।
पुण्याहं व्रजमङ्गलं सुदिवसं प्रातः प्रयातस्य ते
यत्स्नेहोचितमीहितं प्रियतम त्वं निर्गतः श्रोष्यसि॥६१

लग्ना नांशुकपल्लवे भुजलता न द्वारदेशोर्पिता
नो वा पादतले तया निपतितं तिष्ठेति नोक्तं वचः ।
काले केवलमम्बुदातिमलिने गन्तुं प्रवृत्तः शठः
तन्व्या बाष्पजलौघकल्पितनदीपूरेण बद्धः प्रियः॥६२॥

न जाने संमुखायाते प्रियाणि वदति प्रिये ।
सर्वाण्यङ्गानि मे यान्ति श्रोत्रतां किमु नेत्रताम् ॥ ६३ ॥

विरहविषमः कामो वामस्तनुं कुरुते तनुं
दिवसगणनादक्षश्चासौ व्यपेतघृणो यमः ।
त्वमपि वशगो मानव्याधेर्विचिन्तय नाथ हे
किसलयमृदुर्जीवेदेवं कथं प्रमदाजनः ॥ ६४ ॥

पादासक्ते सुचिरमिह ते वामता कैव कान्ते
सन्मार्गस्थे प्रणयिनि जने कोपने कोऽपराधः ।
इत्थं तस्याः परिजनकथा कोपवेगोपशान्तौ
वाष्पोद्भेदैस्तदनु सहसा न स्थितं न प्रयातम् ॥ ६५ ॥

पुराभूदस्माकं नियतमविभिन्ना तनुरियं
ततो नु त्वं प्रेयान् वयमपि हताशाः प्रियतमाः ।
इदानीं नाथस्त्वं वयमपि कलत्रं किमपरं
मयाप्तं प्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदम् ॥ ६६ ॥

मुग्धे मुग्धतयैव नेतुमखिलः कालः किमारभ्यते
मानं धत्स्व धृतिं बधान ऋजुतां दूरे कुरु प्रेयसि
सख्यैवं प्रतिबोधिता प्रतिवचस्तामाह भीतानना
नीचैः शंस हृदि स्थितो ननु स मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति ॥

पीतो यतः प्रभृति कामपिपासितेन
तस्या मयाधररसः प्रचुरः प्रियायाः ।
तृष्णा ततः प्रभृति मे द्विगुणत्वमेति
लावण्यमस्ति बहु तत्र किमत्र चित्रम् ॥ ६८ ॥

क्व प्रस्थितासि करभोरु घने निशीथे
प्राणाधिको वसति यत्र जनः प्रियो मे
एकाकिनी वद कथं न बिभेषि बाले
नन्वस्ति पुङ्खितशरो मदनः सहायः ॥५९॥
लीलातामरसाहतोऽन्यवनितानिःशङ्कदष्टाधरः
कश्चित् केशरदूषिते क्षणइव व्यामिल्य नेत्रे स्थितः ।
मुग्धा कुड्मलिताननेन दधती वायुं स्थिता तस्य सा
भ्रान्त्या धूर्त्ततया च वेपथुमती तेनानिशं चुम्बिता ॥७०
स्फुटतु हृदयं कामः करोतु तनुं तनुं
न सखि चटुलप्रेम्णा कार्य्यं पुनर्दयितेन मे ।
इति सरभसं मानोद्रेकादुदीर्य्य वचस्तया
रमणपदवी शारङ्गाक्ष्या ससंभ्रममुदीक्षिता ॥७१॥
पश्याश्लेषविशीर्णचन्दनरजःपुञ्जप्रकर्षादियं
शय्या सम्प्रति कोमलाङ्गि कठिनेत्यारोप्य मां वक्षसि ।
गाढौष्ठग्रहपीडनाकुलतया पादाग्रसन्दंशके
नाकृष्याम्बरमात्मनो यदुचितं धूर्त्तेन तत्प्रस्तुतम् ॥७२॥
कथमपि प्रत्यावृत्ते प्रिये स्खलितोत्तरे
विरहकृशया कृत्वा व्याजं प्रकल्पितमश्रुतम् ।
असहनसखीश्रोत्रप्राप्तिप्रमादससंभ्रम
प्रचलितदृशा शून्ये गेहे समुच्छ्वसितं पुनः ॥७३॥
आदृष्टिप्रसरं प्रियस्य पदवीमुद्वीक्ष्य निर्विण्णया
विच्छिन्नेषु पथिष्वहःपरिणतौ ध्वान्ते समुन्मीलति ।

दत्त्वैकं सशुचा गृहं प्रतिपदं पान्थस्त्रियास्मिन् क्षणे
सोऽभूदागत इत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्वीक्षितः ॥ ७४ ॥
आयाते दयिते मनोरथशतैर्नीत्वा कथञ्चिद्दिनं
वैदग्ध्याऽपगमाज्जडे परिजने दीर्घां कथां कुर्वति ।
दष्टास्मीत्यभिधाय सत्वरतरं व्याधूय चीनांशुकं
तन्व्यङ्ग्या रतिकातरेण मनसा नीतः प्रदीपः शमम् ॥
अनालोच्य प्रेम्णः परिणतिमनादृत्य सुहृदस्
त्वया मुग्धे मानः किमिति सरले प्रेयसि कृतः ।
समाकृष्टा ह्येते प्रलयदहनोद्भासुरशिखाः
स्वहस्तेनाङ्गारास्तदलमधुनारण्यरुदितैः ॥ ७६ ॥
शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किञ्चिच्छनैर्
निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम् ।
विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं
लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता ॥
जातानोत्कलिकास्तनौ न लुलितौ गात्रं न रोमाञ्चितं
वक्त्रं स्वेदकणाञ्चितं न सहसा यावत् शठेनामुना ।
दृष्टेनैव मनोहृतं धृतिमुषा प्राणेश्वरेणाद्य मे
तत्केनापि निरूप्य माननिपुणोमानः समाधीयताम् ॥
दृष्टः कातरनेत्रया चिरतरं बद्ध्वाञ्जलिं याचितः
पश्चादंशुकपल्लवेन विधृतो निर्व्याजमालिङ्गितः ।
इत्याक्षिप्य यदा समस्तमघृणो गन्तुं प्रवृत्तः शठः
पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततो वल्लभः ॥ ७८ ॥

अङ्गुल्यग्रनखेन बाष्पसलिलं विक्षिप्य विक्षिप्य किं
तूष्णीं रोदिषि कोपने बहुतरं फूत्कृत्य रोदिष्यसि ।
यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानेऽतिभूमिं गते
निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति ॥ ८० ॥

तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विनमितं दृष्टिः कृता पादयोः
तस्यालापकुतूहलाकुलतरे श्रोत्रे निरुद्धे मया ।
पाणिभ्याञ्च तिरस्कृतः सपुलकः स्वेदोद्गमो गण्डयोः
सख्यः किं करवाणि यान्ति शतधा यत्कञ्चुके सन्धयः ॥

दृष्टो दूरादेव स्मितमधुरमभ्युद्गमविधिः
शिरस्याज्ञा न्यस्ता प्रतिवचनमुच्चैः प्रणमितम् ।
न दृष्टेः शैथिल्यं मिलन इति चेतो दहति मे
निगूढान्तःकोपात् कठिनहृदये संवृतिरियम् ॥ ८२ ॥

एकस्मिन् शयने विपक्षरमणीनामग्रहे मुग्धया
सद्यः कोपपराङ्मुखं शयितया चाटूनि कुर्वन्नपि ।
आवेगादवधीरितः प्रियतमस्तूष्णीं स्थितस्तत्क्षणात्
माभूत् सुप्त इवैष मन्दवलितग्रीवं पुनर्वीक्षितः ॥ ८३ ॥

मलयमरुतां व्राता याता विकासितमल्लिका
परिमलभरो भग्नो ग्रीष्मस्त्वमुत्सहसे यदि ।
घन घटयितुं निःस्नेहं य एव निवर्त्तने
प्रभवति गवां किन्नश्छिन्नं स एव धनञ्जयः ॥ ८४ ॥

सं दृष्ट्वा करजक्षतं मधुमदक्षीबाविचार्येर्ष्यया
गच्छन्ती क्व नु गच्छसीति निधृता बाला पटान्ते मया ।

प्रत्यावृत्तमुखी सवाष्पनयना मां मुञ्च मुञ्चेति सा
कोपात् प्रस्फुरिताधरा यदवदत्तत् केन विस्मर्यते॥
सालक्तकं शतदलाधिककान्तिरम्यं
रत्नौघधामनिकराकणनूपुरञ्च ।
क्षिप्तं भृशं कुपितया तरलोत्पलाक्ष्या
सौभाग्यचिह्नमिव मूर्ध्नि पदं विरेजे ॥८६॥
कपोले पत्रालीकरतलनिरोधेन मृदिता
निपीतो निःश्वासैरयममृतहृद्योऽधररसः ।
मुहुः कण्ठे लग्नस्तरलयति वाष्पस्तनतटं
प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम् ॥८७॥
लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टमभितः केयूरमुद्रा गले
वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागोदयः ।
दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो
लीलातामरसोदरे मृगदृशः श्वासाः समाप्तिं गताः ॥
तप्ते महाविरहवह्निशिखावलीभिर्
आपाण्डुरस्तनतटे हृदये प्रियायाः ।
रथ्यालिवीक्षणनिवेशितलोलदृष्टेर्
नूनं छनच्छनिति वाष्पकणाः पतन्ति ॥८८॥
चिन्तामोहविनिश्चलेन मनसा मौनेन पादानतः
प्रत्याख्यानपराङ्मुखः प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तोऽधुना ।
सव्रीडैरलसैर्निरन्तरलुठद्वाष्पाकुलैर्लोचनैः
श्वासोत्कम्पकुचं निरीक्ष्य सुचिरं जीवाशया वारितः ॥

तन्वङ्ग्या गुरुसन्निधौ नयनजं यद्वारि संस्तम्भितं
तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तोऽनुषङ्गोद्भवः।
मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्गता
श्वासामोदसमाकुलालिनिकरव्याजेन धूमावलिः॥८१

भ्रूभेदो रचितः चिरं नयनयोरभ्यस्तमामीलनं
रोद्धुं शिक्षितमादरेण हसितं मौनेभियोगः कृतः।
धैर्य्यं कर्त्तुमपि स्थिरीकृतमिदं चेतः कथञ्चिन्मया
बद्धोमानपरिग्रहे परिकरः सिद्धिस्तु दैवे स्थिता॥८२॥

देशैरन्तरिता शतैश्च सरितामुर्वीभृतां काननैर्
यत्नेनापि न याति लोचनपथं कान्तेति जानन्नपि।
उद्ग्रीवश्चरणार्द्धरुद्धवसुधः कृत्वाश्रुपूर्णां दृशौ तामाशां
पथिकस्तथापि किमपि ध्यायन्मुहुः वीक्षते॥८३॥

कोपस्त्वया हृदि कृतो यदि पङ्कजाक्षि
सोऽस्तु प्रियस्तव किमत्र विधेयमन्यत्।
आश्लेषमर्पय मदर्पितपूर्वमुच्चैः
मह्यं समर्पय समर्पितचुम्बनञ्च॥८४॥

ऊरुद्वयं मृगदृशः कदलस्य काण्डौ
मध्यञ्च वेदिरतुलं स्तनयुग्ममस्याः।
लावण्यवारिपूरितशातकुम्भ
कुम्भौ मनोजनृपतेरभिषेचनाय॥८५॥

चपलहृदये किं स्वातन्त्र्यात्तया गृहमागतः
चरणपतितः प्रेमार्द्रार्द्रः प्रियः समुपेक्षितः।

तादृत्त्वमधुना यावज्जीवं निरस्तसुखोदया
रुदितशरणा दुर्जातीनां सहस्व रुषां फलम् ॥ ९६ ॥

रात्रौ वारिभरालसाम्बुदरवोद्विग्नेन जाताश्रुणा
पान्थेनात्ममनोजदुःखपिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया ।
आस्तां जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य सङ्कीर्त्तनं
मानस्यापि जलाञ्जलिः सरभसं लोकेन दत्तो यथा ॥ ९७ ॥

हारो जलार्द्रवसनं नलिनीदलानि
प्रालेयशीकरमुचस्तुहिनांशुभासः ।
यस्येन्धनानि सरसानि च चन्दनानि
निर्वाणमेष्यति कथं स मनोभवाग्निः ॥ ९८ ॥

तन्वी शरत्त्रिपथगा पुलिने कपोलौ
लोले दृशौ रुचिरचञ्चलखञ्जरीटौ ।
तद्बन्धनाय सुचिरार्पितसुभ्रुचाप
चाण्डालपाशयुगलाविव स्मन्यकर्णौ ॥ ९९ ॥

हारोयं हरिणाक्षीणां लुठति स्तनमण्डले ।
मुक्तानामप्यवस्थेयं के वयं स्मरकिङ्कराः ॥ १०० ॥

इत्यमरुशतकं परिपूर्णम् ।

शृङ्गारशतकम् ।

शम्भुस्वयम्भुहरयो हरिणेक्षणानां
येनाक्रियन्त सततं गृहकर्मदासाः ।
वाचामगोचरचरित्रविचित्रिताय
तस्मै नमो भगवते कुसुमायुधाय ॥१॥

स्मितेन भावेन च लज्जया भिया
पराङ्मुखैरर्द्धकटाक्षवीक्षणैः ।
वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया
समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥२॥

भ्रुचातुर्याकुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः
स्निग्धा वाचो लज्जितान्तैव हासाः ।
लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितञ्च
स्त्रीणामेतत् भूषणञ्चायुधञ्च ॥३॥

क्वचित्सुभ्रूभङ्गैः क्वचिदपि च लज्जापरिणतैः
क्वचिद्भीतित्रस्तैः क्वचिदपि च लीलाविलसितैः ।
नवोढानामेभिर्वदनकमलैर्नेत्रचलितैः
स्फुरन्नीलाब्जानाम्प्रकरपरिपूर्णा इव दिशः ॥४॥

वक्त्रं चन्द्रविकासि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने
वर्णः स्वर्णमपाकरिष्णुरलिनीजिष्णुः कचानाञ्चयः ।
वक्षोजाविभकुम्भसंभ्रमहरौ गुर्वी नितम्बस्थली
वाचां हारि च मार्दवं युवतिषु स्वाभाविकं मण्डनम् ॥

स्मितं किञ्चिद्वक्त्रे सरलतरलो दृष्टिविभवः ।
परिस्पन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसरसः ॥६॥
गतीनामारम्भः किसलयितलीलापरिकरः ।
स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिह नहि रम्यं मृगदृशः॥७॥
द्रष्टव्येषु किमुत्तमं मृगदृशां प्रेमप्रसन्नं मुखम् ।
घ्रातव्येष्वपि किन्तदास्यपवनः श्राव्येषु किन्तद्वचः॥८॥
किं खाद्येषु तदोष्ठपल्लवरसः स्पृश्येषु किं तत्तनुः ।
ध्येयं किन्नवयौवनं सहृदयैः सर्वत्र तद्विभ्रमः ॥९॥
एताः स्खलद्वलयसंहतिमेखलोत्थ
झङ्कारनूपुररवाहृतराजहंसाः ।
कुर्वन्ति कस्य न मनो विवशं तरुण्यो
वित्रस्तमुग्धहरिणीसदृशैः कटाक्षैः ॥१०॥
कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा गौरपयोधरकम्पितहारा ।
नूपुरहंसरणत्पदपद्मा कन्नवशीकुरुते भुवि रामा॥११॥
नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा
ये नित्यमाहुरबलाइति कामिनीनाम् ।
याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः
शक्रादयोपि विजितास्त्वबलाः कथन्ताः ॥१२॥
नूनमाज्ञाकरस्तस्याः सुभ्रुवो मकरध्वजः ।
यतस्तन्नेत्रसञ्चारसूचितेषु प्रवर्त्तते ॥१३॥
केशाः संयमिनः श्रुतेरपि परं पारं गते लोचने
अन्तर्वक्त्रमपि स्वभावशुचिभिः कीर्णं द्विजानां गणः ।

मुक्तानां सततािधवासरुचिरं वक्षोजकुम्भद्वयम्
इत्थं तन्वि वपुः प्रशान्तमपि ते
क्षोभं करोत्येव नः ॥ १४ ॥

मुग्धे धनुष्मती केयमपूर्वापि च दृश्यते ।
यथाविध्यंसि चेतांसि गुणैरेव न शायिकैः ॥१५॥

सति प्रदीपे सत्यग्नौ सत्सु तारारवीन्दुषु ।
विना मे मृगशावाक्ष्या तमोभूतमिदं जगत् ॥१६॥

यद्वृत्तस्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
रागान्धेषु तदोष्ठपल्लवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् ।
सौभाग्याक्षरपंक्तिरेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं
मध्यस्थापि करोति तापमधिकं रोमावली केनसा॥१७

गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता ।
शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥१८॥

तस्याः स्तनौ यदि घनौ जघनं विहारि
वक्त्रं च चारु तव चित्त किमाकुलत्वम् ।
पुण्यं कुरुष्व यदि तेषु तवास्ति वाञ्छा
पुण्यैर्विना न हि भवन्ति समीहितार्थाः ॥१९॥

मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्यम्
आर्याः समर्यादमिदं वदन्तु ।
सेव्या नितम्बाः किमु भूधराणाम्
उत स्मरस्मेरविलासिनीनाम् ॥२०॥

मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः ।
पाणिभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥२२॥
संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति
निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।
एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां
किन्नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥२३॥
विश्रम्य विश्रम्य वनद्रुमाणां
छायासु तन्वी विचचार काचित् ।
स्तनोत्तरीयेण कराद्धृतेन
निवारयन्ती शशिनो मयूखान् ॥२४॥
अदर्शने दर्शनमात्रकामा
दृष्टा परिष्वङ्गरसैकलोला ।
आलिङ्गितायां पुनरायताक्ष्याम्
आशास्महे विग्रहयोरभेदम् ॥२५॥
मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी
चन्दनं वपुषि कुङ्कुमाविलम् ।
वक्षसि प्रियतमा मनोहरा
स्वर्गएष परिशिष्टआगतः ॥२६॥

ऋतुवर्णनं तत्रादौ वसन्तः ॥

परिमलभृतो वाताः शाखानवाङ्कुरकोटयो
मधुरविरतोत्कण्ठा वाचः प्रियाः पिकपक्षिणाम् ।

विरलसुरतस्वेदोद्गमा बधूवदनेन्दवः
प्रसरति मधौ रात्र्यां जातो न कस्य गुणोदयः ॥३५॥

मधुरयं मधुरैरपि कोकिला
कलकलैर्मलयस्य च वायुभिः ।
विरहिणः प्रणिहन्ति शरीरिणो
विपदि हन्त सुधापि विषायते ॥३६॥

आवासः किल किञ्चिदेव दयितापार्श्वे विलासालसः
कर्णे कोकिलकाकलीकलरवस्मेरो लतामण्डपः ।
गोष्ठीसत्कविभिः समं कतिपयैः सेव्याः सितांशोः कराः
केषाञ्चित्सुखयन्ति नेत्रहृदये चैत्रे विचित्राः क्षपाः ॥

पान्थस्त्रीविरहानलाहुति कलामातन्वती मञ्जरी ।
मा कुन्देषु पिकाङ्गनाभिरधुना सोत्कण्ठमालोक्यते ॥
अप्येते नवपाटलाः परिमलाः प्राग्भारपाटच्चरा ।
वान्ति क्लान्तिनतानवकृताः श्रीखण्डशैलानिलाः ॥३८॥

सहकारकुसुमकेसरनिकरभरा मोदमूर्छितादिगन्ते
मधुरमधुविधुरमधुपे मधौ भवेदुत्कण्ठा ॥४०॥

ग्रीष्मः ॥

अच्छाच्छचन्दनरसार्द्रकरा मृगाक्ष्यो
धारागृहाणि कुसुमानि च कौमुदी च ।
मन्दो मरुत्सुमनसः शुचि हर्म्यपृष्ठं
ग्रीष्मे मदञ्च मदनञ्च विवर्द्धयन्ति ॥४१॥

स्रजो हृद्यामोदा व्यजनपवनश्चन्द्रकिरणाः

परागः कासारी मलयजरजः सिन्धुविशदम्।
शुचिः सौधोत्सङ्गः प्रतनु वसनं पङ्कजदृशो
निदाघे तुर्य्यं तत्सुखमुपलभन्ते सुकृतिनः॥४२॥

सुधाशुभ्रन्धाम स्फुरदमलरश्मिः शशधरः
प्रियावक्त्राम्भोजं मलयजरजश्चातिसुरभिः।
स्रजो हृद्यामोदास्तदिदमखिलं रागिणि जने
करोत्यन्तः क्षोभं नतु विषयसंसर्गविमुखे॥४३॥

वर्षासमयः।

तरुणीवेषा दीपितकामा विकसज्जातीपुष्पसुगन्धिः।
उन्नतपीनपयोधरभारा प्रावृट् कुरुते कस्य न हर्षम्॥

वियदुपचितमेघम्भूमयः कन्दलिन्यो
नवकुटजकदम्बामोदिनो गन्धवाहाः।
शिखिकुलकलकेका एव रम्या वनान्ताः
सुखिनमसुखिनं वा सर्वमुत्कण्ठयन्ति॥४५॥

उपरि वनं घनपटलन्तिर्यग्गिरयोपि नर्तितमयूराः।
वसुधा कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु॥४६॥

इतोविद्युद्वल्ली विलसितमितः केतकितरो
स्फुरद्गन्धः प्रोद्यज्जलदनिनदस्फूर्जितमितः।
इतः केकीक्रीडाकलकलरवः पक्ष्मलदृशां
कथं यास्यन्त्येते विरहदिवसाः सम्भृतरसाः॥४७॥

असुचिसंसारे त्वमसि नभसि प्रौढजलद
ध्वनिप्राप्ते तस्मिन् पतति दृषदां नीरनिचये।

इदं सौदामिन्याः कनककमनीयं विलसितं
मुदञ्च ग्लानिञ्च प्रथयति पथिष्वेव सुदृशाम् ॥४८॥
आसारेषु न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं यदा शक्यते
शीतोत्कम्पनिमित्तमायतदृशा गाढं समालिङ्ग्यते ।
जाताः शीतलशीकराश्च मरुतो वात्यन्तखेदच्छिदो
धन्यानां वत दुर्दिनं सुदिनतां याति प्रियासङ्गमे ॥४९

शरदः ॥

अर्द्धं नीत्वा निशायाः सरभससुरतायासखिन्नश्लथाङ्ग
प्रोद्भूतासह्यतृष्णा मधुमदनिरतो हर्म्यपृष्ठे विविक्ते ।
सम्भोगक्लान्तकान्ताशिथिलभुजलतातर्जितं कर्करान्तो
ज्योत्स्नाभिन्नाधरांशं पिबति न सलिलं शारदं मन्दभाग्यः
हेमन्ते दधिदुग्धसर्पिरशना माञ्जिष्ठवासोभृताः
काश्मीरद्रवसान्द्रदिग्धवपुषः खिन्ना विचित्रै रतैः ।
पीनोरःस्थलकामिनीजनकृताश्लेषा गृहाभ्यन्तरे
ताम्बूलीदलपूगपूरितमुखा धन्याः सुखं शेरते ॥ ४१॥

शिशिरः ॥

चुम्बन्तो गण्डभित्तीरलकवति मुखे शीत्कृतान्यादधाना
वक्षःसुत्कञ्चुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात् स्रंसयन्तोंऽशुकानि व्यक्तं
कान्ताजनानां विटचरितकृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥
केशानाकलयन् दृशो मुकुलयन्वासो बलादाक्षिपन्
आतन्वन् पुलकोद्गमं प्रकटयन्नालिङ्ग्य कम्पं शनैः ।

वारम्वारमुदारशीत्कृतकृतोदन्तच्छदान् पीडयन्
प्रायःशैशिरएषसञ्चरति मरुत् कान्तासु कान्तायते ॥

आसाराः सन्ततोमी विरति विरसायासविषया
जुगुप्सन्तां यद्वा ननु सकलदोषास्पदमिति ।
तथाप्यन्तस्तत्वे प्रणिहितधियामप्यतिवलस्
तदीयो नाख्येयः स्फुरति हृदये कोपि महिमा॥५४॥

भवन्तोवेदान्तप्रणिहितधियां सन्तु गुरवो
विदग्धालापानां वयमपि कवीनामनुचराः ।
तथाप्येतद्ब्रूमो नहि परहितात्पुण्यमधिकं
न चास्मिन् संसारे कुवलयदृशो रम्यमपरम्॥५५॥

किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्तिशून्यैः प्रलापैर्
द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदासेवनीयम् ।
अभिनवमदलीलालालसं सुन्दरीणां
स्तनभरपरिखिन्नं यौवनं वा वनं वा ॥५६॥

सत्यं जना वच्मि न पक्षपाताल्
लोकेषु सर्वेषु च तथ्यमेतत् ।
नान्यन्मनोहारि नितम्बिनीभ्यो
दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदन्यः ॥५७॥

दुर्विरक्तप्रशंसा ॥

तावदेव कृतिनामपि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः ।
यावदेव न कुरङ्गचक्षुषां ताड्यते चपललोचनांचलैः ॥

वचसि भवति सङ्गत्यागमुद्दिश्य वार्ता

श्रुतिमुखरमुखानां केवलं पण्डितानाम् ।
जघनमरुणरत्नग्रन्थिकाञ्चीकलापं
कुवलयनयनानां कोविहातुं समर्थः ॥५६॥
स्वपरप्रतारकोसौ निन्दति योऽलीकं पण्डितो युवतीः।
यस्मात्तपसोपि फलं स्वर्गः स्वर्गस्यापि फलं तथासरसः
मत्तेभकुम्भदलने भुवि संतिः शूराः
केचित्प्रचण्डमृगराजवधेपि दक्षाः ।
किन्तु ब्रवीमि बलिनां पुरतः प्रसह्य
कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥६१॥
सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति च नरस्तावदेवेन्द्रियाणां
लज्जान्तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।
भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथगता नीलपक्ष्माण एते
यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषोदृष्टिबाणाःपतन्ति
उन्मत्तप्रेमसंरम्भादारभते पदङ्गनाः ।
तत्र प्रत्यूहमाधातुं ब्रह्मापि खलु कातरः ॥६३॥
तावन्महत्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकता ।
यावज्ज्वलति नाङ्गेषु हतः पञ्चेषु पावकः ॥६४॥
शास्त्रज्ञोपि प्रथितविनयोप्यात्मबोधोपि बाढं
संसारेस्मिन् भवति विरलो भाजनं सद्गतीनाम् ।
येनैतस्मिन्निरयनगरद्वारमुद्घाटयतो
वामाक्षीणां भवति कुटिला भ्रूलता कुञ्चिकेव ॥६५॥
कृशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकले।

व्रणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैरावृततनुः ।
क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरककपालार्पितगलः
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः ॥६६॥
स्त्रीमुद्रां झषकेतनस्य जननीं सर्वार्थसम्पत्करीं
ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः
ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं नग्नीकृता मुण्डिताः
केचित्पञ्चशिखीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥
विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो वाताम्बुपर्णाशना
तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।
शाल्यन्नं सघृतं पयोदधियुतं ये भुञ्जते मानवास्
तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरेत्सागरम् ॥

स्त्रीणां परित्यागप्रशंसा ॥

संसारेऽस्मिन्नसारे कुनृपतिभवनद्वारसेवावलम्ब
व्यासङ्गव्यस्तधैर्याः कथममलधियो मानसं संविदध्युः ।
यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्रा
प्रेङ्खत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः
सिद्धाध्यासितकन्दरे हरवृषस्कन्धावगाढद्रुमे
गङ्गाधौतशिलातले हिमवतः स्थाने स्थितः श्रेयसि ।
कः कुर्वीत शिरःप्रणाममलिनं मानं मनस्वी जनो
यद्यत्रस्तकुरङ्गशावनयना न स्युः स्मरास्त्रं स्त्रियः ॥७०॥
संसार तव निस्तारपदवी न दवीयसी ।
अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षणाः ॥७१॥

यौवनप्रशंसा ॥

राजन् तृष्णाम्बुराशेर्न हि जगति गतः कश्चिदेवावसानं
को वार्थोऽर्थैः प्रभूतैः स्ववपुषि गलिते यौवने सानुरागे ।
गच्छामः सद्म यावद्विकसितकुमुदेन्दीवरालोकनीनाम्
आक्रम्याक्रम्य रूपं झटिति न जरयालुप्यते प्रेयसीनां ॥

रागस्यागारमेकं नरकशतमहादुःखसम्प्राप्तिहेतुर्
मोहस्योत्पत्तिबीजं जलधरपटलं ज्ञानताराधिपस्य ।
कंदर्पस्यैकमित्रं प्रकटितविविधस्पष्टदोषप्रबन्धं
लोकेऽस्मिन्नह्यनर्थं निजकुलदहनं यौवनादन्यदस्ति ॥

शृङ्गारद्रुमनीरदे बहुतरक्रीडारसस्रोतसि
प्रद्युम्नप्रियबान्धवे चतुरतामुक्ताफलोदन्वति ।
तन्वीनेत्रचकोरपारणविधौ सौभाग्यलक्ष्मीनिधौ
धन्यः कोपि न विक्रियां कलयति प्राप्ते नवे यौवने ॥

कामिनीगर्हणम् ।

कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युत्सुकः
पीनोत्तुङ्गपयोधरेति सुमुखाम्भोजेति सुभ्रूरिति ।
दृष्ट्वा माद्यति मोदतेऽतिरमते प्रस्तौति जानन्नपि
प्रत्यक्षाशुचिपुत्रिकां स्त्रियमहो मोहस्य दुश्चेष्टितम् ॥

स्मृता भवति तापाय दृष्टा चोन्मादवर्द्धिनी ।
स्पृष्टा भवति मोहाय सा नाम दयिता कथम् ॥७६॥

तावदेवामृतमयी यावल्लोचनगोचरा ।
चक्षुःपथादपगता विषादप्यतिरिच्यते ॥७७॥

नामृतं न विषं किञ्चिदेकां मुक्त्वा नितम्बिनीम् ।
सैवामृतलता रक्ता विरक्ता विषवल्लरी ॥७८॥

आवर्त्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां
दोषाणां सन्निधानं कपटशतमयं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् ।
स्वर्गद्वारस्य विघ्नो नरकपुरमुखं सर्वमायाकरण्डं
स्त्रीयन्त्रं केनसृष्टं विषममृतमयं प्राणिनां मोहपाशः॥

न सत्येन शशाङ्क एष वदनीभूतो नवेन्दीवर
द्वन्द्वं लोचनतां गतं न कनकैरप्यङ्गयष्टिः कृता ।
किन्त्वेवं कविभिः प्रतारितमनास्तत्त्वं विजानन्नपि
त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मन्दो जनःसेवते ॥८०

लीलावतीनां सहजा विलासास्
तएव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति ।
रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धस्
तत्र भ्रमत्येव मुदा षडंघ्रिः ॥८१॥

यदेतत्पूर्णेन्दुद्युतिहरमुदाराकृतिवरं
मुखाब्जं तन्वङ्ग्याः किल वसति तत्राधरमधु ।
इदन्तावत्पाकं द्रुमफलमिवातीव विरसं
व्यतीतेऽस्मिन् काले विषमिव भविष्यत्यसुखदम् ॥८२॥

उन्मीलत्त्रिवलीतरङ्गनिलया प्रोत्तुङ्गपीनस्तन
द्वन्द्वेनोद्यतचक्रवाकमिथुनाकाराम्बुजोल्लासिनी ।
कान्ताकारधरा नदीयमभितः क्रूराशया नेष्यते
संसारार्णवमज्जनं यदि जनाद्दूरात्परं त्यज्यताम् ॥८३

२२

जल्पन्ति सार्द्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।
हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥८४॥

मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदि हालाहलमेव केवलम् ।
अतएव निपीयतेऽधरो हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ॥८५॥

अपसर सखे दूरमस्मात् कटाक्षविषाग्निनलात्
प्रकृतिविषमाद्योषित्सर्पाद्विलासफणाभृतः ।
इतरफणिना दष्टाः शक्याश्चिकित्सितुमौषधयश्
चतुरवनिताभोगिग्रस्तं त्यजन्ति हि मन्त्रिणः ॥८६॥

विस्तारितं मकरकेतनधीवरेण
स्त्रीसंज्ञितं वडिशमत्र भवाम्बुराशौ ।
येनाचिरात्तदधरामिषलोलमर्त्य
मत्स्यान् विकृष्य पचतीत्यनुरागवह्नौ ॥८७॥

कामिनीकायकान्तारे कुचपर्वतदुर्गमे ।
मा सञ्चर मनः पान्थ तत्रास्ते स्मरतस्करः ॥८८॥

आदीर्घेण चलेन वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना
नीलाब्जद्युतिनाहिना वरमहं दष्टो न तच्चक्षुषा ।
अन्याः सन्ति चिकित्सका दिशिदिशि प्रायेण धर्मार्थिनो
मुग्धाक्षीक्षणवीक्षितस्य न हि मे वैद्यो न चाप्यौषधम् ॥

इह हि मधुरगीतं नृत्यमेतद्रसोऽपि
स्फुरति परिमलोऽसौ स्पर्श एष स्तनानाम् ।
इति हतपरमार्थैरिन्द्रियैर्भ्राम्यमाणैर्
अहितकरणदक्षैः पञ्चभिर्वञ्चितोऽसि ॥९०॥

न गम्योमन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो
न चापि प्रध्वंसं व्रजति विविधैः शान्तिकशतैः।
भ्रमावेशादङ्गे किमपि विदधद्भङ्गमसम
स्मरापस्मारोयम्भ्रमयति दृशं घूर्णयति च॥९१॥
जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णाखिलाङ्गायच
ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्कुष्ठाभिभूताय च।
यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवश्रद्धया
पण्यस्त्रीषु विवेककल्पलतिकाशस्त्रीषु रज्येत कः॥९२
वेश्यासौ मदनज्वालारूपेन्धनसमेधिता।
कामिभिर्यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च॥९३॥
कश्चुम्बति कुलपुरुषोवेश्याधरपल्लवमनोज्ञमपि।
चारभटचौरचेटकनटविटनिष्ठीवनशरावम्॥९४॥

सुचरितप्रशंसा॥

धन्यास्तएव तरलायतलोचनानां
तारुण्यपूर्णघनपीनपयोधराणाम्।
क्षामोदरोपरिलसत्त्रिवलीलतानां
दृष्ट्वाकृतिं विकृतिमेति मनो न येषाम्॥९५॥
बाले लीलामुकुलितममी सुन्दरा दृष्टिपाताः
किं क्षिप्यन्ते विरम विरम व्यर्थएषः श्रमस्ते
संप्रत्यन्यं वयमुपरतं बाल्यमास्था वनान्ते
क्षीणोमोहस्तृणमिव जगज्जालमालोकयामः॥९६॥
इयं बाला मां प्रत्यनवरतमिन्दीवरदलं

प्रभा चौरं चक्षुः क्षिपति किमभिप्रेतमनया ।
गतोमोहोस्माकं स्मरसमरवाणव्यतिकर
ज्वरज्वालाशान्तास्तदपि न वराकी विरमति ॥९७॥

शुभ्रं सद्मसविभ्रमायुवतयः श्वेतातपत्रोज्ज्वला
लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते शुभे कर्मणि ।
विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडात्रुटत्तन्तु किं
मुक्ताजालमिव प्रयाति झटिति भ्रश्यद्दिशोदृश्यताम् ॥

सदा योगाभ्यासव्यसनवशयोरात्ममनसोर्
अविच्छिन्ना मैत्री स्फुरति यमिनस्तस्य किमु तैः ।
प्रियाणामालापैरधरमधुभिर्वक्त्रविधुभिः
सनिश्वासामोदैः सकुचकलशाश्लेषसुरतैः ॥९८॥

किं कन्दर्पकरं कदर्थयसि किङ्कोदण्डझङ्कारितैः
रे रे कोकिल कोमलङ्कलरवङ्किन्त्वं वृथा भाषसे ।
मुग्धस्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षैरलं
चेतश्चुम्बति चन्द्रचूडचरणध्यानामृते वर्तते ॥१००॥

यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसञ्चारजनितं
तदा सर्वं नारीमयमिदमशेषं जगदभूत् ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनदृशां
समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥१०१॥

इति श्रीभर्तृहरिविरचितं शृङ्गारशतकं समाप्तम् ॥

नीतिशतकम् ।

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता
सा चान्यमिच्छति जनं स जनोन्यरक्तः ।
अस्मत्कृतेपि परितुष्यति काचिदन्या
धिक् ताञ्च तञ्च मदनञ्च इमाञ्च माञ्च ॥१॥

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यतेऽशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं नरञ्जयति ॥२॥

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्
पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।
कदाचिदपि पर्यटन् शशविषाणमासादयेत्
नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥३॥

प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्राङ्कुरात्
समुद्रमपि सन्तरेत् चपलमुर्मिमालाकुलम् ।
भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारयेत्
नतुप्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥४॥

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरोविगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गणगतः खलोमनसि सप्त शल्यानि मे ॥५॥

मणिः शाणालीढः समरविजयो हेतिनिहतो
मदक्षीणोनागः शरदि सरितः श्यामपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
न निम्नाः शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु जनाः ॥६॥

परिक्षीणः कश्चित् स्पृहयति यवानां प्रसृतये
स पश्चात्सम्पूर्णो गणयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
अतश्चानेकान्ता गुरुलघुतयार्थेषु धनिनाम्
अवस्था वस्तूनि प्रथयति च सङ्कोचयति च ॥७॥

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्याः प्रदेयागमा
विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।
तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य सुधियो ह्यर्थं विनापीश्वराः
कुत्साः स्युः कुपरीक्षकैर्हिमणयो यैरर्थतः पातिताः॥

विपदि धैर्य्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥८॥

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥१०॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि संपुष्णाति यत्सर्वदा
ह्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।

कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं
येषां तान प्रतिमानमुज्झति नृपः कस्तैः सह स्पर्धते ॥
अधिगतपरमार्थान् पण्डितान्मावमंस्था
स्तृणमिव लघुलक्ष्मीर्नैव तान् संरुणद्धि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलानां
न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥१२॥
क्षुत्क्षामोपि जराकृशोपि शिथिलप्राणोपि कष्टान्दशाम् ।
आपन्नोपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
उन्मत्तेभविभिन्नकुम्भकवलग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केशरी ॥१३॥
असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः
प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेप्यसुकरम् ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयञ्च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥१४॥
मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा
स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
परगुणपरमाणुं पर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥१५॥
इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषाम्
इतश्च शरणार्थिनः शिखरिपत्रिणः शेरते ।
इतश्च वडवानलः सह समस्तसम्वर्त्तकैर्
अहो विततमूर्जितम्भरसहञ्च सिन्धोर्वपुः ॥१६॥

उदन्वाच्छन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
सदा पान्थः पूषा गगणपरिमाणं कलयति ।
इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयताम् ॥१७॥

क्वचिद्भूमीशय्यः क्वचिदपि च पर्य्यङ्कशयनः
क्वचिच्छाकाहारः क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ।
क्वचित्कन्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो
मनस्वी कार्य्यार्थी न गणयति दुःखन्नच सुखम् ॥१८॥

ये सन्तोषसुखप्रमोदमुदितास्तेषान्न भिन्ना मुदो
ये त्वन्ये धनलोभसङ्कुलधियस्तेषान्न तृष्णा हता ।
इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक् पदं सम्पदां
स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते

नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेपि वशगा
विधिर्वन्द्यः सोपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।
फलङ्कर्मायत्तं यदि किममरैः किञ्च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधरपि न येभ्यः प्रभवति ॥२०॥

दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालनात्
विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयात्
मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥२१॥

रक्तत्वं कमलानां सुपुरुषाणां परोपकारित्वम् ।
असताञ्च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धिस्त्रिषु त्रितयम् ॥२२॥

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत्कोनामगुणोभवेत्सुगुणिनां योदुर्जनैर्नाङ्कितः॥२३॥

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधोगच्छतां
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः सन्दह्यतां वह्निना ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु पततु त्वर्थस्तु न केवलं
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ताइमे॥२४॥

भग्नाशस्य करण्डपीडिततनोर्म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास्तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौक्षयेकारणम्॥२५

पतितोऽपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण साधुवृत्तीनामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥२६॥

प्रायः कन्दुकपातेन पतत्यार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥२७॥

प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रो
यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् ।
तन्मित्रमापदि सुखे च समं प्रयाति
एतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥२८॥

सम्पत्सु महतां चित्तम्भवेदुत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासङ्घातकर्कशम् ॥२९॥

दुर्जनः परिहर्त्तव्यो विद्ययापि समन्वितः ।
मणिनालङ्कृतः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥३०॥

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ता पुरातेऽखिलाः
क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कृशानौ हुतः।
गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी॥३१

या साधून् हि खलान् करोति विदुषो मूर्खान् हितान्
द्वेषिणःप्रत्यक्षं कुरुतेपरोक्षममृतं हलाहलं तत्क्षणात्
तामाराधय शङ्करीम्भगवतीन्द्राली फलं वांछितं हे
साधो त्वमतो गुणेषु विफलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥

कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जुगुप्सितं
निरुपमरसप्रीत्या खादन् नरास्थि निरामिषम् ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते
न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुःपरिग्रहफलफल्गुताम्॥३३

स्वल्पं स्नायुवशावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थिकं
श्वा लब्ध्वा,परितोषमेति न च तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपंफलम्॥

पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यानि गूहति गुणान् प्रकटी करोति ।
आपद्गतञ्च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥३५॥

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसन्तोषविहितवृत्तीनाम्।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥३६॥

सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसोनामापि न ज्ञायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रे स्थितं राजते
स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं मुक्ताफलं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतोजायते ॥३७॥

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितोब्रह्माण्डभाण्डोदरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तोमहासङ्कटे।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनङ्कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे॥३८

कुसुमस्तवकस्येव द्वे वृत्ती तु मनस्विनः।
सर्वलोकस्य वा मूर्ध्नि विशीर्य्येत वनेथवा ॥३९॥

मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलोजल्पकोवा
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायसो नाभिजातः।
धृष्टः पार्श्वे स भवति जनो दूरतश्चाप्रगल्भः
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥४०॥

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणनुतिभिःस्वागुणान्ख्यापयन्तः
स्वार्थान् सम्पादयन्तोविततपृथुतरारम्भयन्तः परार्थे।
क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तःसाश्चर्यचर्याजगतिवहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः

लोभश्चास्ति गुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किम्पातकैः
सत्यञ्चेत्तपसा च कि शुचिमना यद्यस्ति तीर्थेनकिम्।

सौजन्यं यदि किन्निजैः सुमहिमा यद्यस्ति किम्मण्डनै
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना॥४२॥

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव
हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्त्तिमपहर्त्तुमसौ समर्थः ॥४३॥

खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः सन्तापिते मस्तके
वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशात्तालस्य मूलङ्गतः ।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः॥४४

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा किल सञ्चितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥४५॥

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥४६॥

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे॥४७॥

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।
चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्त्तिं
सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ ४८॥
वाञ्छा सज्जनसङ्गमे गुणिगणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम् ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
एते यत्र वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ ४९॥
अग्राह्यं हृदयन्तथैव वदनं यद्दर्पणान्तर्गतं
भावः पर्वतसूक्ष्ममार्गविषमः स्त्रीणान्न विज्ञायते ।
चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं विद्वद्भिराशंसितं
नारीनामविषाङ्कुरैरिव लतादोषैः समं वर्द्धिता ॥ ५०॥
तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः
सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।
मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान् गुणान्
कीर्त्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सताञ्चेष्टितम् ॥
गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्य्यजातं
परिणतिरवधार्य्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्
भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ।
एको देवः केशवो वा शिवो वा
एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।

एको वासः पत्तने वा वने वा
एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ॥ ५३ ॥

वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये
महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा
रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ ५४ ॥

भीमं वनम्भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनः सुजनतामुपयाति तस्य ।
कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ ५५ ॥

यन्नागा मदभिन्नगण्डकरटास्तिष्ठन्ति निद्रालसा
द्वारे हेमविभूषणास्तुरगा वल्गन्ति यद्दर्पिताः ।
वीणावेणुमृदङ्गशङ्खपटहैः सुप्तस्तु यद् बोध्यते
तत्सर्वं सुरलोकदेवसदृशं धर्मस्य विस्फूर्जितम् ॥ ५६ ॥

मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रुञ्जयत्वाहवे
वाणिज्यं कृषिसेवनादिसकला विद्याःकलाः शिक्षतु ।
आकाशं विपुलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नम्परं
नाभाव्यम्भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशःकुतः ॥ ५७

वरं पक्षच्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिश
प्रहारैरुद्गच्छद्बहुलदहनोद्गारगुरुभिः ।
तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरिक्लेशविवशे
न चासौ सम्पातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥ ५८ ॥

नेता यत्र बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावतो वाहनम्।
इत्यैश्वर्यसमन्वितोपि बलभिद्भग्नः परैः सङ्गरे
तद्युक्तं ननु दैवमेवशरणं धिग्धिग् वृथा पौरुषम्॥५९

कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणीम्।
तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता॥६०॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यन्नावसीदति॥६१॥

वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह।
न मूर्खजनसंसर्गः सुरेन्द्रभवनेष्वपि॥६२॥

दानंभोगो नाशस्तिस्रो गतयोभवन्ति वित्तस्य।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति॥६३

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स एव वक्ता सच दर्शनीयः।
स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति॥६४॥

रत्नैर्महार्हैस्तुतुषुर्न देवा
न भेजिरे भीमविषेण भीतिम्।
सुधाम्बिना न प्रययुर्विरामं
विनिश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः॥६५॥

सन्त्यन्येपि बृहस्पतिप्रभृतयः सम्भाविताः पञ्चषा
स्तान् प्रत्येष विशेषविक्रमरुची राहुर्न वैरायते।

द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भास्वतौ
भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः ॥६६॥
इत्यत्येतस्मिन् वा निरवधिचमत्कृत्यतिशये
वराहो वा राज्ञः प्रभवति चमत्कारविषयः ।
महीमेको मग्नां यदयमवहद्दन्तसलिलैः
शिरःशेषः शत्रुर्निगिलति परं सन्त्यजति च ॥६७॥
श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन
दानेन पाणिर्न च कङ्कणेन ।
आभाति कायः करुणापराणां
परोपकारेण न चन्दनेन ॥६८॥
जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥६९॥
यद्धाता निजभालपट्टलिखितं स्तोकं महद्वा फलं
तत्प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नियतं मेरौ च नातोऽधिकम् ।
तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥
लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनञ्च ।
श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥७१॥
राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेतां
तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पुषाण ॥

तस्मिंश्च सम्यगनिशम्परिपोष्यमाने
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥७२॥
सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च
हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या।
नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च
वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥७३॥
न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयोनाम भूभुजां
होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥७४॥
विपदि महतान्धैर्यध्वंसं यदीचितु मीहसे
विरम विरसायासाद्दुराध्यवसायतः।
अपि जडविधेः कल्पापाये व्यपेत निजक्रमः
कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलाशयः ॥७५॥
अकरुणत्वमकारणविग्रहः
परधनाय रतिः परयोषिति।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता
प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥७६॥
कान्ताकटाक्षविशिखा न खनन्ति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः।
कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशा
लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स वीरः ॥७७॥
आरम्भगुर्वीक्षयिणी क्रमेण
लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात्।

दिनस्य पूर्वार्द्धपरार्द्धभिन्ना
छायेव मैत्री खलु सज्जनानाम्॥ ७८॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनञ्चाप्युपकृतेः।
अनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम्॥ ७९॥

छिन्नोपि रोहति तरुः क्षीणोप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः।
इति विमृशन्तः सन्तः सन्तप्यन्ते न ते विपदा॥८०॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैर्
नवाम्बुभिर्भूमिविलम्बिनोघनाः।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभावएवैष परोपकारिणाम्॥ ८१॥

कदर्थितस्यापि हि धैर्य्यवृत्तेर्
बुद्धेर्विनाशो न हि शङ्कनीयः।
अधःकृतस्यापि तनूनपातो
नाधःशिखा याति कदाचिदेव॥८२॥

अप्रियवचनदरिद्रैः प्रियवचनाढ्यैः स्वदारपरितुष्टैः।
परपरिवादनिवृत्तैः क्वचित्क्वचिन्मण्डिता वसुधा॥ ८

पद्माकरन्दिनकरोविकचीकरोति
चन्द्रोविकाशयति कैरवचक्रवालम्।
नाभ्यर्थितोपि जलदः सलिलन्ददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः॥८४॥

एकेनापि हि शूरेण पादाक्रान्तं महीतलम्।
क्रियते भास्करेणैव स्फारं स्फुरिततेजसा॥८५॥

वरं तुङ्गात् शृङ्गाद्गुरुशिखरिणः क्वापि पुलिने
पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः।
वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीव्रदशने
वरं वह्नौ पातस्तदपि न कृतः शीलविलयः॥८६॥

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कूपायते तत्क्षणात्
मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते
व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते
यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति॥८७॥

यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरतिकान्तः
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतिं कथं सहते॥८८॥

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानम्भोगो मित्रसंरक्षणञ्च।
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
कोऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण॥८९॥

व्यालम्बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भितं
छेत्तुम्वज्रमणिं शिरीषकुसुमप्रान्तेन सन्नह्यति।
माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीहते
नेतुम्वाञ्छति यः सतां पथि खलान् सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः॥९०॥

स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा
विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः।

विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ८१॥

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य
नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥ ८२॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तन्धनं
विद्या भोगकरी यशः सुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परन्दैवतं
विद्या राजसु पूजिता शुचि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥

दाक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाठ्यं सदा दुर्जने
प्रीतिः साधुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता ।
शौर्यं शत्रुजने क्षमा खलजने विद्वज्जने चार्जवं
ये त्वेवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितः ॥ ८४॥

करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता
मुखे सत्या वाणी विजयभुजयोर्वीर्य्यमतुलम् ।
हृदि स्वच्छा वृत्तिः श्रुतमधिगतञ्च श्रवणयोर्
विनाप्यैश्वर्य्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥ ८५॥

वहति भुवनश्रेणीं फणी फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा स च धार्य्यते ।
तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोनिधिरनादराद्
अहह महतां निःसीमानश्चरितविभूतयः ॥ ८६॥

स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवालकर ।
करुदीर्णं विजयश्रीर्वीराणां मत्तप्रौढ़वनितेव ॥९७॥
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।
परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥९८॥
लज्जां गुणौघजननीं जननीमिव स्वाम्
अत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्त्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमसूनपि सन्त्यजन्ति
सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥९९॥
सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु ।
प्रकृतिरियं सत्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः॥१००॥
किङ्कूर्मस्य भरव्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष यत्
किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरस्तेन यन्निश्चलः ।
किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन्न मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते
निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥१०१
दूरादर्थं घटयति नवन्दूरतश्चापशब्दं
त्यक्ता भूयो भवति नियतं सत्सभारञ्जनेषु ।
मन्दंमन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या
कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ॥१०२॥
दैवेन प्रभुणा स्वयञ्जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं
तत्तस्योपनयेन्मनागपि महान्नैवाश्रयः कारणम् ।
सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं
सूक्ष्माएव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोविन्दवः॥१०।

अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयो यथा स्वर्गः।
उभयबलसाधुवादः श्रवणसुखस्यैव तात्पर्यम् ॥१०४॥

को न याति वशं लोके मुखे पिण्डेन पूरितः।
मृदङ्गो मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिम् ॥१०५॥

केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं सुकुसुमं नालंकृता मूर्द्धजाः।
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणम्भूषणम्॥१०६

यदि नाम दैवगत्या जगदसरोजं कदाचिदपि जातम्।
अवकरनिकरं विकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हंसः॥

परिचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति न सदुपदेशम्
यास्तेषां स्वैरं कथास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि॥१०८॥

कमठकुलाचलदिग्गजफणिपति-
विधृतापि चलति वसुधेयम्।
प्रतिपन्नममलमनसां न चलति
पुंसां युगान्तेपि ॥१०९॥

इति श्रीभर्तृहरिविरचितं नीतिशतकं समाप्तम्।

वैराग्यशतकम् ।

चूडोत्तंसितचारुचन्द्रकलिकाचञ्चच्छिखाभासुरो
लीलादग्धविलोलकामशलभः श्रेयोदशाग्रे स्फुरन् ।
अन्तःस्फुर्जदपारमोहतिमिरप्राग्भारमुच्चाटयन्
चेतः सद्मनि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपो हरः ॥१॥

तृष्णादूषणम् ।

बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥२॥

न संसारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं
विपाकः पुण्यानां जनयति भयं मे विमृशतः ।
महद्भिः पुण्यौघैश्चिरमपि गृहीताश्च विषया
महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषयिणाम् ॥३॥

भ्रान्तन्देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किञ्चित्फलं
त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ।
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेष्वाशङ्कया काकवत्
तृष्णे जृम्भसि पापकर्मपिशुने नाद्यापि सन्तुष्यसि ॥४॥

उत्खातन्निधिशङ्कया क्षितितलं ध्माता गिरेर्धातवो
निस्तीर्णस्सरिताम्पतिर्नृपतयो यत्नेन सन्तोषिताः ।
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः

प्राप्तः काणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽधुना मुञ्च माम् ॥
खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरैर्
निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा।
कृतश्चित्तस्तम्भः प्रतिहतधियामञ्जलिरपि
त्वमाशे मोघाशे किमु परमतो नर्तयसि माम् ॥६॥
अमीषां प्राणानां तुलितबिसिनीपत्रपयसां
कृते किन्नास्माभिर्विगलितविवेकैर्व्यवसितम्।
यदाढ्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां
कृतं वीतव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ॥७॥
भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः।
कालो न यातो वयमेव यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः॥
वलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः।
गात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥८॥
निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानोऽपि गलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः।
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो दुष्टः कायस्तदपि मरणोपायचकितः ॥१०॥
आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला
रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी।
मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी
तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः॥

विषयपरित्यागविडम्बना ॥

अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया
वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून् ।
व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः
स्वयन्त्यक्तास्त्वेते शमसुखमनन्तं विदधति ॥१२॥
ब्रह्म ज्ञानविवेकनिर्मलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं
यन्मुञ्चन्त्युपभोगभाञ्ज्यपि धनान्येकान्ततो निस्पृहाः ।
सम्प्राप्तानि पुरा न संप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो
वाञ्छामात्रपरिग्रहाण्यपि परित्यक्तुन्न शक्तावयम् ॥१३
धन्यानां गिरिकन्दरेषु वसतां ज्योतिः परं ध्यायताम
आनन्दाश्रुकणान्पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्केशयाः ।
अस्माकं तु मनोरथोपरचितप्रासादवापीतट
क्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं चीयते ॥१४॥
स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ
मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्केन तुलितम् ।
स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरकरस्पर्द्धि जघनं
मुहुर्निन्द्यं रूपं कविवरविशेषैर्गुरु कृतम् ॥१५॥
भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं
शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् ।
वस्त्रं च जीर्णशतखण्डमलीनकन्था
हाहा तथापि विषयान्न परित्यजन्ति ॥१६॥

अजानन्माहात्म्यम्पतति शलभस्तीव्रदहने
समीनोप्यज्ञानाद्बडिशयुतमश्नाति पिशितम् ।
विजानन्तोप्येते वयमिह विपज्जालपटलान्
न मुञ्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥१७॥
तुङ्गं वेश्म सुताः सतामभिमताः संख्यातिगाः सम्पदः
कल्याणी दयिता वयश्च नवमित्यज्ञानमूढो जनः ।
मत्वा विश्वमनश्वरन्निविशते संसारकारागृहे
संदृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति ॥१८॥

याच्ञादैन्यदूषणम् ।

दीनादीनमुखैः सकीयशिशुकैराकृष्टजीर्णाम्बरां
क्रोशद्भिः क्षुधितैर्निरन्नजठरां दृश्येत चेद्गेहिनीम् ।
याच्ञाभङ्गभयेन गद्गदगलत्त्रुट्यद्विलीनाक्षरं
कोदेहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी पुमान् ॥
अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी
गुरुतरगुणग्रामाम्भोजस्फुटोज्ज्वलचन्द्रिका ।
विपुलविलसल्लज्जावल्लीविदारकुठारिका
जठरपिठरी दुष्पूरेयं करोति बिडम्बनाम् ॥२०॥
पुण्यग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपालीकपालीम्
आदाय न्यायगर्भं द्विजहुतहुतभुग्धूमधूम्रोपकण्ठम् ।
द्वारं द्वारं प्रविष्टो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधार्त्तो
मानीप्राणीसनाथो नपुनरनुदिनं तुल्यकुल्येषुदीनः ॥

गङ्गातरङ्गकणशीकरशीतलानि
विद्याधराध्युषितचारुशिलातलानि ।
स्थानानि किं हिमवतः प्रलयं गतानि
यत्सापमानपरपिण्डरता मनुष्याः ॥२०॥

किं कन्दाःकन्दरेभ्यःप्रलयमुपगतानिर्झरावा गिरिभ्यः
प्रध्वस्ताःकिंमहीजाःसरसफलभृतोवल्कलिन्यश्चशाखाः
वीक्ष्यन्ते किं मुखानि प्रसभमपगतप्रश्रयाणां खलानां
दुःखोपात्ताल्पवित्तस्मयपवनवशान्नर्तितभ्रूलतानि॥२३

पुण्यैर्मूलफलप्रियप्रणयिनीं प्रीतिं कुरुष्वाधुना
भूशय्या नवपल्लवैरकृपणैरुत्तिष्ठ यामो वनम् ।
क्षुद्राणामविवेकमूढमनसा तत्रेश्वराणां सदा
वित्तव्याधिविकारविह्वलगिरां नामापि न श्रूयते॥२४

फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां
पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् ।
मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलता पल्लवमयी
सहन्ते सन्तापं तदपि धनिनां द्वारि कृपणाः ॥२५॥

ये वर्द्धन्ते धनपतिपुरःप्रार्थनादुःखभाजो
ये चाल्पत्वं दधति विषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः ।
तेषामन्तःस्फुरितहसितं वासराणां स्मरेयं
ध्यानच्छेदे शिखरिकुहरग्रावशय्यानिषण्णः ॥२६॥

भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं भीतिच्छिदं सर्वदा
दुर्मात्सर्यमदाभिमानमथनं दुःखौघविध्वंसनम् ।

सर्वत्रान्वहमप्रयत्नसुलभं साधुप्रियं पावनं
शम्भोः सत्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वराः॥ २

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं
माने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे तरुण्याभयम् ।
शास्त्रे वादिभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं
सर्व्वं वस्तु भयान्वितं भुविनृणां वैराग्यमेवाभयम्॥ २८

आक्रान्तं मरणेन जन्मजरसा जात्युत्तमं यौवनं
सन्तोषोधनलिप्सया शमसुखं प्रौढ़ाङ्गनाविभ्रमैः ।
लोकैर्मत्सरिभिर्गुणावनभुवोव्यालैर्नृपादुर्जनैर्
अस्थैर्येण विभूतयोप्युपहता ग्रस्तं न किङ्केन वा ॥ २९॥

आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधरारोग्यमुन्मूल्यते
लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति तत्र विद्दतद्वाराइव आपदः ।
जातं जातमवश्यमाशु विवशं मृत्युः करोत्यात्मसात्
तत्किङ्केन निरङ्कुशेन विधिना यन्निर्मितं सुस्थिरम् ॥

भोगास्तुङ्गतरङ्गतुल्यतरलाः प्राणाः क्षणध्वंसिनः
स्तोकान्येव दिनानि यौवनसुखं स्फूर्तिः क्रियासुस्थिता
तत्संसारमसारमेव निखिलं बुध्वा बुधा बोधका
लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समाधीयताम् ॥ ३॥

भोगा तोयवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचञ्चला
आयुर्वायुविवर्त्तिताभ्रपटलीच्छिन्नाम्बुवद्भङ्गरम् ।
लीला यौवनलालसास्तनुभृतामित्याकलय्य द्रुतं
योगे धैर्यसमाधिसिद्धिसुलभे बुद्धिं विधद्ध बुधाः॥ ३२

आयुः कल्लोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीर्
अर्थाः सङ्कल्पकल्पा घनसमयतडिद्विभ्रमा भोगपूगाः
कण्ठाश्लेषोपगूढं तदपि च न चिरं यत्प्रियाभिः प्रणीतं
ब्रह्मण्यासक्तचित्ता भवत भवभयाम्भोधिपारं तरन्तः ॥

कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भवासे
कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमे यौवने चोपभोगः
वामाक्षीणामवज्ञाविहसितवसतिर्वृद्धभावोऽप्यसाधुः
संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किञ्चित्
व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती ॥३४॥
रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहे ।
आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिवाम्भो
लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥३५॥
भोगा भङ्गुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव चायं भवस्
तत्कस्येह कृते परिभ्रमत हे लोकाः कृतं चेष्टितम् ।
आशापाशशतोपशान्तिविशदं चेतः समाधीयतां
काम्योत्पत्तिवशे स्वधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वचः॥३६॥
ब्रह्मेन्द्रादिमरुद्गणांस्तृणगणान् यत्र स्थितो मन्यते
यत्स्वादाद्विरसा भवन्ति विभवास्त्रैलोक्यराज्यादयः ।
बोधः कोऽपि स एक एव परमो नित्योदिते जृम्भते
भोः साधो क्षणभङ्गुरे तदितरे भोगे रतिं मा कृथाः॥

कालमहिमा ॥

सा रम्या नगरी महान् स नृपतिः सामन्तचक्रञ्च तत्

पार्श्वे तस्य च सा विदग्धपरिषत्ताश्चन्द्रविम्बाननाः ।
उन्मत्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते वन्दितस्ताः कथाः
सर्वं यस्य वशादगात् स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः॥३८

यत्रानेकः क्वचिदपि च गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको
यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र नैकोऽपि चान्ते ।
इत्यञ्चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन् द्वाविवाक्षौ
कालः काल्या भुवनफलके क्रीडति प्राणिसारैः ॥३९

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवनं
व्यापारैर्बहुकार्य्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ।
दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत ॥४०॥

रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वा मुधा जन्तवो
धावन्त्युद्यमिनस्तथैव निभृतं प्रारब्धतत्तत्क्रियाः ।
व्यापारैः पुनरुक्तभूतविषयैरित्थं विधेनामुना
संसारेण कदर्थिता वयमहो मोहं न जानीमहे॥४१॥

न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छित्तये
स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः ।
नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिङ्गितं
मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कुठारा वयम् ॥४२॥

नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी विद्या विनीतोचिता
खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदमनैर्नाकं न नीतं यशः ।
कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये

तारुण्यङ्गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥४३॥
विद्या नाधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपार्जितम् ।
शुश्रूषापि समाहितेन मनसा पित्रोर्नसम्पादिता ॥४४॥
आलोलायतलोचनायुवतयः स्वप्नेपि नालिङ्गिताः ।
कालोयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेषितः ॥४५॥
वयं येभ्यो जाताश्चिरपरिगताएव खलु ते
समायेषां वृद्धाः स्मृतिविषयतां तेपि गमिताः ।
इदानीमेते स्मःप्रतिदिवससमापन्नपतना
गता तुल्यावस्थां सिकतिनिनदीतीरतरुभिः ॥४६॥
आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्द्धं गतं
तस्यार्द्धस्य परस्य चार्द्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ।
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते
जीवे वारितरङ्गचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥
क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः ।
जराजीर्णैरङ्गैर्नटइव वलीमण्डिततनुः
नरः संसारान्ते विशति यमधानीयवनिकाम् ॥४८॥

यतिनृपतिसम्वादः ॥

त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुः प्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति च ।
इत्थं मानधनातिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखोसि वयमप्येकान्ततोनिस्पृहाः ॥

अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा
मणौ वा लोष्ठे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा ।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्ति दिवसाः
क्वचित्पुण्येऽरण्ये शिवशिवशिवेति प्रलपतः ॥५०॥

एकाकी निस्पृहः शान्तः पाणिपात्रोदिगम्बरः ।
कदा शम्भो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥५१॥

पाणिं पात्रयतां निसर्गशुचिना भैक्षेण सन्तुष्यतां
यत्र क्वापि निषीदतां बहुतृणं विश्वं मुहुः पश्यताम् ।
अत्यागेऽपि तनोरखण्डपरमानन्दावबोधस्पृहां
मर्त्यः कोऽपि शिवप्रसादसुलभां सम्पत्स्यते योगिनाम् ॥

अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीश्महे यावदर्थं
शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं ते
सेवन्ते त्वां धनाढ्यामतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा
मय्यप्यास्था न ते चेत्त्वयि मम नितरामेवराजन् गतासो
वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः ॥५३॥

समइह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
सतु भवतु दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
मनसि च परितुष्टे कोर्थवान् को दरिद्रः ॥५४॥

फलमलमशनाय स्वादु पानाय तोयं
शयनमवनीपृष्ठे वाससी वल्कले च ।
धनलवमधुपानभ्रान्तसर्वेन्द्रियाणाम्
अवनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ।

अश्नीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि।
शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः॥५६॥
न नटा न विटा न गायका नच सभ्येतरवादिचञ्चवः
नृप संसदि तेन के वयं स्तनभारानमिता न योषितः॥
विपुलहृदयैरीशैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा
विधृममपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा।
इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः॥५८॥
अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैर्
भुवस्तस्या लाभे क इह बहुमानः क्षितिभृताम्।
तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो
विषादे कर्त्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युतमुदम्॥५९॥
परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
प्रसादं किन्नेतुं विशसि हृदयक्लेशविफलम्।
प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे
विविक्ते सङ्कल्पे किमभिलषितं पुष्यति न ते॥६०॥
परिभ्रमसि किं वृथा क्वच न चित्त विश्राम्यतां
स्वयम्भवति यद्यथा भवति नान्यथा तत्तथा।
अतीतमपि न स्मरन्नपि च भाव्यं सङ्कल्पयन्
न तर्कितगमागमाननुभवस्व भोगानिह॥६१॥
एतस्माद्विरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रयात्
श्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात्।

आत्मीभावमुपैहि सन्त्यज निजां कल्लोललोलां मतिं
मा भूयो भज भङ्गुरांभवरतिं चेतः प्रसीदाधुना॥६२॥

मोहं मार्जय तामुपार्जय रतिं चन्द्रार्द्धचूडामणौ
चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवि व्यासङ्गमङ्गी कुरु।
कोवा वीचिषु बुद्बुदेषु च तडिल्लेखासु च श्रीषु च
ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च प्रत्ययः॥६३॥

चेतश्चिन्तय मा रमां सकृदिमामस्थायिनीमास्थया
भूपालभ्रुकुटीकुटीरविहरव्यापारपण्याङ्गनाम्।
कन्थाकञ्चुकितः प्रविश्य भवनद्वाराणि वाराणसी
रथ्यापंक्तिषु पाणिपात्रपतितां भिक्षामपेक्षामहे॥६४॥

अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वयो दाक्षिणात्याः
पश्चाल्लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम्।
यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नोचेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ॥६५॥

प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं
न्यस्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम्।
सम्पादिताः प्रणयिनोविभवैस्ततः किं
कल्पस्थितास्तनुभृतस्तनवस्ततः किम्॥६६॥

भक्तिर्भवे मरणजन्मभयं हृदिस्थं
स्नेहोन बन्धुषु च मन्मथजा विकाराः।
संसर्गदोषरहिताविजना वनान्ता
वैराग्यमस्ति किमतः परमर्थनीयम॥६७॥

तस्मादनन्तमजरं परमाविकासि
तद्ब्रह्म चिन्तय किमेभिरसद्विकल्पैः ।
यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥६८॥

पातालमाविशसि यासि नभो विलङ्घ्य
दिङ्मण्डलं भ्रमसि मानस चापलेन ।
भ्रान्त्यापि जातु विमलं कथमात्मलीनं
न ब्रह्म संस्मरसि निर्वृतिमेषि येन ॥६९॥

नित्यानित्यविचारः ॥

किं वेदैः स्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः ।
मुक्त्वैकं भवदुःखभाररचनाविध्वंसकालानलं
स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलनं शेषा वणिग्वृत्तयः ॥७०॥

गात्रं सङ्कुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्तावली
दृष्टिर्नश्यति वर्द्धते बधिरता वक्त्रं च लालायते ।
वाक्यं नाद्रियते च बान्धवजनो भार्या न शुश्रूषते
हा कष्टं पुरुषस्य जीर्णवयसः पुत्रोऽप्यमित्रायते ॥७१॥

वर्णं सितं समवलोक्य शिरोरुहाणां
स्थानं जरापरिभवस्य तदेव पुंसाम् ।
आरोपितास्थिशकलं परिहृत्य यान्ति
चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥७२॥

यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो
यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयोनायुषः।
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्य्यः प्रयत्नोमहान्
सन्दीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥७३॥
तपस्यन्तः सन्तः किमधिनिवसामः सुरनदीं
गुणोदारान्दारानुत परिचरामः सविषयान्।
पिवामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान्
न विद्मः किं कुर्मः कतिपयनिमेषायुषि जने ॥७४॥
दुराराध्यः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजो
वयन्तु स्थूलेच्छाः सुमहति पदे बद्धमनसः।
जरादेहे मृत्युर्हरति दयितं जीवितमिदं
सखे नान्यच्छ्रेयोजगति विदुषामन्न तपसः ॥७५॥
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्राव्यं नगेयादिकं
किंवा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये।
किन्तु भ्रान्तपतङ्गपक्षपवनव्यालोलदीपाङ्कुर
छायाचञ्चलमाकलय्य सततं सन्तो वनान्तङ्गताः॥७६

शिवार्चनपद्धतिः॥

आसंसारं त्रिभुवनमिदं चिन्वतां तात ताडङ्
नैवास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रमार्गं गतोवा।
योयं धत्ते विषयकरिणीगाढगूढाभिमानः
क्षीवस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलीलाम ॥७७॥

जीर्णाएव मनोरथाश्च हृदये यातं च तद्यौवनं
हन्ताङ्गेषु गुणाश्च वन्ध्यफलतां याता गुणज्ञैर्विना ।
किं युक्तं सहसाभ्युपैति बलवान् कालः कृतान्तोऽक्षमी
ह्यज्ञातं मदनान्तकांघ्रियुगलं मुक्त्वास्ति नान्या गतिः ॥

महेश्वरे वा जगतामधीश्वरे
जनार्दने वा जगदन्तरात्मनि ।
न वस्तुतो मे प्रतिपत्तिरस्ति
तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे ॥७९॥

स्फुरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले क्वापि पुलिने
सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु द्युसरितः ।
भवाभोगोभग्नाः शिवशिवशिवेत्युच्चवचसः
कदा यास्यामोऽन्तर्गतबहुलबाष्पाकुलदृशः ॥८०॥

वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरुणापूर्णहृदयास्
तरन्तः संसारं विरसपरिणामावधिगतम् ।
कदा पुण्यारण्ये परिगतशरच्चन्द्रकिरणास्
त्रियामा नेष्यामो हरचरणचित्तैकशरणाः ॥८१॥

कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन्
वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम् ।
अये गौरीनाथ त्रिपुरहर शम्भो त्रिनयन
प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥८२॥

स्नात्वा गाङ्गैः पयोभिः शुचिकुसुमफलैरर्चयित्वा विभो त्वां
ध्येये ध्यानं निवेश्य क्षितिधरकुहरग्रावशय्यानिषस्तः ।

आत्मारामः फलाशी गुरुवचनरतस्त्वत्प्रसादात्स्मरारे
दुःखं मोक्ष्ये कदाहं समकरचरणे पुंसि सेवासमुत्थम् ॥
मही शय्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता
वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलोयमनिलः ।
स्फुरद्दीपश्चन्द्रो विरतिवनितासङ्गमुदितः
सुखं शान्तः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥ ८४ ॥

अवधूतचर्य्या ॥

कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी
नैश्चिन्त्यं निरपेक्ष्य भैक्षमशनं निद्रा श्मशाने वने
स्वातन्त्र्येण निरङ्कुशं विहरणं स्वान्तं प्रशान्तं सदा
स्थैर्य्यं योगमहोत्सवेपि च यदि त्रैलोक्यराज्येनकिम् ॥
भूः पर्य्यंको निजभुजलता कन्दुकः खं वितानम्
दीपश्चन्द्रोविरतिवनितालब्धसङ्गप्रमोदः ।
दिक्कान्ताभिः पवनचमरैर्वीज्यमानः समन्तात्
भिक्षुः शेते नृप इव भुवि त्यक्तसर्वस्पृहोपि ॥ ८६ ॥
ब्रह्माण्डो मण्डलीमात्रं को लोभाय मनस्विनः ।
शफरीस्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ ८७ ॥
यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं
तदा दृष्टं नारीमयमिदमशेषं जगदिति ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषां
समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ ८८ ॥

रम्याश्चन्द्रमरीचयस्तृणवती रम्या वनान्तस्थली
रम्यं साधुसमासमागमसुखं काव्येषु रम्याः कथाः ।
कोपोपाहितवाष्पबिन्दुतरलं रम्यं प्रियाया मुखं
सर्वं रम्यमनित्यतामधिगतं चित्ते न किञ्चित्तु न ॥८६

भिक्षाशी जनमध्यसङ्गरहितः स्वायत्तचेष्टः सदा
हानादानविभिन्नवर्गरहितः कश्चित्तपस्वी स्थितः ।
रथ्याकीर्णविशीर्णजीर्णवसनैरास्यूतकन्थाधरो
निर्मानो निरहंकृतिः शमसुधाभोगैकबद्धस्पृहः ॥९०॥

मातर्मेदिनि तात मारुत सखे ज्योतिः सुबन्धो जल
भ्रातर्व्योम निबद्ध एष भवतामग्रे प्रणामाञ्जलिः ।
युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मल
ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परब्रह्मणि ॥९१

स्वादिष्टं मधुनो घृताच्च रसवद्धात् प्रस्रवत्यक्षरं
दैवीवागमृतात्मनो रसवतस्तेनैव तृप्ता वयम् ।
कुक्षौ यावदिमे भवन्ति धृतये भिक्षाहृताः सक्तवः
तावद्दाप्यकृतार्जनैर्नहि धनैर्वृत्तिं समीहामहे ॥९२॥

निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ।
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो धृष्टः कायस्तदपि मरणोपायचकितः ॥९३॥

हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः कृतो वेधसा
व्यालानां पशवस्तृणांकुरभुजः पुष्टाः स्थलीशायिनः ।

संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सहसा सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ ८

कृशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैराष्टततनुः ।
क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरकपालार्पितगलः
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः ॥ ९५ ॥

क्षत्पिण्डो जलरेखया वलयितः सर्वोप्ययं नन्वणुः
स्वांशीकृत्य तमेव संयुगशतैराज्ञां गणा भुञ्जते
दद्यन्ते ददतोथवा किमपरे क्षुद्रा दरिद्रा भृशम्
धिग्धिक्तापुरुषाधमान्धनलवं तेभ्योपि वाञ्छति ये ॥ ९६ ॥

ददतु ददतु गालीर्गालिमन्तो भवन्तो
वयमपि तदभावाद्गालिदानेऽसमर्थाः ।
जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमानं
नहि शशकविषाणं कोपि कस्मै ददाति ॥ ९७ ॥

पुरा विद्वत्तासीदमलिनधियां क्लेशहतये
गता कालेनासौ विषयसुखसिद्धौ विषयिणाम् ।
इदानीं सम्प्रेक्ष्य क्षितिलवभुजः शास्त्रविमुखा
अहो कष्टं सापि प्रतिदिनमधोधः प्रविशति ॥ ९८ ॥

स जातः कोप्यासीन्मदनरिपुणा मूर्ध्नि धवलं
कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलङ्कारविधये ।
नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिदधुना
नमद्भिः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः ॥ ९९ ॥

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विपइव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किञ्चित्किञ्चिद्बुधजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वरइव मदो मे व्यपगतः ॥१००॥
माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थे प्रयातेऽर्थिनि
क्षीणे बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्यौवने ।
युक्तं केवलमेतदेव सुधियां यज्जह्नुकन्यापयः
पूतग्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे निवासः क्वचित् ॥१०१॥

इति श्रीभर्तृहरिविरचितं वैराग्यशतकं समाप्तम् ॥

इति काव्यसंग्रहे प्रथमखण्ड सम्पूर्णम् ।

[illegible]]   [[illegible]]

বিজ্ঞাপনম্ ।

[illegible] কাতা রাজধান্যাং শ্রীযুক্তবাবু [illegible] চন্দ্র [illegible]

সংবাদ [illegible] ত্যায়নী [illegible]

তদ্দ্বারি বহুতরমুদ্রিতপুস্তক বিবরণম্ ।

[নিমতলা ঘাট স্ট্রীট ৮ সংখ্যক ভবন]

সংস্কৃতম্ ।

কাব্যশাস্ত্র ।	
[illegible]শুপালবধ ... সটীক ...	৪)
[illegible]ঘদূত " ...	।=)
[illegible]ঘুবংশ "	১।)
[illegible]মারসম্ভব " ...	।=)
[illegible]লোদয়ঃ " ...	।=)
[illegible]তুসংহারঃ " ...	।–)
[illegible]ঙ্গারতিলক " ...	=)
[illegible]রাতার্জ্জুনীয় " ...	২।)
[illegible]মিনীবিলাস মূলমাত্র ...	।)
[illegible]লপঞ্চকম্ "	–)
[illegible]মারসম্ভব "	।)
কিরাতার্জ্জুনীয় "	।)
[illegible]ণক্যশ্লোক "	–)
[illegible]র্য্যশতক "	–)
[illegible] "	।)
কাব্যসংগ্রহ প্রথমখণ্ড "	[illegible])
English translation of [illegible]	
[illegible]	[illegible]

অলঙ্কারশাস্ত্র ।	
সাহিত্যদর্পণ প্রথম খণ্ড ...	১)

বৈদ্যশাস্ত্র ।	
চক্রদত্তঃ	২)
চরক ... ১ম খণ্ড ...	৪।।)
" ... ২য় " ...	।।)
" ... ৩য় " ...	।।)
" ... ৪র্থ " ...	।।)
শার্ঙ্গধর সম্পূর্ণ ...	১)
বাভট সূত্রস্থান ...	১)
মাধবনিদানপ্রথমখণ্ড ...	১)

বেদান্ত ।	
বিবেকচূড়ামণিঃ ...	।)
শ্রীমদ্ভগবদ্গীতা সটীক ...	[illegible]
শাঙ্করভাষ্য [illegible]	
[illegible] টীকা সহিত	
উপনিষদ্ [illegible]	=)
" কেন	=)
" কঠ	।)
" প্রশ্ন	।=)
" মুণ্ডক	।–)
" [illegible] ...	[illegible])
মুক্তিকোপনিষদ্	=)

[illegible] ।	
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	=

छन्दशास्त्र।

छन्दमञ्जरी	।)
पिङ्गल १म खण्ड ...	...॥)
२य खण्ड ...	...॥)

नाटक।

वेणीसंहारः सटीक ...	।॥)
शकुन्तला सटीक ...	...।॥)
मुद्राराक्षस...१म खण्ड...	...॥)
" ...२य "...	...।)
मालविकाग्निमित्र ...	...॥)
वसन्ततिलकभाणः ...	... ।)
विक्रमोर्वशी	...।॥)

कोष।

हारावलि	=)
अमर	॥)
मेदिनी ...	१)

Sanskrit and English Dictionary by H. H Wilson.

Part I. price	8 Ans.
Part II "	8 "
Part III. "	8 "

प्रहसन।

हास्यार्णवः	... ।)

दर्शन।

सर्व्वदर्शनसंग्रह ...	... १)

ज्योतिः।

सूर्यसिद्धान्तःसटीक.........	१।॥)

व्याकरण।

मुग्धबोध	॥)

न्याय।

सिद्धान्तमुक्तावलि सहित भाषा-परिच्छेद	।=)
शब्दशक्तिप्रकाशिका ...	...१)
कुसुमाञ्जलि	।)

साहित्य।

दशकुमारचरित १म खण्ड...	।)
" २य "	॥)
वर्णपरिचय १म भागः	–)
हितोपदेश	॥)

हिन्दी।

पाण्डवगीता मूल सहित ...	।)
वैतालपच्चिसी	।॥)
नजीरकी सैर	।)
माधवविलास	।)
इन्द्रजाल	।॥)
रामकृष्ण वारमासी ...	...–)
श्रीरामचरित्रमाहात्म्य ...	–)
श्रीरामचालिशा	–)